

TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erden ÜNLÜ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KOCACIK (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (Univ. of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg-Simon-Ohm-Fachhochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda Borde (Alice Salomon Hochschule Berlin)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevil ATAÜZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Çiğdem ARIKAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇIOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Yüksel BAYKARA ACAR (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurdan DUMAN (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna PEHLİVANTÜRK (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA (Hacettepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Melike Türkan BAĞLI (Ankara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sema BUZ (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Tark TUNCAY (Hacettepe Üniversitesi)

Dergimiz, EBSCO ve INDEX COPERNICUS uluslararası, ASOS INDEX ulusal bilimsel veri tabanı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veritabanı Kurulu tarafından izlenmektedir.

The journal is indexed in the international scientific databases of both EBSCO and INDEX COPERNICUS, and ASOS INDEX, the national scientific database of social sciences. Besides, the journal is monitored by the Committee of TUBITAK ULAKBİM database of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/PUBLISHER

Prof. Dr. Mehmet TOKAT

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Prof. Dr. Mehmet TOKAT

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Mehmet TOKAT

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Sevil ATAÜZ

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ
Doç. Dr. Berrin Koyuncu LORASDAĞI
Dr. Tarık TUNCAY

YAYIN SEKRETERİ

Arş. Gör. Ercüment ERBAY

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Yrd. Doç. Dr. Aytül ÖZÜM

CİLT/Volume:21

SAYI/Number: 2

AY/Month: EKİM

YIL/Year: 2010

ISSN 1302-7867

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ
TÜRKÇE

YAYINLANMA BİCİMİ
Altı Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE
??

BASIMCININ TİCARİ ÜNVANI/TRADE TITLE OF PUBLISHER
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ BASIMEVİ
06100, SİHHİYE-ANKARA
Tel: 0312 310 97 90

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Arş. Gör. Ercüment ERBAY
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63/348
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-Posta: tsh@hacettepe.edu.tr

İÇİNDEKİLER

- 7-18 **Lise Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sosyal Destek Durumları İle Benlik Saygısı Düzeyleri Arasında İlişkinin İncelenmesi** *Selahattin GELBAL*
Assessment of the Relationship between Veli DUYAN
Socio-Demographic Characteristics and Situation Çağrı SEVİN
of Social Support and Level of Self Esteem of High Ercüment ERBAY
School Students
- 19-30 **Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri, Bazı Sorunları ve Stresle Başetme Tarzları** *Sunay İL*
Sociodemographic Characteristics, Some Problems Veli DUYAN
and the Styles of Coping of Social Work Students Tarık TUNCAI
- 31-46 **Hastane Ortamında Sosyal Hizmet Uygulamaları: Ankara Örneği** *Cengiz ÖZBESLER*
Social Work Practice in the Hospital Setting: Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN
The Case of Ankara
- 47-62 **Ergenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanım Olanakları İle Sanal Ortamda Meydana Gelen Zorbaliğa İlişkin Betimsel Bir İnceleme** *Pınar BURNUKARA*
A Descriptive Study on Opportunities of Adolescents' Zehra UÇANOK
Use of Information and Communication Technologies and Cyberbullying
- 63-76 **Kentsel Suçla Mücadeleyi Yeniden Düşünmek: Güvenli Bir Kent Yaşamı Sağlama Aracı Olarak Komşuluk Alanı Gözetim Sistemi** *Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN*
Rethinking of Combating Urban Crimes: M. Kemal ÖKTEM
Neighbourhood Watch System as a Means of A. Arda YÜCEYILMAZ
Safer Urban Life
- 77-88 **Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış** *Uğur ÖZDEMİR*
A General Framework for Homelessness and Homeless People
- 89-104 **Çokkültürcü Sosyal Hizmet: Eleştirel Bir Bakış** *Özge ÖZGÜR*
Multiculturalist Social Work: A Critical View

İÇİNDEKİLER

- 105-116 ***Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları***   *Nurşen ADAK*
Unemployment as a Social Problem and Its Results
- 117-126 ***Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme***   *Okan AYDIN*
ve Boşanma   *Gülen BARAN*
Marriage and Divorce in the Process of Social Change

Araştırma

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE SOSYAL DESTEK DURUMLARI İLE BENLİK SAYGISI DÜZEYLERİ ARASINDA İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Assessment of the Relationship between Socio-Demographic Characteristics and Situation of Social Support and Level of Self Esteem of High School Students

Selahattin GELBAL*
Veli DUYAN**
Çağrı SEVİN***
Ercüment ERBAY****

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
**Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü (iletişim için: duyanveli@yahoo.com)
***Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
****Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Benlik saygısı çocukluk döneminden itibaren oluşmaya başlayan ve bireyin tüm yaşantısı etkileyen bir kavramdır. Benlik saygısının olumlu ya da olumsuz bir biçimde şekillenmesinde aile, çevre gibi pek çok faktör etkili olmaktadır. Bu çalışma kapsamında lisede okuyan 461 öğrenci ile görüşülmüş ve oluşturulan görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmada öğrencilerin benlik saygıları, sosyo-demografik özellikler ve sosyal destek açısından ortaya konmaktadır. Araştırmanın temel bulgularını özetlemek gerekirse, kızların, anne ve babaları üniversite mezunu olanların, gelir durumu yüksek olanların ve uzun süre kentte yaşayan öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri diğerlerinden daha yüksektir. Akademik başarısı düşük olan öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri, akademik başarısı yüksek olan öğrencilerden daha düşük bulunmuştur. Sosyal destek açısından sonuçlar özetlenecek olursa, Tüm boyutlarıyla sosyal desteğe sahip olan öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri, sosyal desteğe sahip olmayan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Benlik saygısı, sosyal destek, okul sosyal hizmeti

ABSTRACT

Self-esteem is a concept that is formed starting from the childhood period and affecting an individual's whole life. There are lots of factors, such as family and environment, that affect positive or negative formation of self-esteem. In the context of this study, 461 students who study at High School level were interviewed and a questionnaire was applied. In the study, self-esteem of students is revealed in terms of socio-demographical characteristics and social support. To summarize the results, the females, the students having mothers and fathers who are university graduates, the students who have lived in a city for a long time and the students who have higher income have higher levels

of self esteem than others. The students who fail in a class have lower levels of self esteem than others. The students who have full social support have higher levels of self esteem.

Key Words: *Self esteem, social support, school social work*

GİRİŞ

Benlik saygısı, kişinin kendisi hakkında yaptığı ve sonrasında düzenli olarak sürdürdüğü değerlendirme olarak tanımlanabilir (Rosenberg, 1965: 5). Benlik saygısı, bireyin kendisinin güçlü, değerli, önemli ve başarılı olduğuna inanması olarak ifade edilebilir (Coopersmith, 1981, akt; Herz ve Gulllone, 1999: 742). Benlik saygısı; "Kendilik (self) sisteminin duygusal yönü ile ilgili olup, kişinin kendini nasıl gördüğüne ilişkin duygularıdır." Benlik saygısını belirleyen yargılarda bir değişmezlik, görelilik olarak bir süreklilik olmasıyla birlikte kişinin benlik saygısının değişmeye duyarlı olduğu da kabul görmektedir (Tufan, 1990: 29). Son olarak benlik saygısı, bir insanın birey olarak kendini nereye yerleştirdiği ile ilgili kapsamlı bir değerdir (Harter, 1990, akt; Judge ve diğ., 1998: 169).

Coopersmith'e göre (1967: 37) benlik saygısının gelişimine katkı sağlayan dört temel faktör vardır. Birinci ve başta gelen faktör kişinin yaşamında önemli yere sahip diğer bireylerden aldığı ilgi, kabul ve saygının miktarıdır. Benlik saygısının gelişimine katkı veren ikinci etken bireyin başarı geçmişi, sahip olduğu pozisyon ve statüdür. Bireyin başarıları toplumdaki statüsüyle ilişkili olarak bireyin fark edilmesini sağlar. Üçüncü faktör bireyin diğerlerince belirlenen ve kendisince de kabul edilen

amaçlara ulaşmasıdır. Dördüncü faktör ise bireyin başkaları tarafından kendisi için yapılan değerlendirmelere verdiği karşılıktaki tavrıdır.

Lisede okuyan gençler açısından konuya bakıldığında; olumlu benlik saygısı gençler arasında sosyal olarak kabul edilebilir davranışları motive etmede temel bir unsurdur. Yüksek düzeyde benlik saygısı olan bir birey, genel olarak kendi değerine saygı gösterir, kendisini kabul eder, kendisine karşı hoşgörülüdür ve kendisini sever. Benlik saygısı yüksek düzeyde olan gençler, güven, merak, bağımsızlık, inisiyatif, gösteren davranışlar sergilerler ve stres ile değişime uyumlu tepkiler verirler. Düşük benlik saygısına sahip olanlar ise depresyon yaşayabilirler (Robertson ve Simons, 1989, akt; Forney ve Diğerleri, 2005: 208), değişim uyum sağlamada zorluk ve stres yaşarlar. Bununla birlikte, güven, merak, inisiyatif veya bağımsızlık konularında da başarısız olurlar (Harter, 1990, akt; Forney ve Diğerleri, 2005: 209).

Benlik saygısı, öğrencilerin okul başarısında önemli faktörlerden birisidir. Benlik saygısı kavramı ise sosyal destek kavramıyla yakından ilişkilidir. Literatürde benlik saygısı ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmışken, sosyal destek ile benlik saygısının ilişkisini inceleyen çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan iki çalışmanın bulguları aşağıda sunulmuştur.

Taysi (2000, akt: Büyükşahin Çevik ve Atıcı, 2009: 341) Ankara'daki çeşitli üniversitelere devam eden, kız ve erkek öğrencilerin benlik saygılarını aileden ve arkadaşlardan algıladıkları sosyal desteğe göre incelemiştir. Araştırmaya 124 kız, 77 erkek olmak üzere

toplam 201 üniversite öğrencisi katılmıştır. Kız ve erkek öğrenciler, yurttta ve aile yanında kalanlar olarak iki örneklem grubuna ayrılmıştır. Çalışmanın bulguları, Aileden Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanlarıyla, Offer Benlik İmgesi Ölçeği'nin Aile İlişkileri alt ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı ve yüksek bir ilişki olduğunu göstermiştir. Arkadaşlardan Algılanan Sosyal Destek Ölçeği puanlarıyla Offer Benlik İmgesi Ölçeği'nin Sosyal İlişkiler alt ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı yüksek bir ilişki bulunmuştur.

Saygın ve Arslan'ın (2009:217) yaptığı bir çalışmada ise öğrencilerin benlik saygıları ile sosyal destek düzeyleri ve öznel iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öznel iyi oluş ve sosyal destek düzeyleri arasında ise olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmanın sorunu, lisede okuyan öğrencilerin benlik saygısı düzeylerini sosyal destek kavramı çerçevesinde incelemek olarak belirlenmiştir.

Bu noktada sosyal destek kavramıyla ilişkili olarak kısa bir bilgi sunmak faydalı olacaktır.

Sosyal destek ve benlik saygısı kavramlarının her biri, gençlerin problem davranışıyla yüz yüze gelme olasılığını azaltabilen önemli faktörlerdir (Dryfoos, 1998). Barker'a göre sosyal destek; "Toplumda yaşamak için çaba sarf eden insanların ihtiyaçlarını karşılayan resmi olan veya olmayan aktivite ve ilişkilidir. Bu ihtiyaçlar, eğitimi, gelir güvencesini, sağlık bakımını ve özellikle de diğer birey ve gruplar ağıının sunduğu teşvik, imkân, rol modelleri ve sosyal kimliği içerir" (1999: 454).

Bu çalışmada sosyal destek alanları; duygusal, bilgi sağlayıcı, elle tutulur ve güvence veren sosyal destek (Tufan, 1994) olarak ele alınmıştır. Buna göre duygusal sosyal destek¹, bilgisel sosyal destek², maddi sosyal destek³, araçsal sosyal destek⁴ ve güvence veren sosyal destek⁵ olmak üzere beş ana başlık sosyal destek çerçevesinde ele alınmıştır.

Ayrıca çalışmada yaş, cinsiyet, anne ve babanın eğitim durumu, gelir durumu ve en uzun süre yaşanan yer gibi sosyodemografik özellikler çerçevesinde benlik saygısı düzeyleri incelenmiştir.

Çalışmanın vurgulamak istediği önemli boyutlardan birisi ise okul sosyal hizmetidir. Gelişmiş ülkelerde önemli ancak ülkemizde henüz yerleşmemiş bir alan olan okul sosyal hizmeti, öğrencilerin okul, aile, arkadaş üçgeninde sorunlarının çözülmesi hedefini taşımaktadır.

Okul sosyal hizmetinin dünyada tarihi 1900'lü yılların başlarına kadar gitmektedir. Bu dönemden itibaren gelişen süreçte eğitim kalitesine ilişkin çalışmalar

- 1 Öğrencilerin karşılaştıkları güçlüklerle ilgili olarak duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeleri için onları cesaretlendiren, sevildiklerini ve değerli olduklarını hissetmelerini sağlayan davranış biçimi.
- 2 Öğrencilerin okulda karşılaştıkları çeşitli konularda bilgi verici davranış biçimi.
- 3 Öğrencilerin okulda ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla para, eşya, okul malzemesi vb. biçiminde maddi açıdan yardımlarda bulunma davranış biçimi.
- 4 Öğrencilere okulda yerine getirmede güçlük çektikleri sorumlulukların [ödev yapma vb.] üstlenilmesini içeren davranış biçimi.
- 5 Öğrencilerin okulda onlarla ilgilenilmesini, onların neşelendirilmesini ve böylelikle okuldaki sıkıntılarından uzaklaşmalarını sağlayan davranış biçimi.

artmış, eğitim kalitesinde okul ve aile çevresinin önemi, bu boyuttaki sorunların etkisi dikkate alınmaya başlamıştır (Duman, 2000; 94). Bu çalışmanın ana odağı okul sosyal hizmeti olmadığından burada daha fazla literatür bilgisine değinilmeyecektir. Yalnız şunu bilmekte fayda var ki; okul sosyal hizmeti, okullarda öğrencilerin yaşadığı sorunların çok boyutlu irdelenmesine ve bu sorunların ekip anlayışı içerisinde çözümlenmesine önem veren bir sosyal hizmet alanıdır. Hali hazırda okullarda psikolojik danışma ve rehberlik uzmanları, öğrencilerin sorunlarıyla ilgilenmektedir. Çeşitli psikolojik testler ve bireysel görüşmelerle öğrencilerin başarı düzeylerini artırmaya çalışan psikolojik danışma ve rehberlik uzmanları, sosyal hizmet uzmanlarıyla birlikte ekip anlayışı içerisinde çok daha kapsamlı ve faydalı hizmetler yürütebilirler. Böyle bir ekip çalışması, bu çalışmanın odağında yer alan benlik saygısını konusunu da özel olarak gündemine almalıdır. Öğrencilerin benlik saygılarının yüksek olması, başarılarına, aile ve arkadaş ilişkilerine pozitif etki yapacaktır. Bu nedenle benlik saygısı okul sosyal hizmet uzmanlarının üzerinde önemle durması gereken bir kavramdır. Tabi ki tüm bu süreçler öncelikle okul sosyal hizmetinin okullarımızda yerleşmesine bağlıdır.

AMAÇ

Bu araştırmanın temel amacı, liselerde (Keçiören ilçesinde bulunan Keçiören Lisesi, Fatih Sultan Mehmet Lisesi) okuyan öğrencilerin bazı sosyo-demografik özellikleri, eğitim yaşamına ilişkin bazı özellikleri ve sosyal destek durumlarının benlik saygısı ile ilişkisini belirlemektir. Araştırmanın alt amaçlarına ilişkin soru cümleleri aşağıda sıralanmıştır:

1. Öğrencilerin bazı sosyo-demografik özellikleri (cinsiyet, anne ve babanın eğitim durumu, gelir durumu, sosyal güvence durumu ve en uzun süre yaşanan yer) ile benlik saygısı düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
2. Öğrencilerin eğitim yaşamına ilişkin özellikleri (devam edilen sınıf, sınıfta kalma durumu, disiplin cezası alma durumu ve not ortalaması) ile benlik saygısı düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
3. Öğrencilerin sosyal destek alanları (empatik sosyal destek, bilgilendirici sosyal destek, maddi sosyal destek, araçsal sosyal destek, güvence veren sosyal destek) ile benlik saygısı düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Liselerde (Keçiören ilçesinde bulunan Keçiören Lisesi, Fatih Sultan Mehmet Lisesi) okuyan öğrencilerin bazı sosyo-demografik özellikleri, eğitim yaşamına ilişkin bazı özellikleri ve sosyal destek durumlarının benlik saygısı ile ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma genel tarama modelindedir.

Veri Toplama Araçları

Soru Kağıdı

Araştırmacılar tarafından hazırlanan soru kağıdı üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin bazı sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, anne ve babanın eğitim durumu, gelir durumu, sosyal güvence durumu ve en uzun süre yaşanan yer) ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise öğrencilerin eğitim yaşamına ilişkin özelliklerini (devam edilen sınıf, sınıfta kalma durumu, disiplin cezası alma

durumu ve not ortalaması) tanımaya yönelik sorular bulunmaktadır. Son bölümde ise öğrencilerin sosyal desteğe (empatik sosyal destek, bilgilendirici sosyal destek, maddi sosyal destek, araçsal sosyal destek, güvence veren sosyal destek) sahip olup olmadıklarını belirlemeyi amaçlayan sorular bulunmaktadır.

Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği

Veri toplama aracı olarak Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (1986) kullanılmıştır. Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği "evet" ya da "hayır" şeklinde yanıtlanabilecek 25 cümleden oluşmaktadır. Yüksek düzeyde puan alma benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekten alınabilecek puan 0 ile 25 arasında değişmektedir. Ölçeğin Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışması Turan ve Tufan (1987) tarafından yapılmış olup güvenilirlik katsayısı 0.76 olarak belirlenmiştir. Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, kişinin çeşitli alanlarda kendisi hakkındaki tutumunu değerlendirmede kullanılan bir değerlendirme aracıdır. Bu Envanter için geçerli olan benlik saygısı kavramı; kişinin kendisi hakkında ve sürekliliği olan bir değerlendirme anlamında kullanılmıştır. Böyle bir değerlendirme, kişinin kendisi için onayladığı ya da onaylamadığı bazı özellikleri ile ilgilidir. Bir başka ifadeyle benlik saygısı kişinin kendi değerleri hakkındaki yargısıdır.

Envanter için kabul edilen benlik saygısı tanımının üç özelliği vardır.

1. Benlik saygısı kişinin kendisi ile ilgili genel değerlendirmesini yansıtan bir yargıdır.
2. Bu yargının görelisi olarak sürekliliği vardır, hemen değişmez.

3. Bu yargı, kişinin yaşına, cinsiyetine ve sosyal rollerine bağlı çeşitli konularına göre farklılaşabilir (Coopersmith, 1986).

Verilerin Analizi

Araştırmanın sorularına cevap verebilmek için kullanılan değişkenlerin yapısına ve verilerin özelliklerine uygun olacak şekilde parametrik istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır. Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği'nden alınan puan sürekli değişkendir ve araştırmanın bağımlı değişkeni olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişkenin evrendeki dağılımının normal olduğu kabul edilmektedir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerini ise öğrencilerin sosyo-demografik, eğitim ve sosyal destek özellikleri oluşturmaktadır. Öğrencilerin bu özelliklerine göre Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği'nden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada bağımsız değişkenin kategori sayısı iki olduğunda "t" testi; kategori sayısı ikiden çok olduğunda ise "F" testi kullanılmıştır. F testinde manidar farklılık bulunduğu, ikili karşılaştırmalar için "LSD" testi kullanılmıştır. Sürekli olarak kabul edilen bazı bağımsız değişkenler ile (gelir durumu, not ortalaması gibi) benlik saygısı ölçeğinden alınan puanlar arasındaki korelasyon (ilişki) katsayısına bakılmış, bu katsayının manidarlığı test edilmiştir. Araştırmada küme örnekleme yoluyla veriler toplanmış olup araştırma grubuna giren öğrencilere ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu bölümde araştırma kapsamına giren öğrencilerin bazı sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Kız	277	60,1
Erkek	184	39,9
Sınıf		
9. sınıf	190	41,2
10. sınıf	153	33,2
11. sınıf	118	25,6
En Uzun Süre Yaşadığı Yer		
Kırsal	82	17,8
Kentsel	379	82,2
Disiplin Cezası Alma Durumu		
Evet	43	9,3
Hayır	418	90,7
Sınıfta Kalma Durumu		
Evet	83	18,0
Hayır	378	82,0

Tablo 1'den de görüldüğü üzere çalışma kapsamına giren öğrencilerin beşte üçü kızlardan (%60.1), beşte ikisi de erkeklerden (%39.9) oluşmaktadır. Öğrencilerin büyük bir bölümü 9. sınıfa (%41.2) devam ederken, üçte biri 10. sınıfa (%33.2) ve dörtte birinden biraz fazlası (%25.6) da 11. sınıfa devam etmektedir. Öğrencilerin beşte dördünden fazlası (%82.2) en uzun süreyle kentte yaşamışken, beşte biri ise (%17.8) kırsal bölgelerde yaşamıştır. Araştırma kapsamına giren öğrencilerin büyük bir çoğunluğu disiplin cezası

almamış (%90.7) iken, yaklaşık on öğrenciden biri (%9.3) disiplin cezası almıştır. Sınıfta kalma durumu incelendiğinde beş öğrenciden birinin (%18) eğitimlerinin herhangi bir döneminde sınıfta kaldığı anlaşılmaktadır. Not ortalamasını belirten 363 öğrencinin not ortalaması 3.84 olarak saptanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, sosyo-demografik özellikler ve sosyal destek değişkenlerine göre iki bölüm kapsamında incelenmiştir.

Tablo 2: Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Benlik Saygısı

Sosyo-demografik Özellikler	Benlik Saygısı			
	n	Ort	SD	İstatistik
Cinsiyet				
Kız	277	70.12	19.04	t = 0.569
Erkek	184	69.15	16.11	
Annenin Eğitim Durumu				
Okuryazar değil	26	65.38	16.89	F = 2.928* (Üniversite mezunu ile diğer grupların tümü arasındaki fark anlamlı)
İlkokul mezunu	232	68.72	17.99	
Ortaokul mezunu	90	70.22	18.12	
Lise mezunu	82	69.76	17.23	
Üniversite mezunu	31	79.48	17.09	
Babanın Eğitim Durumu				
İlkokul mezunu	118	66.64	17.71	F = 2.843* (Üniversite ve ilkokul arasındaki fark anlamlı)
Ortaokul mezunu	99	68.44	18.99	
Lise mezunu	154	70.75	17.32	
Üniversite mezunu	90	73.47	17.41	
Gelir durumu	306			r = 0.199***
Sosyal Güvence Durumu				
Yok	57	63.65	18.44	F = 2.580* (Yok ile SSK ve Emekli Sandığı arasındaki fark anlamlı)
SSK	187	69.67	17.30	
Emekli Sandığı	116	72.83	16.97	
Bağ-Kur	87	69.47	19.64	
Diğer	14	71.43	15.99	
En Uzun Süre Yaşadığı Yer				
Kırsal	82	65.51	18.87	t = -2.366*
Kentsel	379	70.65	17.59	

* p < 0.05

** p < 0.01

*** p < 0.001

Tablo 3: Eğitim Yaşamına İlişkin Özelliklere Göre Benlik Saygısı

Sınıf	F = 3.014*		
9. sınıf	190	70.65	16.41
10. sınıf	153	66.93	19.36
11. sınıf	118	71.90	17.99
(10. ve 11. sınıflar arasındaki fark anlamlı)			
Sınıfta Kalma Durumu	t = 2.425*		
Hayır	361	70.77	17.46
Evet	97	65.81	19.33

* p < 0.0

** p < 0.01

*** p < 0.001

Tablo 2 ve 3'de sosyo- demografik ve eğitim yaşamına ilişkin özelliklere göre öğrencilerin benlik saygısına ilişkin araştırma bulguları yer almıştır. Bu tabloda sosyo-demografik değişkenler olarak cinsiyet, kaçınıcı sınıf öğrencisi olduğu, annenin ve babanın eğitim durumları, öğrencinin ailesinin gelir durumu, ailenin sosyal bir güvencesi olma durumu, en uzun süre yaşadığı yer (kırsal ya da kentsel alan), sınıfta kalma durumu ve not ortalaması yer almıştır. Bu sosyo-demografik değişkenlere göre gencin benlik saygısı düzeyinin farklılaşip farklılaşmadığı incelenmiştir.

Cinsiyete göre bakıldığında erkeklerin (n= 184 Ort: 69.15) kızlara (n= 277 Ort: 70.12) göre benlik saygısı düzeylerinin küçük bir farkla daha düşük olduğu görülmekle birlikte (t= 0.569; p>0.05) anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öğrencinin bulunduğu sınıfa göre 10. ve 11. Sınıflar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (F= 3.014; p<0.05). Annenin eğitim durumuna göre bakıldığında annesi okur-yazar olmayan öğrencilerin benlik saygısı düzeyinin (n= 26; Ort= 65.38) diğer gruplara göre daha düşük olduğu görülmektedir (F= 2.928; p < 0.05). Annenin eğitim durumuna göre benlik saygısı düzeyi en

yüksek olan öğrenci grubu, annesi üniversite mezunu (n= 31; Ort= 79.48) öğrencilerdir. Babanın eğitim durumuna göre bakıldığında üniversite mezunu babası olan öğrencilerin benlik saygısı düzeyinin (n= 90; Ort= 73.47) diğer gruplara göre daha az olduğu görülmektedir (F= 2.843; p< 0.05). Gelir durumuna göre ise gelir durumu arttıkça benlik saygısı düzeyinin arttığı anlaşılmaktadır (r= 0.199 p< 0.001). Sosyal güvence durumu bakımından benlik saygısı incelendiğinde farklı sosyal güvence biçimlerine göre benlik saygısı durumunun farklılık gösterdiği görülmektedir (F= 2.580 p< 0.05). Herhangi bir güvencesi olmayanlar (n= 57; ort= 63.65) ile sosyal güvenceleri Emekli Sandığı olanlar (n= 116; ort= 72.83) arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. En uzun süre yaşadığı yere göre benlik saygısı düzeylerine bakıldığında en uzun süre kentsel kesimde yaşayanların, kırsal alanda yaşayanlardan daha yüksek benlik saygısı düzeyine sahip olduğu anlaşılmaktadır (t= -2.366 p< 0.05). Disiplin cezası alma durumuna göre öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri açısından fark önemli bulunmamıştır. Ancak sınıfta kalma durumu bakımından kalan öğrencilerin (t= 2.425 p< 0.05) benlik saygılarının daha

düşük olduğu görülmüştür. Aynı biçimde not ortalaması açısından benlik saygısı düzeylerine bakıldığında not ortalaması arttıkça yani öğrenci başarılı oldukça benlik saygısı düzeyi artmaktadır ($r = 0.153$ $p < 0.01$).

Tablo 4'de öğrencilerin sosyal desteğe sahip olma durumlarına göre benlik saygısı düzeyleri incelenmiştir. Araştırmada sosyal destek empatik sosyal desteğe, bilgilendirici sosyal desteğe, maddi sosyal desteğe, araçsal sosyal

desteğe, güvence veren sosyal desteğe ve herhangi bir türde sosyal desteğe sahip olup olmama durumu olarak ele alınmıştır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere empatik sosyal desteği olan ($n=389$; $ort= 71.64$) öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri bu tür desteğe sahip olmayan öğrencilere ($n= 72$; $ort= 59.44$) göre daha yüksektir. Her iki grup arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($t= -5.470$; $p < 0.001$). Bilgilendirici sosyal desteği olan ($n=368$;

Tablo 4: Sosyal Destek Alanlarına Göre Benlik Saygısı

Sosyal destek alanları	Benlik Saygısı			
	n	Ort	SD	İstatistik
Empatik Sosyal Destek				
Yok	72	59.44	21.58	$t = -5.470^{***}$
Var	389	71.64	16.49	
Bilgilendirici Sosyal Destek				$t = -6.709^{***}$
Yok	93	59.10	18.19	
Var	368	72.42	16.83	
Maddi Sosyal Destek				$t = -2.801^*$
Yok	138	66.17	19.42	
Var	321	71.25	17.08	
Araçsal Sosyal Destek				$t = -3.997^{***}$
Yok	227	66.33	19.12	
Var	230	72.92	16.04	
Güvence Veren Sosyal Destek				$t = -6.824^{***}$
Yok	77	57.61	20.66	
Var	383	72.19	16.30	
Herhangi Türde Bir Sosyal Destek				$t = -3.497^{***}$
Yok	20	56.20	20.29	
Var	441	70.35	17.58	

* $p < 0.05$

*** $p < 0.001$

ort= 72.42) öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri bu tür desteğe sahip olmayan öğrencilere (n=93; ort= 59.10) göre daha yüksektir. Her iki grup arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (t= -6.709; p< 0.001). Maddi sosyal desteği olan (n= 321; ort= 71.25) öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri bu tür desteğe sahip olmayan öğrencilere (n=138; ort= 66.17) göre daha yüksektir. Her iki grup arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (t= -2.801; p < 0.05). Araçsal sosyal desteği olan (n=230; ort= 70.92) öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri bu tür desteğe sahip olmayan öğrencilere (n=227; ort= 66.33) göre daha düşüktür. Her iki grup arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (t= 3.997; p< 0.001).

SONUÇ

Bireyin kendisine olan bakış açısı ve bununla bağlantılı olarak çevresiyle olan ilişkileri doğrudan benlik saygısı kavramıyla ilgilidir. Kişinin kendisine verdiği değer, çevresine verdiği değeri de şekillendirir.

Günümüzde okullarda artarak yaşanan şiddet ve madde bağımlılığı gibi olumsuz olaylar göz önüne alındığında “değer” kavramının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bireyin kendisine ve çevresine değer vermesi, başka bir ifadeyle benlik saygısının yüksek olması yaşama pozitif bakış ve olumlu iletişimi de beraberinde getirecektir. Bu nedenle okullarda benlik saygısını değerlendirmeye yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi, uygulamaya dönük pozitif sonuçlar doğurabilir.

Bu bağlamda bu çalışma, öğrencilerin benlik saygısı düzeylerini farklı bir boyut daha katarak, sosyal destek çerçevesinde inceleme amacındadır. Araştırmanın temel bulguları aşağıdaki gibidir:

Erkeklerin benlik saygısı düzeylerinin kızlara göre küçük bir farkla daha düşük olduğu görülmektedir. Büyükşahin Çevik ve Atıcı'nın (2009:345) lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği benzer bir çalışmada Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin alt ölçekleri açısından kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Toplam ölçek puanları açısından da böyle bir farkın olmadığı anlaşılmıştır. Mullis ve Normandin de (1992) ergenlerde cinsiyet ile benlik saygısının gelişimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ancak ailenin gelir durumunun, eğitim düzeyinin ve sosyoekonomik statüsünün önemli bir etken olduğunu bulmuşlardır (akt; Büyükşahin Çevik ve Atıcı, 2009:348).

Konuyla ilgili yapılan diğer bir araştırmaya göre (Uyanık Balat ve Akman, 2004: 178) ise örneklem grubunu oluşturan lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre benlik saygısı puan ortalamaları arasında fark anlamlı bulunmamıştır. Lise öğrencilerinin benlik saygısı, sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık göstermemektedir. Sosyo-ekonomik düzey ile benlik saygısı puan ortalamaları arasında fark bulunmamıştır

Annesi okuryazar olmayan öğrencilerin benlik saygısı düzeyi, diğer gruplara göre daha düşüktür. Annenin eğitim durumuna göre benlik saygısı düzeyi en yüksek olan öğrenci grubu, annesi üniversite mezunu öğrencilerdir. Üniversite mezunu babası olan öğrencilerin benlik saygısı düzeyi diğer gruplara göre nispeten daha düşük olduğu görülmektedir. Bu bulgunun, öğrencilerle daha çok annelerin ilgilenmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kardeş sayısı arttıkça benlik saygısı puanının arttığı gözlenmiştir. Gelir durumu arttıkça benlik saygısı düzeyinin arttığı

anlaşılmaktadır. En uzun süre kentsel kesimde yaşayanların, kırsal alanda yaşayanlardan daha yüksek benlik saygısı düzeyine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Oturulan konut durumunun öğrencilerin benlik saygısı düzeyi üzerinde bir farklılık yaratmadığı anlaşılmaktadır. Konut durumuyla ilgili olarak kendine ait bir odası olmayan gençlerin benlik saygısı düzeyinin daha düşük olduğu görülmektedir. Sınıfta kalma durumu bakımından kalan öğrencilerin benlik saygılarının daha düşük olduğu görülmüştür. Aynı biçimde not ortalaması açısından benlik saygısı düzeyine bakıldığında not ortalaması arttıkça yani öğrenci başarılı oldukça benlik saygısı düzeyi artmaktadır.

Öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri sosyal destek alma durumuna göre incelendiğinde sosyal desteğin benlik saygısı düzeyini yükseltme yönünde olumlu etki yarattığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda empatik, bilgilendirici, maddi, araçsal ve güvence veren sosyal destekleri olan öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri bu türlerde desteğe sahip olmayan öğrencilere göre daha yüksektir.

Tüm bulgular benlik saygısının pek çok farklı konuyla ilgili olduğunu göstermektedir. Konunun sosyo-ekonomik koşullar, aile gibi boyutlarla bağlantısı, uygulamada da çok boyutlu bir yaklaşımın önemini ortaya koymaktadır. Konu bu açıdan okul sosyal hizmeti alanıyla doğrudan ilişkilidir.

Günümüzde okullardaki sistem öğrencilerin sorunları konusunda çok boyutlu bir yaklaşımı engellemektedir. Okullardaki rehberlik hizmetleri çoğunlukla okul içi hizmetlerle sınırlı kalmakta ve çoğu zaman yetersiz kalmaktadır.

Oysa ki okul hizmeti öğrenciyi çevresi ve ailesiyle bütün olarak değerlendiren uygulamaları öngörmektedir. Bu açıdan okullarda sosyal hizmet faaliyetlerinin artması benlik saygısını da kapsayan pek çok sorunun çözümünde önemli bir adım olabilir. Bunun gerçekleşmesi için ise hiç kuşku yok ki yasal bir zeminin oluşturulması ve okullarda sosyal hizmet uzmanlarının çalışmasını sağlayan bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Böylece Amerika ve Avrupa örneklerinde olduğu gibi sosyal hizmet uzmanı, psikolog, öğretmen ve benzeri pek çok meslek elemanının ekip anlayışı içerisinde bütüncül bir bakış açısıyla okullarda uygulama gerçekleştirdikleri bir model oluşabilir.

KAYNAKLAR

Barker, R.L. (1999) *Social Work Dictionary*. Washington DC, NASW Press.

Büyükşahin Çevik, G. Atıcı, M. (2009) "Lise 3. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Ulusallararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6,2. 339-352.

Coopersmith, S. (1967) *The Antecedents of Self Esteem*. San Francisco, CAA, Freeman.

Coopersmith, S. (1981) *Coopersmith Self-Esteem Inventory (school form)*. San Diego, CA, Consulting Psychology Press.

Coopersmith, S. (1986) *Self-esteem Inventories*. Palo Alto, CA, Consulting Psychologists Press.

Dryfoos, J. G. (1998) *Safe Passages: Making it Through Adolescence in a Risky Society*. New York, Oxford University Press.

DuBois, D., Lockerd, E., Reach, K. and Parra, G. (2003) "Effective Strategies for Esteem-Enhancement: What Do Young Adolescents Have to Say?" *The Journal of Early Adolescence*, 23.

- Duman, N. (2000) "Ankara Liselerinde Çe- teye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti", H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Dok- tora Tezi, Ankara.
- Forney, S. W., Forney, C. J. and Crutsinger, C. (2005) "Gender, Delinquent Status, and Social Acceptance as Predictors of The Glo- bal Self-Esteem of Teens". *Family and Con- sumer Sciences Research Journal* 33; 208.
- Judge, T., Erez, A. and Bono, J. (1998) "The Power of Being Positive: The Relation Be- tween Positive Self-Concept and Job Per- formance". *Human Performance*, 11 (2/3).
- Harter, S. (1990) *Causes, Correlates and The Functional Role of Global Self-Worth: a Life-Span Perspective. Competence Considered*. New Haven, CT, Yale Univer- sity Press.
- Herz, L. and Gullone, E. (1999) "The Re- lationship Between Self-Esteem and Pa- renting Style: A Cross-Cultural Compari- son of Australian and Vietnamese Australi- an Adolescents". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30.
- Moran, M. and DuBois, D. (2002) "Relati- on of Social Support and Self-Esteem to Problem Behavior: Investigation of Diffe- ring Models". *The Journal of Early Adoles- cence*, 22.
- Mullis, A.K., Mullis, R.L. ve Normandin, D. (1992) "Cross-Sectional and Longitudinal Comparisons of Adolescent Self Esteem", *Adolescence*, c.27, S.105, 51-60.
- Robertson, J. F., & Simons, R. L. (1989) "Family Factors, Self-Esteem and Adoles- cent Depression". *Journal of Marriage and the Family*, 51, 125-138.
- Rosenberg, M. (1965) *Society and Adoles- cent Self-Image*. Princeton, NJ, Princeton University.
- Saygın, Y. ve Arslan, C. (2009) "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek, Benlik Say- gısı ve Öznel İyi Oluş Düzeylerinin İncelen- mesi" Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 207 -222.
- Taysi, E. (2000) "Benlik Saygısı, Arkadaş- lardan ve Aileden Sağlanan Sosyal Des- tek", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilim- ler Enstitüsü.
- Tufan, B. (1990) "Benlik Saygısı Kavramı ve Yaşam Boyunca Benlik Saygısının Gelişi- mi". *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet- ler Yüksekokulu Dergisi*, 8 (1-2-3).
- Tufan, B. (1994) *Göçmen İşçilerde İş Kaza- ları*. Ankara, SSK Yayını.
- Turan, N. ve Tufan, B. (1987) "Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri Üzerinde Geçer- lik, Güvenirlik Çalışması", *XIII. Ulusal Psi- kiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi*, İstan- bul, 14-18 Eylül.
- Uyanık Balat, G. ve Akman, B. (2004) "Fark- lı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Lise Öğren- cilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İnce- lenmesi" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 175-184.

Araştırma

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ, BAZI SORUNLARI VE STRESLE BAŞETME TARZLARI

Sociodemographic Characteristics, Some Problems and the Styles of Coping of Social Work Students

Sunay İL*
Veli DUYAN**
Tarık TUNCAY***

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, (iletişim için: suil@hacettepe.edu.tr)

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

*** Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, sosyal hizmet lisans öğrencilerinin stresle başetme tarzlarının, öğrencilerin sosyo-demografik özellikleriyle ve ifade ettikleri bazı sorunlarla kar-

şılaştırmalı olarak belirlenmesidir. Çalışmaya 363 öğrenci katılmıştır. Kadın ve erkek öğrenciler birbirine yakın oranda temsil edilmiştir. Araştırmanın temel bulguları şöyle sıralanmaktadır: Öğrencilerin orta ve alt sosyo-ekonomik düzeyde olduğu düşünülmüştür; büyük çoğunluğu stresli durumlar karşısında en çok sorun odaklı ve olumlu başetme tarzları kullanmaktadırlar. Yaşın ve öğrenim görülen yılın artışıyla duyu odaklı ya da olumsuz başetme tarzlarının kullanımının daha çok azaldığı görülmüştür. Öğrencilerin sorunlarının başında ekonomik sorunlar yer almıştır. Araştırmanın sonuçları, sosyal hizmet eğitiminin öğrencinin başetme yeteneğini artırdığına ilişkin varsayımı güçlendirmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Başetme, üniversite öğrencileri, sosyal hizmet öğrencileri, sosyal hizmet eğitimi*

ABSTRACT

The purpose of this research is to delineate the styles of coping of social work undergraduate students comparatively with regards to their sociodemographic characteristics and some problems they have encountered. A total of 363 students participated in the study. Female and male students were represented almost equally. The essential findings of the research are as follows: It was thought that the students have middle and low socio-economic levels; a great number of them used problem-focused and positive coping styles in stressful situations. The use of emotion-focused or negative coping styles decreased more, depending on increased age and education level. Financial problems were the most important problems of students. The results of the research strengthened the assumption that social work education improves the student's ability to cope.

Key Words: *Coping, university students, social work students, social work education*

GİRİŞ

Üniversite eğitimi, ergenlik sonrası gençlik ve genç yetişkinlik dönemleri arasındaki zaman dilimini kapsar. Bu dönemde bireyi, gelişimsel görevlere ilaveten, ailesinden ayrılarak özerkleşme, yeni sorumluluklar üstlenme, hayatın toplumsal ve ekonomik bağlamına uyum sağlama, bir mesleğe hazırlanma, eş seçiminde bulunma gibi son derece önemli görevler beklemektedir. Bu yaşamsal görevlerin birey üzerinde stres yaratma potansiyeli yüksektir. Bu görevler “stres vericiler” olarak da tanımlanmaktadır. Bu durumda, kişinin bunlara fizyolojik ve psikolojik düzeyde verdiği tepkiler “stres” kavramı ile açıklanmaktadır. Şu halde stres, organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının zorlanması ve tehdit edilmesi ile ortaya çıkan bir durumdur. Tehdit ve zorlanmalar karşısında kalan kişi kendini korumaya yönelik bir tepki zincirini hareket geçirme özelliğine sahiptir, bu tehlikeden uzaklaşmaya çalışır, başedeceğine inandığı tehlike ile mücadele etmekte ve böylelikle yeni duruma uyum sağlamaktadır (Baltaş ve Baltaş, 2002, s.23).

Gencin temel yaşamsal görevlerini psiko-sosyal yönden sağlıklı biçimde tamamlayabilmesinde önemli bir belirleyici etkili başetme yollarının kullanıyor olmasıdır. Genelde üniversite öğrencilerinin, özeldense sosyal hizmet öğrencilerinin ve uzmanlarının çeşitli nedenlerle, sıklıkla strese maruz kaldıkları bilinmektedir (Peker ve diğ., 2009; Abouserie, 1994; Bride, 2007; Işıkhana, 2007 vd.). Fakat onların stres yaratan durumlara nasıl yanıt verdikleri bilinmemekte, diğer ifadeyle, gençlerin stresle başetme tarzlarına ilişkin bilgi gereksinimi duyulmaktadır. Başetmeye ilişkin bilgi, hem gençlerin kendilerini güçlendirmelerinde

hem de onlara psiko-sosyal destek sunan profesyoneller tarafından kullanılmak için gereklidir.

Başetme

Başetmenin, “kişinin öz kaynaklarını aşan ya da güç durumunda bırakan belirli içsel ve/veya dışsal taleplere yanıt vermek için kullandığı, değişim gösterebilen bilişsel ve davranışsal çabalar (Lazarus ve Folkman 1984, s.141)” olduğu genel kabul gören bir tanımdır. Başetme araçları, stres yaratan durumlarla mücadele eden kişinin stresini azaltma çabasına katkı sağlar. Sosyodemografik, kişisel, sosyo-kültürel ve çevresel faktörlerin tümü, kişinin hangi koşullarda hangi başetme araçlarına başvurduğunun belirleyicisidir.

Başetme temelde iki grupta sınıflandırılır: Birincisi, sorun odaklı başetmedir. Sorun odaklı başetme, birey üzerinde stres yaratan durumun ortadan kaldırılması ya da etkilerinin hafifletilmesi için doğrudan eylem içeren stratejileri içerir. İkincisi, duygu odaklı başetmedir. Duygu odaklı başetmede bireyin kendisini baskılayan durumun anlamını ve yorumunu değiştirerek, psikolojik ve duygusal alanında oluşan tehdidi azaltması ya da ortadan kaldırması söz konusudur. Bu çerçevede başetme stratejileri aktif ve pasif olarak değerlendirilmektedir (Lazarus ve Folkman 1984; Carver ve Diğ. 1993, Carver ve Scheier, 1994). Aktif olanlar stresörün kendisinin değiştirilmesini ya da ortadan kaldırılmasını hedefleyen davranışsal ya da psikolojik yanıtları, pasif olanlar ise bireyi stresörlerden uzaklaştıran eylemleri içerir.

Gencin kullandığı başetme tarzının niteliği psiko-sosyal sağlığı açısından belirleyicidir. Zira gençlik döneminde uygun başetme tarzlarının yeterli

düzyeyde kullanımı, benliğin sağlıklı gelişimine, davranış sorunlarının daha az sıklıkta ortaya çıkmasına, benlik saygısının artışına, değişimin ve gelişimin uyumlu bir Şekilde gelişimine katkı vermektedir (Steiner ve diğ., 2002).

YÖNTEM VE GEREÇLER

Araştırma tanımlayıcı ve ilişkilendirici türde kesitsel bir çalışmadır. Çalışma, Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin gönüllü katılımı ile yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacılar tarafından hazırlanan, sosyo-demografik soruların yanı sıra, eğitim durumları ve bu süreçte karşılaştıkları çeşitli sorunlarla ilgili tanımlayıcı bilgiler içeren bir soru kağıdı ile bireylerin stres yaratan durumlar karşısında kullandığı başetme yollarını betimleyen ölçek kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Soru kağıdıyla katılımcılardan yaş, cinsiyet, en uzun süre yaşadığı yer, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, aile tipi, kardeş sayısı, öğrenim görülen yıl, üniversiteye giriş sınavında bölümü tercih sırası, mezun olduğu lise tipi bilgilerinin yanı sıra eğitim sürecinde yaşadığı çeşitli sorunları tanımlayan bilgiler temin edilmiştir.

Başetme tarzları ölçeği (şahin ve Durak, 1995), Folkman ve Lazarus'un (1980) başetme yolları ölçme aracından geliştirilmiştir. Ölçek, üniversite öğrencileri odaklıdır. Ölçeğin Türk toplumu için güvenilirliği, geçerliği ve faktör yapısı şahin ve Durak (1995) tarafından çalışılmıştır. Sonuçlar ölçeğin Türk toplumu için uygun olduğunu göstermiştir.

Ölçek beş alt-ölçekten oluşmaktadır: Sosyal destek arayan (sorunun gerçek

nedenini anlayabilmek için başkalarına danışırım), özgüvenli (her Őeye yeniden başlayacak gücü kendimde bulurum), iyimser (olaydan / olaylardan olumlu bir Şey çıkarmaya çalışırım), boyun eğici (olanlar karşısında kaderim buymuş derim) ve çaresiz (kendimi kapana sıkışmış gibi hissederim) tarz. Sosyal destek arayan, kendine güvenli ve iyimser tarzlar sorun odaklı ve aktif başetmeyi gösterir. Boyun eğici ve çaresiz tarzlar ise duyuğu odaklı ve pasif başetmeyi gösterir. Stresle etkili olarak başedenlerin aktif, başedemeyenlerin ise pasif tarzda başetmeyi daha fazla kullandıkları belirlenmiştir.

Ölçekteki her bir maddeye katılma derecesi %0 (hiç uygun değil) ile %30 (biraz uygun), %70 (uygun), %100 (ok uygun) arasında değişmektedir. Her alt-ölçekten alınan yüksek puanların o başetme tarzının daha sık kullanıldığına işaret etmektedir. Katılımcılardan ölçekteki her bir ifadeyi dikkatli bir Şekilde okuyarak, kendilerini en iyi tanımladığını düşündükleri dereceyi işaretlemeleri istenmiştir.

Anket uygulaması sınıflarda ve gözlem altında yapılmıştır. Uygulama öncesinde, katılımcı öğrencilere çalışmanın amacı ve içeriği hakkında bilgilendirme yapılmış, gönüllü katılımın esas olduğu vurgulanmış, tanıtıcı bilgiler içeren (adı, soyadı, öğrenci numarası vb.) soruların anket formunda olmadığı belirtilmiş ve öğrencilerin bilgilendirilmiş onayı alınarak çalışma gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel Analizler

Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 17.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Katılımcıları tanıtıcı bulgular, sosyo-demografik özellikler ve stresle başetme tarzları sayılar, yüzdelikler,

ortalama değerler ve standart sapma ile betimlenmiştir. Değişkenler arası ilişkilerin ve farkların karşılaştırılmasında t testi, varyans analizi ve ki-kare önemlilik testinden yararlanılmıştır. Ayrıca tüm değişkenler arası korelasyonlar (Pearson momentler çarpımı) incelenmiş, anlamlı görülen ilişkiler belirtilmiştir. Analizlerde anlamlılık düzeyi asgari $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencileri (N= 363) tanıtıcı bulguları şu şekilde ifade etmek olanaklıdır (Bkz. Tablo 1): Katılımcıların yaş ortalaması 21.97 (SS. 2.24) olup yaş aralığı 18-33'tür. 194 kadın (%53.4), 169 erkek (%46.6) birbirlerine göre dengeli bir oranda çalışmaya dâhil olmuştur. Zira sosyal hizmet bölümüne ilk girişte,

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri (N=363).

Değişkenler	Sayı (%)
Yaş Ortalaması (Standart Sapma); Aralık	21.97 (2.24); 18-33
Cinsiyet	
Kadın	194 (53.4)
Erkek	169 (46.6)
Aile Tipi	
Çekirdek aile	306 (84.3)
Geniş aile	57 (15.7)
Hayatını En Uzun Süre Geçirdiği Yer	
Köy/kasaba	45 (12.4)
İlçe	86 (23.7)
Şehir	232 (63.9)
Annenin Eğitim Düzeyi	
Okuryazar değil	42 (11.6)
Okuryazar	45 (12.4)
İlkokul	167 (46.0)
Ortaokul	37 (10.2)
Lise	45 (12.4)
Üniversite	27 (7.4)
Babanın Eğitim Düzeyi	
Okuryazar değil	7 (1.9)
Okuryazar	28 (7.7)
İlkokul	126 (34.7)
Ortaokul	60 (16.5)
Lise	68 (18.7)
Üniversite	74 (20.4)
Kardeş Sayısı Ortalaması (Standart Sapma); Aralık	3.21 (2.06); 1-15
Mezun Olduğu Lise Tipi	
Normal Lise	285 (78.5)
Meslek Lisesi	78 (21.5)
Öğrenim Görülen Yıl	
Birinci sınıf	136 (37.5)
İkinci sınıf	71 (19.6)
Üçüncü sınıf	52 (14.3)
Dördüncü sınıf	104 (28.7)
Bölümü Tercih Sırası Ortalaması (Standart Sapma); Aralık	5.96 (4.76); 1-18

her iki cinsten öğrencinin eşit oranda alındığı bir kontenjan sistemi uygulanmaktadır. Büyük çoğunluğu (%84.3) çekirdek aileye mensup olan katılımcıların yarısından çoğu şehirde (63.9), yarıya yakını ise kırdı ve ilçede (%36.1) hayatının en uzun süresini geçirmiştir. Kardeş sayısı ortalaması 3.21 (SS. 2.06)'dır. Anne ve babanın her ikisinin de eğitim düzeyi düşük olmakla birlikte babanın eğitim düzeyi anneye göre daha yüksektir. Katılımcıların büyük çoğunluğu normal lise mezunu (%78.5) iken önemli bir oranı da meslek lisesi (%21.5) çıkmıştır.

Araştırmanın yapıldığı dönemde H.Ü. Sosyal Hizmet Bölümü lisans programına kayıtlı 441 öğrenci vardı. Derslere devam eden toplam 363 öğrenciye ulaşıldı (toplam sayının %82.3'ü). Bu sayının temsil edici olacağı düşünülmüştür. Katılımcıların %37.5'i birinci, %19.6'sı ikinci, %14.3'ü üçüncü ve %28.7'si dördüncü sınıftadır. Öğrencilerin üniversiteye giriş sınavında sosyal hizmet bölümünü tercih sırası ortalaması 5.96 (SS. 4.76) olup tercih aralığı 1 ila 18 arasındadır. Türkiye genelinde toplum tarafından sosyal hizmet mesleğinin geniş oranda tanındığını söylemek güç olsa da, bulgular öğrencilerin büyük çoğunluğunun bilinçli ve istekli olarak sosyal hizmet bölümünü tercih ettiklerini düşündürmektedir.

Tablo 2'de stresle başetme tarzları ölçeği alt ölçek puan ortalamalarının

dağılımı görülmektedir. Katılımcıların kullandıklarını ifade ettikleri başetme tarzları en çok kullanılanı en az kullanılanı doğru sıralandığında, kendine güvenli, sosyal destek arayan ve iyimser yaklaşımdaki olumlu başetme tarzları öncelikli olarak görülmektedir. Bunları olumsuz içerikteki, çaresiz ve boyun eğici başetme tarzları izliyor olsa da bu başetme tarzlarının düşük ortalamalara sahip oldukları, diğer ifadeyle daha az tercih edildikleri görülmüştür.

Yaşın yanı sıra öğrenim görülen yıl ile başetme tarzları arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 3'te verilmiştir. Testlerin tümü yüzde beş önem düzeyinde yapılmıştır. Yaş bağımsız değişkeni ile öğrenim görülen yıl arasında anlamlı pozitif korelasyon bulunmuş olması yaşın artmasıyla öğrenim görülen yılın arttığını göstermektedir. Dikkat çekici olarak, katılımcıların yaşı ile sosyal destek arayışı, çaresiz ve boyun eğici tarz arasında negatif yönde güçlü korelasyonlar bulunmuştur. Öğrencinin yaşı arttıkça olumlu bir başetme tarzı olan sosyal destek arayışı azalmaktadır. Benzer biçimde olumsuz başetme tarzları olan çaresizlik ve boyun eğici tarz da yaş artarken azalma göstermiştir.

Öğrenim görülen yılın artışı sosyal hizmet öğrencisinin bilgi, değer ve beceri repertuarının geliştiğine işaret

Tablo 2. Katılımcıların Stresle Başetme Tarzlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (N=362).

Değişkenler	X (SS)	Aralık
Kendine Güvenli	2.09 (0.48)	0-3
Sosyal Destek Arayan	2.05 (0.54)	0-3
İyimser	1.77 (0.55)	0-3
Çaresiz	1.15 (0.47)	0-3
Boyun Eğici	0.65 (0.45)	0-2.3

Tablo 3. Yaş, Öğrenim Yılı ve Başetme Tarzları Arasındaki Korelasyonlar (N= 362).

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
Yaş (1)	1	.489**	.008	-.166**	-.033	-.117*	-.171**
Öğrenim Görülen Yıl (2)		1	.043	-.132*	-.104*	-.05	-.038
Kendine Güvenli (3)			1	.223**	.646**	-.304**	-.338**
Sosyal Destek Arayan (4)				1	.065	-.015	-.098
İyimser (5)					1	-.310**	-.185**
Çaresiz (6)						1	.488**
Boyun Eğici (7)							1

*p<.05; **p<.01

etmektedir. Aynı zamanda psiko-sosyal ve bedensel gelişim de yaşanmaktadır. Yaş değişkeninde olduğu gibi, öğrenim yılıyla sosyal destek arayışı arasında güçlü negatif korelasyon belirlenmiştir. Öğrencilerin yaşlarıyla birlikte öğrenim yılları artarken sosyal destek arayışlarının azalması söz konusudur. Ayrıca öğrenim yılıyla iyimser tarz başetme arasında anlamlı negatif korelasyon görülmüş olması, öğrencilerin mezuniyete yaklaştıkça iyimser başetmeyi daha az kullandıklarına işaret etmektedir.

Katılımcılar tarafından en çok kullanılan üç olumlu başetme tarzı olan kendine güvenli tarz, sosyal destek arayışı ve iyimser tarz arasında güçlü pozitif korelasyonlar görülmüştür. Birey kendine güvenli tarzda başettiği ölçüde iyimser tarzda başetme ve sosyal destek arayışı artmaktadır. Benzer biçimde, olumsuz başetme tarzları olan çaresiz ve boyun eğici başetme yolları arasında da güçlü pozitif korelasyonlar belirlenmiştir. Beklenen ve tutarlı bulgular olarak, hem kendine güvenli hem de iyimser tarzdaki olumlu başetme ile çaresiz ve boyun eğici olumsuz başetme tarzları arasında anlamlı negatif korelasyonlar saptanmıştır. Kendine güvenli ve iyimser tarzda başetme yolları kullanan katılımcılar daha az sıklıkta çaresiz ve boyun eğici tarzdaki başetmeye başvurumaktadırlar.

Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden cinsiyet ile öğrenciler tarafından kullanılan başetme tarzları arasındaki farkın anlamlılığını gösteren t testi sonuçları Tablo 4'te görülmektedir. Hem kendine güvenli hem de boyun eğici başetme tarzları ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ne var ki, kadınlar erkeklere göre daha çok sosyal destek arayışına girmiş olsa da, daha çok çaresiz başetme tarzına başvurmakta ve erkeklerden daha az iyimser başetme tarzı kullanmaktadırlar. Buna göre, erkeklerin olumlu bir başetme tarzı olan iyimserliği daha çok kullandıkları görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerden eğitim süreci içinde yaşadıkları çeşitli sorunları tanımlamaları istenmiştir. Bulgular Tablo 5'te görülmektedir. Öğrencilerin yarıya yakını ekonomik sorunlar ve sağlık sorunları yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu sorunları çoktan aza doğru, kişilerarası iletişim sorunları, akademik sorunlar, aile ve arkadaş ilişkileriyle ilgili sorunlar izlemiştir.

Tablo 6'da öğrencilerin yaşadıklarını ifade ettikleri durumsal sorunlarla, kullandıkları başetme tarzları arasındaki ilişkiler verilmiştir. t testi değişkenler arasındaki farkın anlamlılığını göstermiştir. Kendine güvenli başetme tarzına başvurma

Tablo 4. Başetme Tarzlarının Kullanımında Cinsiyet Farkları (N= 362).

Değişkenler	Cinsiyet	N	X	SS	t
Kendine Güvenli	Kadın	194	2.09	.47	-.037
	Erkek	168	2.09	.50	
Sosyal Destek Arayan	Kadın	194	2.16	.52	4.152***
	Erkek	168	1.93	.56	
İyimser	Kadın	194	1.71	.56	-2.496**
	Erkek	168	1.85	.53	
Çaresiz	Kadın	194	1.20	.50	1.987*
	Erkek	168	1.10	.43	
Boyun Eğici	Kadın	194	.64	.43	-.578
	Erkek	168	.67	.48	

* p<.05; **p<.01; ***p<.001

ile kişilerarası iletişim sorunları, akademik sorunlar ve aile ilişkileri arasında negatif yönde anlamlı farklar bulunmuştur. İletişimsel, akademik ve aile ilişkileri bağlamında herhangi bir sorun yaşamadığını belirten öğrenciler daha çok kendine güvenli başetme tarzı kullanmaktadır. Bununla birlikte, iyimser başetme tarzı ile kişilerarası iletişim, ekonomik, sağlık, aile ve arkadaş ilişkileri bağlamındaki sorunlar arasında negatif yönde anlamlı farklar bulunmuştur. İyimser başetme tarzını kullanan öğrenciler, kendine güvenli başetmeye benzer biçimde, iletişimsel, ekonomik, sağlık, aile ve arkadaş ilişkileri bağlamında sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Çeşitli durumsal sorunlar ile olumsuz bir başetme tarzı olan çaresiz başetme arasında pozitif yönde anlamlı farklar bulunmuştur. Çaresiz başetme tarzı kullanan sosyal hizmet öğrencilerinin aynı zamanda iletişimsel, akademik, aile ve arkadaş bağlamında sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Boyun eğici başetme tarzı ile yalnızca aile ilişkileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aile ilişkilerinde sorunlar yaşadığını ifade eden öğrenciler daha çok boyun eğici başetme tarzı kullanmaktadır. Olumlu başetme tarzları olan kendine güvenli ve iyimser başetmeyle sorunlar arasında pozitif, olumsuz başetme tarzları olan çaresiz ve boyun eğici başetmeyle

Tablo 5. Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Karşılaştıkları Çeşitli Durumsal Sorunlar (Çoklu Yanıt)

Durumsal Sorunlar	Sayı	Yüzde
Ekonomik Sorunlar	173	47.7
Sağlık Sorunları	142	39.1
Kişilerarası İletişim Sorunları	127	35
Akademik Sorunlar	117	32.2
Aile İlişkileriyle İlgili Sorunlar	100	27.5
Arkadaş İlişkileriyle İlgili Sorunlar	96	26.4

Tablo 6. Çeşitli Durumsal Sorunlar ve Başetme Tarzları Arasındaki Anlamlı İlişkiler (N= 362).

Başetme Tarzları	Durumsal Sorunlar	N	X	SS	t
Kişilerarası İletişim Sorunları Yaşama					
Kendine Güvenli	Yaşıyor	127	1.94	.52	-4.408***
	Yaşamıyor	235	2.17	.44	
İyimser	Yaşıyor	127	1.63	.57	-3.527***
	Yaşamıyor	235	1.84	.52	
Çaresiz	Yaşıyor	127	1.27	.49	3.712***
	Yaşamıyor	235	1.09	.44	
Akademik Sorunlar Yaşama					
Kendine Güvenli	Yaşıyor	117	1.99	.49	-2.719**
	Yaşamıyor	245	2.13	.47	
Çaresiz	Yaşıyor	117	1.27	.51	3.243**
	Yaşamıyor	245	1.10	.43	
Ekonomik Sorunlar Yaşama					
İyimser	Yaşıyor	172	1.71	.55	-2.063*
	Yaşamıyor	190	1.82	.55	
Sağlık Sorunları Yaşama					
İyimser	Yaşıyor	142	1.68	.58	-2.392*
	Yaşamıyor	220	1.82	.52	
Aile İlişkileriyle İlgili Sorunlar Yaşama					
Kendine Güvenli	Yaşıyor	85	1.99	.51	-1.993*
	Yaşamıyor	277	2.11	.47	
İyimser	Yaşıyor	85	1.60	.60	-3.357**
	Yaşamıyor	277	1.82	.52	
Çaresiz	Yaşıyor	85	1.31	.50	3.594***
	Yaşamıyor	277	1.10	.44	
Boyun Eğici	Yaşıyor	85	.74	.46	2.034*
	Yaşamıyor	277	.62	.44	
Arkadaş İlişkileriyle İlgili Sorunlar Yaşama					
İyimser	Yaşıyor	96	1.67	.55	-2.086*
	Yaşamıyor	266	1.80	.54	
Çaresiz	Yaşıyor	96	1.28	.50	3.058**
	Yaşamıyor	266	1.11	.45	

* p<.05; **p<.01; ***p<.001

sorunlar arasında negatif ve anlamlı ilişkiler saptanmış olması, araştırma uygulamasının tutarlılığına bir kanıttır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada sosyal hizmet öğrencilerinin stresle başetmede kullandıkları sorun odaklı ve duygu odaklı ya da olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılan başetme tarzları incelenmiştir. Kullanılan başetme tarzları, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve ifade ettikleri bazı sorunları ile karşılaştırılmıştır. Araştırmada elde edilen sosyo-demografik bulgular Türkiye'nin genel demografik profiline benzerlik göstermektedir. Elde edilen tanıtıcı bulgulardan yola çıkarak, katılımcıların orta ve altı sosyo-ekonomik düzeyde oldukları düşünülmektedir. Çalışmanın tanıtıcı bulguları, Özdemir'in (2005), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileriyle yaptığı araştırmanın bulgularıyla tutarlıdır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun stresli durumlar karşısında en çok sorun odaklı ve olumlu başetme tarzları kullandıkları, duygu odaklı ve olumsuz başetmenin ise daha az sıklıkta kullanıldığı görülmüştür. Bireysel ve toplumsal sorunların çözümü odaklı bir meslek olan sosyal hizmet üzerine eğitim alan araştırma grubunda bu beklenen bir bulgudur. Başetme kuramcıları da (Carver, 1997; Coyne ve diğ., 1981) aktif başetme araçlarının kullanımının uyuma daha çok hizmet ettiğini sıklıkla vurgulamaktadır. Şahin ve Durak (1995, s.70), daha çok psikolojik semptom gösteren kişilerin daha çok duygu odaklı başetme tarzları kullanırken, daha az psikolojik semptom gösteren kişilerin ise daha çok sorun odaklı başetme tarzları kullandıklarını saptamışlardır. Şu halde, araştırmamıza katılanlar tarafından sorun odaklı başetme

tarzlarının daha sık kullanılıyor oluşu, sosyal hizmet lisans öğrencilerinin genelde daha az psikolojik semptom gösterdiğini düşündürmüştür. Zira sorun odaklı başetme stratejilerinin kullanım sıklığı ile olumlu kişilik özellikleri de birbiriyle bağlantılıdır. Palancı'ya (2000) göre iyimser kişilik özelliklerine sahip bireyler sorun odaklı başetme stratejilerine daha çok başvururken, kötümser kişilik özelliklerine sahip bireyler sorundan uzaklaşma olanağı sağlayan duygu odaklı başetme stratejilerine yönelmektedirler.

Paralel olarak, yaşın ve öğrenim görülen yılın artışıyla duygu odaklı ya da olumsuz başetme tarzlarının kullanımının daha çok azaldığı da görülmüştür. Bu durum eğitimin başetme yeteneğini artırdığına ilişkin görüşü güçlendirmiştir. Başetme tarzlarına ilişkin bulgular, bir diğer insani hizmet alanı olan sağlıkla bağlantılı, tıp öğrencileri ve sağlık yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmanın bulgularına benzerlik göstermektedir. Kaya ve diğ. (2007) her iki grupta en çok kullanılan başetme tarzını kendine güvenli yaklaşım olarak bulurken, bu çalışmada olduğu gibi en az kullanılan tarz boyun eğici başetme olmuştur. Şen'in (2005) Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerini kapsayan çalışmasında da en çok kullanılan en az kullanılan doğru sırasıyla; kendine güvenli, sosyal destek arayan, iyimser, çaresiz ve boyun eğici başetme tarzlarının kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca, Renk ve Creasey'nin (2003) başetme konulu araştırmasında benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre, sorun ya da duygu odaklı başetme ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmamakla birlikte, yaş arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Yaş arttıkça sorun odaklı başetmeye yönelimin arttığı görülmüştür.

Çalışmamızda kadınlar ve erkekler arasında başetme tarzları kullanımında belirgin bir farklılık olmayıp, iki toplumsal cinsiyetten birisinin sorun odaklı ya da duygu odaklı başetme tarzlarına daha çok başvurduğunu belirtmek güçtür. Her iki cinsiyetten katılımcılar eşit ve yüksek oranda sorun odaklı bir başetme tarzı olan kendine güvenli yaklaşımı kullanmışlardır. Bununla birlikte, kadınların en çok sosyal destek arayan aktif tarzı kullanırken, erkeklerin ise iyimser tarzı kadınlardan daha sık kullandıkları görülmüştür. Kadınlar yalnızca, erkeklerden anlamlı bir farkla duygu odaklı başetme tarzı olan çaresiz yaklaşıma daha çok başvurmuşlardır. Şahin ve Durak (1995) tarafından yapılan ve yaşları 14-45 arası kişilerin yer aldığı çalışmada kadınların sosyal destek arayan tarz başetmeyi erkeklere göre daha sık kullandıkları görülmüştür. Kadın katılımcılar sosyal desteği erkeklere oranla daha çok kullanırken, erkek katılımcılar da iyimserliğe kadınlara oranla daha sık başvurmuşlardır. Dolayısıyla onların çalışmasında da sorun veya duygu odaklı başetme tarzlarında toplumsal cinsiyet farkı görülmemiştir. ABD’de sosyal hizmet eğitimi alan uluslararası öğrencilerle yapılan bir araştırmanın sonuçları bu çalışmayla benzerlik göstermiştir (Chun ve Poole, 2009). Öğrenciler üzerlerinde stres yaratan beş temel kaynağı şöyle sıralamıştır: akademik sorunlar, finansal güçlükler, kültürel engeller, psikolojik sorunlar ve ailevi kaygılar. Bu stres kaynakları ile başetmede fiziksel başetme, sorun çözme, sosyal destek ve eğlenceye temel başetme stratejileri olarak başvurmuşlardır.

Araştırmamız kapsamında öğrencilerden çeşitli güncel sorunlarını da tanımlamaları istenmiştir. Sıralanan sorunların başında ekonomik sorunlar yer almıştır.

Önceden belirtildiği gibi, öğrencilerin orta ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden geldikleri ve herhangi bir işte çalışmadıkları düşünüldüğünde ekonominin ilk sıradaki sorun olması şaşırtıcı değildir. Fakat dikkat çekici biçimde öğrenciler ikinci temel sorun olarak sağlık sorunlarını sıralamışlardır. Bu sorunların ayrıntılı biçimde aydınlatılması ve üniversite mediko-sosyal merkezlerinin işlevselliği bu aşamada önem ve gereklilik kazanmaktadır. Öğrencilerin sağlık sorunları içinde ruh sağlığıyla ilgili şikâyetlerin bulunması da olasıdır. Özdel ve diğ. (2002) tarafından yapılan çalışmada, aileden ayrılma, yeni çevre ve arkadaş edinme, kimi zamanlarda yalnız kalma ve gelecek kaygılarıyla bağlantılı olarak üniversite gençlerinde önemli oranda depresif belirtiler görülmüştür. Öğrenciler her ne kadar akademik, aile ve arkadaşlarla iletişim konularında sorunları olduğunu da belirtmiş olsalar da bu sorunlar katılımcıların ancak üçte biri ve azı oranında kişi tarafından belirtilmiştir. Bu çalışmada katılımcıların sosyal çevrelerinde yer alan kişilerle iletişim bağlamında sorun yaşadıkları (%35) saptanmıştır. Bu saptamaya ulaşan bir diğer çalışmayı Armağan (2004) yapmıştır. Araştırmada gençlerin üçte birinin, hem kendi kuşaklarıyla hem de kendilerinden yaşlı kuşaklarla sağlıklı iletişim kurmada sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin durumsal sorunları ile başetme tarzları arasında bazı anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Sorun odaklı ve olumlu başetme tarzları olan kendine güvenli ve iyimser başetmenin kullanımını arttıkça kişilerarası iletişim, ekonomik, sağlık, aile ve arkadaş ilişkileri bağlamındaki sorunların azaldığı gözlenmiştir. Diğer ifadeyle, sorun odaklı başetme tarzlarının kullanımı

öğrencilerin durumsal sorunlarının çözümlenmesine katkı vermektedir. Duygu odaklı ve olumsuz başetme tarzı olan çaresiz ve boyun eğici başetme ile durumsal sorunlar arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Diğer ifadeyle, öğrencilerin duygu odaklı başetme tarzlarına başvurması durumsal sorunlarının azalmasına değil artmasına hizmet etmektedir. Artış gösteren bu sorunlar, çaresiz başetme tarzının kullanımında, iletişimsel, akademik, aile ve arkadaş ilişkilerindeki sorunlardır. Boyun eğici başetme tarzının kullanımı ise aile ilişkilerindeki sorunların artışına etki etmektedir.

SONUÇ

Çalışmanın seçkisiz olmayan örnekleme nedeniyle, elde edilen sonuçların genellenebilirliği sınırlıdır. Bu çalışmada, gerçek dünyayı zamanın belirli bir anında inceleyen kesitsel tasarım kullanılmıştır. Bu tasarım, sosyal hizmet öğrencilerinin kullandıkları başetme tarzlarında ve ifade ettikleri bazı sorunlarındaki boylamsal değişimleri ve dalgalanmaları incelememektedir. Dolayısıyla, sosyal hizmet öğrencilerinin psiko-sosyal, eğitimsel sorunlarının yanı sıra kullandıkları başetme tarzlarını araştıran boylamsal çalışmalara gereksinim vardır. Ayrıca öğrencilerin aktif ve olumlu başetme tarzlarını daha sık olarak kullanmalarını sağlayan psiko-sosyal müdahalelerin hem geliştirilmesi hem de incelenmesi gereklidir. Başetme tarzlarının yanı sıra daha ayrıntılı olarak hangi başetme stratejilerinin (sorun ve duygu odaklı stratejiler, örn. planlama, zihinsel boşverme, duygusal aktarım vd.) sosyal hizmet öğrencileri tarafından kullanıldığının ortaya konulması öğrencilere yönelik interdisipliner psiko-sosyal destek

uygulamalarının içeriğini belirlemede yardımcı olacaktır. Öğrencilere sağlık hizmeti veren üniversite mediko-sosyal merkezlerinin rol ve işlevlerinin geliştirilmesinde yarar vardır. Bu merkezlerde yalnızca biyo-medikal yaklaşıma dayalı tanı ve tedavi uygulamaları değil aynı zamanda sosyal modele dayalı koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri de verilmelidir. Merkezlerde sosyal hizmet uzmanlarının yanı sıra psikologların ve halk sağlığı profesyonellerinin işbirliğine dayalı çalışması sağlık hizmetlerinde sosyal modeli hayata geçirecektir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet lisans öğrencilerinin ağırlıklı olarak çeşitli streslere karşı sorun odaklı ve olumlu başetme tarzları kullanıyor olmaları, bunu daha düşük oranda kullanımla duygu odaklı ve olumsuz başetme tarzlarının izliyor olması dikkat çekici bir sonuçtur. Bu sonuç, sosyal hizmet eğitiminin öğrencinin başetme yeteneğini artırdığı ve öz farkındalığını geliştirdiğine ilişkin genel görüşü beslemiştir. Yine de yazarlar, sosyal hizmet müfredat programlarına stres yaratan durumlar, tükenmişlik ve stresle başetme konularında sosyal hizmet öğrencilerini destekleyen dersler veya konular eklemek gerektiğini savunmaktadır. Zira yazarların deneyimlerine göre, öğrenciler özellikle alan çalışması derslerini alırken, sosyal hizmet uygulaması yaptıkları ortamlarda önemli stresörlerle karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla, etkili ve verimli hizmet sunumu için stresle başetme bilgisine mezun olmadan önce de gereksinim duyulmaktadır. Son olarak belirtmek gerekir ki, stres olgusunu ve stresle başetme konusunu sosyal hizmet öğrencilerinin penceresinden inceleyecek seçkisiz kontrol denemesi türünde çalışmalara daha çok gereksinim vardır.

KAYNAKÇA

- Abouserie, R. (1994). Sources and Levels of Stress in Relation to Locus of Control and Self Esteem in University Students. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 14(3), 323-330.
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2002). Stres ve Başa-
şıkma Yolları, İstanbul: 21.baskı, Remzi
Kitabevi
- Bride, B. E. (2007). Prevalence of Sec-
ondary Traumatic Stress among Social Wor-
kers. *Social Work*, 52, 63-70.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure
coping but your protocol's too long: Con-
sider the brief COPE. *International Journal of
Behavioral Medicine*, 4, 92-100.
- Carver, C. S., Pozo, C., Harris, S. D., Norie-
ga, V., Scheier, M. F., Robinson, D. S. ve Di-
ğerleri (1993). How coping mediates the ef-
fect of optimism on distress - a study of wo-
men with early-stage breast-cancer. *Journal
of Personality and Social Psychology*,
65(2), 375-390.
- Carver, C. S. ve Scheier, M. E. (1994). Si-
tuational coping and coping dispositions in
a stressful transaction. *Journal of Person-
ality and Social Psychology*, 66(1), 184-195.
- Coyne, J.C., Aldwin, C., Lazarus, R.S.
(1981). Depression and Coping in Stressful
Episodes. *Journal of Abnormal Psychology*,
90, 439-447.
- Chun, J. ve Poole, D. L. (2009). "Concep-
tualizing Stress and Coping Strategies of
Korean Social Work Students in the United
States: A Concept Mapping Application",
Journal of Teaching in Social Work, 29:1-17.
- İşıkhan, V. (2007). Work stress of social
work managers in Turkey. 3rd Cell stress
Society International Congress on Stress
responses in Biology and Medicine and 2nd
World Conference of Stress, Book of Ab-
stracts, 23-26 August, Budapest, s.464.
- Kaya, M., Genç, M., Kaya, B. ve Pehlivan, E.
(2007). Tıp Fakültesi ve Sağlık Yüksekokulu
Öğrencilerinde Depresif Belirti Yayınlığı,
Stresle Başaşıkma Tarzları ve Etkileyen
Faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2),
137-146.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984).
Stress, Appraisal, and Coping. New York:
Springer.
- Özdel, L., Bostancı, M., Özdel, O. ve Oğuz-
hanoğlu, N.K. (2002). Üniversite Öğrenci-
lerinde Depresif Belirtiler ve Sosyodemog-
rafik Özelliklerle İlişkisi, *Anadolu Psikiyatri
Dergisi*, 3(3), 155-.
- Palancı, M. (2000). Algılanan Kontrol Dü-
zeyine Bağlı Olarak Farklılaşan Stresle Ba-
şetme Davranışları, Trabzon, Karadeniz
Teknik Üniversitesi, yayınlanmamış yüksek
lisans tezi.
- Peker, I., Alkurt, M. T., Usta, M. G., & Turk-
bay, T. (2009). The evaluation of perceived
sources of stress and stress levels among
Turkish dental students. *Int Dent J*, 59(2),
103-111.
- Renk, K. ve Creasey, G. (2003). The rela-
tionship of gender, gender identity, and co-
ping strategies in late adolescents, *Journal
of Adolescence*, 26(3), 159-168.
- Özdemir, U. (2005). Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğrencileri-
nin Üniversite ve Okula Yönelik İhtiyaç ve
Beklentilerinin Değerlendirilmesi. *Toplum
ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 107-120.
- Steiner, H., Erickson, S. J., Hernandez,
N.L. ve diğ. (2002) Coping styles as cor-
relates of health in high school students. *J
Adolesc Health*, 30, 326-335.
- Şahin, N.H. ve Durak, A. (1995). Stresle
Başetme Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğren-
cileri İçin Uyarlanması, *Türk Psikoloji Dergi-
si*, 10 (34), 56-73.
- Şen, S. (2005). The Relationship between
Coping, Dimensions of Perfectionism, Per-
ceived Intensity of Life Events and Depres-
sive Symptoms in Boğaziçi University Stu-
dents: "A Test of Cognitive Model of Dep-
ression", İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi,
Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

*Araştırma***HASTANE ORTAMINDA
SOSYAL HİZMET
UYGULAMALARI:
ANKARA ÖRNEĞİ****Social Work Practice in the
Hospital Setting: The Case
of Ankara****Cengiz ÖZBESLER***
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN**

*Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
** Dr., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, hastanede çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarını, mesleki uygulama kapsamında kullandıkları yaklaşım, yöntem ve teknikleri, mezuniyet sonrası eğitim gereksinimlerini ve ne tür çalışmalar yaptıklarını saptamaktır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, sosyal hizmet uzmanlarının yarıya yakını (%48) hastanelerin sosyal servislerinde görev yapmaktadır. Hastanelerin onkoloji, hemodiyaliz, psikiyatri ve acil gibi servislerinde çalışanların oranı %20,8'dir. Sosyal hizmet uzmanlarının yö-

neticileri ile olan ilişkilerden memnun oldukları (%49,4), müracaatçıların çoğunluğunun hastane tedavi giderlerinin karşılanmasına ilişkin sorunlarla başvurduğu saptanmıştır. Mesleki çalışmalarda kullanılan yaklaşımlar arasında problem çözme yaklaşımı (%76,6), psiko- sosyal yaklaşım (%72,7) ve güçlendirme yaklaşımı (%49,4) en çok kullanılan yaklaşımlardır. En çok kullanılan toplumsal kaynaklar sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ile sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu, mezuniyet sonrası süpervizyon ve eğitime gereksinimleri olduğunu bildirmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Hastane sosyal hizmeti, tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı*

ABSTRACT

The shift in the understanding towards health and the emergence of a holistic approach to health have led to an increase in the need for medical social work and in the importance attached to practices in this field. The aim of this study is to determine the working conditions of social workers employed at hospitals, the approaches, methods and techniques they utilize within the scope of professional practice, their post-graduation training needs and the type of work they undertake. According to the findings of the study, nearly half of social workers (%48) work at social services of hospitals. The percentage of those working in services such as oncology, hemodialysis, psychiatry and emergency is %20,8. The study concluded that social workers are content with their relations with administrators (%49,4) and the majority of applicants mainly present with problems pertaining to the coverage of hospital costs. Among the approaches utilized in professional practice, those utilized most frequently include the problem-solving approach (%76,6), the psychosocial approach (%72,7) and the empowerment approach (%49,4). The societal resources

most frequently employed are foundations of social assistance and solidarity and social work agencies and institutions. Most of social workers state a need for post-graduation supervision and training.

Key Words: *Hospital social work, medical social work, social worker*

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Anayasası'nın ilk maddesinde de belirtildiği gibi sağlık, "sadece hasta veya sakat olmama hali değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma halidir". Bu anayasa 1946 yılında 61 ülke tarafından imzalanmış ve kabul görmüştür. O tarihten günümüze kadar sağlık kavramı hakkındaki bu paradigma değişimi insan sağlığının korunmasında, geliştirilmesinde ve tedavi edilmesinde bütüncül anlayışın hakim olduğu yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, ülkemizde 1961 yılında çıkarılan "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun"un 1. maddesi sağlığın bir insan hakkı olduğunu söylerken, 2. maddesi de sağlık tanımını DSÖ'nün belirlediği çerçevede ele almıştır.

Sağlığın bu biçimde tanımlanması, hastalığa olan bakışı da farklılaştırmıştır. Fiziksel sorunlar kadar, hatta bazı durumlarda fiziksel sorunlardan daha çok, psikolojik ve sosyal sorunlar ile çevresel şartların da hastalığı oluşturabileceği anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış ise sağlık-hastalık alanında temel sağlık personeli dışında başka profesyonellerin de istihdam edilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda sosyal hizmet mesleği, sağlık alanında çalışan önemli mesleklerden biri olarak ifade edilebilir. Sosyal hizmet bilgi ve

yöntemlerinin sağlık alanında uygulanması da tıbbi sosyal hizmet olarak adlandırılmaktadır.

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından sosyal hizmet tanımı gözden geçirilmiş ve yeniden tanımlanmıştır. Sosyal hizmet mesleği, sosyal değişimin sağlanmasına ve insan ilişkilerinde problem çözme ve güçlenmeye yardımcı olur, bireyin iyilik halini değiştirmek için özgürleşmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet; insan davranışı ve sosyal sistemlerle ilgili kuramları geliştirerek, insanların çevreleri ile etkileşime girdiği noktalarda müdahale eden bir disiplindir. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin esasını oluşturur (Duyan 2008: 34).

Ülkemizde gerek sağlık alanında yapılan ulusal reformlar kapsamında, gerekse sağlığın sosyal boyutunun da en az hastalığın iyileştirilmesi kadar önemli olduğunun daha iyi anlaşılması nedeniyle devletin, sağlık alanında sosyal hizmet uzmanlarına duyduğu gereksinim artmaktadır. Buna karşın, sağlık alanında sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin bazı sorunlar bulunduğu, özellikle alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları ve konuyla ilgili çevreler tarafından sıkça dile getirilmektedir. Bu sorunların başında; konuyla ilgili yasal düzenlemelerde eksikliklerin olması, sosyal hizmet mesleğinin tam olarak bilinmemesi, hastanelerde sosyal hizmet uygulamalarının hastane yöneticilerinin tutum ve anlayışına göre belirleniyor olması, sosyal hizmet uzmanının görev ve yetkilerinin, mesleki sorumluluklarının, yürüttüğü çalışmaların hastaneden hastaneye değişiyor olması gibi sorunlar gelmektedir. Bunların yanında, hastanelerde sosyal hizmet

uygulamalarının düzenli bir biçimde yürütülmesi ve ulusal düzeyde bir tıbbi sosyal hizmet politikası geliştirilebilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığı bünyesinde önemli çalışmalar yürütülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, hastanede görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarının ve mesleki uygulama kapsamında ne tür çalışmalar yaptıklarının belirlenmesi ve az önce değinilen sorunların yaşanıp yaşanmadığının ortaya konulmasıdır. Bu araştırmada elde edilen bulguların, uluslararası standartlara uygun biçimde geliştirilecek olan ulusal tıbbi sosyal hizmet politikalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tıbbi Sosyal Hizmet

Barker (1999) Sosyal Hizmet Sözlüğü'nde tıbbi sosyal hizmeti, hasta ve ailesinin hastalıkla birlikte ortaya çıkan psiko-sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesi amacıyla hastanelerde ve diğer sağlık kurumlarında yürütülen sosyal hizmet uygulamaları olarak tanımlamaktadır.

Hastane ortamında yürütülen sosyal hizmet uygulamaları, tıbbi bakım ve tedavi sisteminin daha insancıl ve daha etkili şekilde hizmet vermesine yardımcı olmaktadır (Duyan 1996:4). Hastalıkları doğru tanılamak ve tedavi etmek amacıyla yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar, tıp mensuplarının hastalığa yol açan fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik faktörler arasındaki ilişki üzerinde durmalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetleri de bu yönde bir gelişim göstermiştir (Duyan, 2003:41).

Tıbbi sosyal hizmetin temel özelliği, hastalıkla ve hastalığın tıbbi tedavisi

ile bağlantılı, bireyin ve ailenin yaşamını etkileyen sosyal ve duygusal sorunları çözebilmektir (Badawi ve Biamonti 1990; Swanson 2005). Bu bağlamda tıbbi ve psikiyatrik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları, tedavi sürecinde hastanın ve ailelerinin pratik gereksinimlerinin karşılanması (sağlık sigortasından yararlanma, sosyal yardım hizmetlerinden yararlanma vb gibi) hastalığın tedavisi ve izlemi için gerekli olan protez, ortez, ilaç gibi tıbbi malzemelerin sağlanacağı uygun kaynakların bulunması, hastanın tedaviden en etkin biçimde yararlanabilmesi için sağlık ekibinin bir parçası olarak, hasta ve ailesi hakkında ekibe bilgi verilmesi ve ekibin çalışmalarının desteklenmesi, hastanın hastalık nedeniyle yaşadığı umutsuzluk, korku, üzüntü, çaresizlik ve suçluluk duyguları gibi psikolojik sorunların çözümünde destek olunması, hastanın hastalık nedeniyle yerine getiremediği çocukların bakımı, yapılması gereken günlük işler gibi sorumlulukların yerine getirilmesi için destek sağlanması, hastanın ailesi ve sosyal çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, hastanın ve ailesinin yasal konular, hakları, toplumda var olan hizmetler ve bunlara nasıl ulaşılabileceği gibi konularda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi, intihar girişimi, kayıplar, istismar mağduru olma gibi kriz ve travma yaratan yaşam durumlarının ele alınması ile ilgili konularda çalışmaktadır (Carr ve Parsons 1990; Stevenson ve Unwin 1990; Duyan 1996; Penhale 2002; Swanson 2005, Browne 2005). Görüldüğü gibi hastane ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanı, yürüttüğü çalışmalarında birden çok mesleki rolü bir arada yerine getirmek durumunda olan bir profesyoneldir. Hastane ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanları, hastanın tıbbi

tedavisine destek olacak mesleki çalışmaları yürütürken yönetici, planlamacı, kaynak bulucu, eğitimci, savunucu, kolaylaştırıcı olma gibi mesleki rolleri de üstlenir (Duyan 1996: 4).

Hastane ortamında bu mesleki rolleri yerine getiren sosyal hizmet uzmanı, hasta ve ailesinin tıbbi tedavi ekibi ile iletişimini kolaylaştırır. Tedavi ilkelerine ve kurallarına uygun biçimde bilgilenmelerini sağlar, yeri geldiğinde hasta ve ailesinin savunuculuğunu yapar. Hasta ve ailesinin hastalıkla birlikte gelen yeni yaşam durumlarını ve bunun psiko-sosyal etkilerini değerlendirir, mesleki çalışmalarla hasta ve ailesinin sorunlarla etkili biçimde baş edebilmeleri için güçlenmelerine yardımcı olur. Tüm bu çalışmaları yürütürken hastanın her bir sorununun çözümlenmesini hedefler ve vaka yöneticisi rolü ile ele alır (Ashman 1999; Bentley 2002; Snow, Warner ve Zilberfein 2008). Kaynak bulucu ve geliştirici rolü ile de hasta ve ailesinin psiko-sosyal ve ekonomik gereksinimlerine ve yasal durumlarına uygun olarak toplum merkezleri, aile danışma merkezleri gibi sosyal hizmet kuruluşları, sosyal yardım kurumları, sivil toplum kuruluşları, okullar, halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler gibi farklı toplumsal kaynaklardan yararlanmaları yönünde çalışır.

Sosyal hizmetin her uygulama alanında olduğu gibi tıbbi alanda da yürütülen sosyal hizmet uygulamaları; sistem yaklaşımı, psiko-sosyal yaklaşım, psikodinamik yaklaşım, bilişsel-davranışçı yaklaşım, güçlendirme yaklaşımı, ekolojik yaklaşım gibi mesleki yaklaşımlar, yöntemler ve sosyal hizmet disiplinin etik ilkeleri çerçevesinde yerine getirilir.

Ülkemizde, 1965 yılından itibaren hastanelerde sosyal hizmet uzmanları

istihdam edilmeye başlamıştır. Günümüze kadar sağlık politikalarında gerçekleşen değişimler hastanelerde yürütülen sosyal hizmet uygulamalarını şekillendirmiştir. Hastanelerde sosyal hizmet uygulamaları, sadece sağlık politikalarına bağlı olarak değil, hastane yönetiminin sosyal hizmete ilişkin tutumu ile de şekillenebilmektedir.

Ülkemizde atamaların yapıldığı ilk yıllardan itibaren hastanelerde yürütülen sosyal hizmet uygulamalarının, 1990'lı yıllara kadar ilgili sağlık politikaları ve kaynaklar çerçevesinde belli sınırlarda kaldığı görülmektedir.

Bu yıllarda, hastanelerde yürütülen uygulamaların daha çok hastaların sosyal ve ekonomik durumlarının değerlendirilmesi, sosyal güvencesi olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin ilgili toplumsal kaynaklardan karşılanması, tedavi ekibine hastanın psiko-sosyal durumu ile ilgili bilgi verilmesi biçiminde olduğu bildirilmektedir. Ayrıca hastaların sosyal sorunlarının çözümlenmesi ve boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla da eğlence aktivitelerinin düzenlenmesi gibi uygulamaların ön planda olduğu görülmektedir (Barın 1967:6; Barın 1968:15; Coşkun 1971:4; Kaynaköz 1971:12; Ergin, Batman ve Güzübüyük 1971; Duyan 1996:11).

1993 yılında Yeşil Kart uygulamasının başlaması ile sağlık sigortası kapsamında olan vatandaşların sayısı artmıştır. Ancak yine ayaktan tedavi giderlerinin karşılanması ile ilgili sorunlar devam etmiştir. Hastaların hastaneden taburcu olduktan sonra hastane dışında kullanacakları ilaç ve tıbbi malzeme gereksinimlerinin sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca ödenmesine ilişkin uygulamaların başlamasında

hastanelerde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının önerileri etkili olmuştur. 2000'li yıllardan itibaren de genel sağlık sigortası çalışmaları ve sağlık sigortası kapsamında olmayan vatandaşların da kapsama dahil edilmeye başlanması ile hastanelerde yürütülen sosyal hizmet uygulamalarının pediatri, onkoloji, hematoloji, fizik tedavi ve rehabilitasyon, hemodiyaliz, psikiyatri gibi servislerde daha etkin olarak yürütülmeye başlandığı görülmektedir.

Günümüzde ise sağlıkta dönüşüm programları çerçevesinde yürütülen çalışmalarda, sağlık hizmetlerinin özel sağlık kuruluşları tarafından yürütülmesi sürecinde hastalıkların psiko-sosyal boyutlarının göz ardı edildiği gözlenmektedir. Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi, ülkemizde önceki dönemlerde var olan temel sağlık anlayışı üzerinden herkes için sağlık hedefinin olumsuz yönde etkilendiğini düşündürmektedir. Sağlık sistemleri, kendi seyrine bıraktığında hakkaniyet ve sosyal adaleti çok az gözetebilmekte ve harcanan paraya kıyasla en iyi sonucu elde etmekte başarısız olmaktadır (DSÖ Raporu 2008). Bu politikalar, sağlık kurumlarında yürütülen sosyal hizmet uygulamalarına da etki etmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, hastanede çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarını, mesleki uygulama kapsamında kullandıkları yaklaşım, yöntem ve teknikleri, mezuniyet sonrası eğitim gereksinimlerini ve ne tür çalışmalar yaptıklarını saptamaktır. Çalışmanın amacı göz önüne alındığında hem uygunluk hem de etkililik açısından araştırma modeli olarak durum saptayıcı bir tasarım kullanılmıştır. Durum saptayıcı

modeller, bir alan veya bir konu hakkında az şey bilindiği zaman yapılıır. Araştırılan fenomenler hakkında hiçbir bilgimiz yoksa veya çok az şey biliyorsak değişkenler arasındaki ilişkiler konusunda belirgin hipotezler kurmamız da zorlaşır. Durum saptayıcı modellerin amacı, nispeten az anlaşılmış bir konu hakkında fikir ve görüş üretmektir (Miller 1996:25; Marlow 2000:32). Araştırma bu yönüyle betimleyici (descriptive) bir özellik taşımaktadır. Neumann (1997:20) betimleyici araştırmaların bir grubun profilini ortaya çıkarmak amacını taşıdığını belirtmektedir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma evreni, Şubat-Haziran 2009 tarihleri arasında Ankara'daki merkez ilçelerde bulunan üniversite ve devlet hastanelerinde çalışan toplam 97 sosyal hizmet uzmanından oluşmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarına tam sayım ile ulaşılması planlanmıştır. Verilerin toplandığı tarihlerde yedi sosyal hizmet uzmanının raporlu, sekiz sosyal hizmet uzmanının yıllık izinde olduğu belirlenmiştir. Beş sosyal hizmet uzmanı ise araştırmaya katılmayı kabul etmemiştir. Dolayısıyla veriler 77 sosyal hizmet uzmanından toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, araştırmacılar tarafından geliştirilen soru kağıdı kullanılmıştır. Bu veri toplama aracının birinci bölümü, sosyal hizmet uzmanlarının yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durumu, gelir durumu gibi bazı sosyo-demografik özelliklerini saptamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Soru kağıdının ikinci bölümünde ise sosyal hizmet uzmanlarının hastanede

çalıştığı birim, yürüttüğü görevler, hastane yönetimi ve iş arkadaşları ile ilişkileri; hastanede çalışma süresi, müracaatçılara yönelik yaptıkları uygulamalar, kullandıkları yaklaşım, yöntem ve teknikler, hastane ortamında yerine getirdikleri mesleki roller ve kullandıkları toplumsal kaynakların neler olduğu gibi çalışma hayatına ilişkin bilgileri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular üç başlık altında ele alınmıştır. İlk bölümde sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çocuk sahibi olma durumu gibi demografik bulgulara yer verilmiştir. İkinci bölümde; mesleği isteyerek seçme

durumu, çalışma süresi, hastanede bağlı bulunulan birim, amir ve arkadaşları ile ilişkiler, geliri yeterli bulma durumu gibi çalışma koşullarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Son bölümde ise, günlük olarak hizmet sunulan müracaatçı sayısı, müracaatçıların başvurma nedenleri, müracaatçılar ile yapılan mesleki uygulamada kullanılan yöntemler, roller, yaklaşımlar ve kaynaklar, hizmet içi eğitim ve süpervizyon alma durumu gibi tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet alanında yapılan mesleki uygulamalara ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyo demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo - 1 Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	59	76,6
Erkek	18	23,4
Toplam	77	100,0
Eğitim Durumu		
Lisans	58	75,3
Yüksek Lisans/Doktora	19	24,7
Toplam	77	100,0
Medeni Durum		
Evli	52	67,5
Bekâr	20	26,0
Boşanmış	5	6,5
Toplam	77	100,0
Çocuk Sahibi Olma Durumu		
Var	43	75,4
Yok	14	24,6
Toplam	57	100,0

Sosyal hizmet uzmanları arasında en düşük yaş 24, en yüksek yaş 50'dir. Yaş ortalaması ise 36'dır ($X= 36$, $SS=5,5$). Tabloda da görüldüğü gibi araştırmaya katılanların çoğunluğunu (%76,6) kadın sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu evli (%67,5) ve çocuk sahibidir (%75,4). Eğitim durumu açısından bakıldığında, araştırma grubunun çoğunluğunun (%75,3) sadece lisans eğitimi tamamladığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora birlikte düşünüldüğünde lisansüstü eğitimi tamamlayan uzman sayısının 19 kişi olduğu saptanmıştır. Bu oran azımsanmayacak derecede önemlidir. Bu bulgu, aynı zamanda hastane ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mezuniyet sonrası eğitim gereksinimleri olduğunu ve bunu önemsediklerini göstermektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarına ilişkin bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma süreleri incelendiğinde, 1-5 yıl arasında çalışanların sayısının diğer gruplara göre yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç, araştırmaya katılan uzmanların yaşları ve mezuniyet yılları ile tutarlılık göstermektedir. Elde edilen bu bulgunun aynı zamanda, Sağlık Bakanlığı tarafından açılan kadroların son yıllarda artmasıyla da ilgili olduğu söylenebilir.

Tablo 2'den anlaşıldığı gibi sosyal hizmet uzmanlarının yarıya yakını (%48) hastanelerin sosyal servislerinde görev yapmaktadır. Bunu %20,8 ile aile planlaması kliniği, fizik tedavi ve rehabilitasyon, çocuk nörolojisi, kadın doğum, nefroloji, hemodiyaliz, konsültasyon

Tablo - 2 Çalışma Yaşamına İlişkin Bulgular

Çalışma Süresi*	Sayı	%
1-5 yıl	28	36,4
6-11 yıl	26	33,8
12-17 yıl	13	16,9
18-22 yıl	7	9,1
23-27 yıl	3	3,9
Toplam	77	100,0
Çalışılan Birim		
Sosyal Servis	37	48,0
Klinikler	16	20,8
Yönetimsel Görev İçeren Birimler	15	19,5
Hasta Hakları Birimi	9	11,7
Toplam	77	100,0
Yönetimsel Görev Durumu		
Var	15	19,5
Yok	62	80,5
Toplam	77	100,0

*Ortalama çalışma süresi $X= 8.8$ yıl, $SS=6.4$ yıldır.

liyezon psikiyatrisi, organ bağış ve transplantasyon, erişkin psikiyatri, onkoloji, sosyal pediatri, ve acil servis gibi servislerde görev yapanlar izlemektedir. Bu bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğunun asli görevlerinde çalıştıklarını, giderek kronik hastalıkların tedavi edildiği servislerde de tedavi ekibi içerisinde yer almaya başladıklarını göstermektedir. Hasta hakları birimlerinde çalışan uzmanların sayısının az olması da (%11,7) bunu desteklemektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının sadece 15 tanesinin yönetsel görevi bulunmaktadır.

Hastanede bağlı bulunulan birim yöneticilerinin sosyal hizmet mesleğine nasıl baktığı konusu, sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülen hizmetlerin niteliğini doğrudan etkileyebilecek bir

konudur. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde uzmanlardan sorumlu olan yöneticilerin tutumlarının genelde olumlu olduğu görülmektedir. Yalnızca sekiz sosyal hizmet uzmanı yöneticisinin sosyal hizmet disiplini tanımadığını ifade etmiştir. Bununla bağlantılı olarak sosyal hizmet uzmanlarının bağlı oldukları yöneticileri ile olan ilişkilerden memnun oldukları (%49,4) görülmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi tıbbi sosyal hizmetin temel özelliği, hastalıkla ve hastalığın tıbbi tedavisi ile bağlantılı, bireyin ve ailenin yaşantısını etkileyen sosyal ve duygusal sorunları çözebilmektir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaptıkları mesleki uygulamalara ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla yer alan tablolarda verilmiştir.

Tablo - 3 Hastane Yönetimi ile İlişkilere İlişkin Bulgular

Hastane Yönetiminin Tutumu*	Sayı	%
İlgilidir	42	54,5
Önemser	36	46,8
Destek olur	28	36,4
Ekip çalışmasını destekler	25	32,5
İlgili değildir	14	18,2
Destek olmaz	8	10,4
Sosyal hizmet disiplini tanımlıyor	8	10,4
Önemsemez	5	6,5
Hastane Yönetimi İle İlişki		
İyidir, memnunum	38	49,4
Oldukça iyidir, memnunum	16	20,8
Su an değerlendiremiyorum	15	19,5
İyi değil, memnun değilim	7	9,1
Çok Kötü	1	1,3
Toplam	77	100,0

*Bu soruda yanıtlayıcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Tablo 4'de hastanede sosyal hizmet uzmanına başvuran müracaatçıların başvuru nedenlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu bulgular incelendiğinde, müracaatçıların çoğunluğunun hastane tedavi giderlerinin karşılanmasına ilişkin sorunlarla başvurduğu görülmektedir. Bu bulgu sağlık sigortası kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalara rağmen, her hangi bir nedenle kapsam dışında kalan hastaların da olduğunu göstermektedir. Kalacak yer sorunu, aile içi ve çocuklarla ilgili sorunlar, iş yeri ile ilgili sorunlar, tedaviye uyum sorunları, terk edilme, taburculuk planı gibi çözümlendiğinde hastanın tedavisine olumlu yönde yansıtacak olan sorunlar nedeniyle başvuranların sayısı da oldukça fazladır. Bu bulgular, hastanelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğunun

hastane sisteminde işlevsel olarak yerini almış olduğunu düşündürmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarını hastane ortamında yürüttükleri mesleki çalışmalarda en çok sıklıkla kullandıkları yaklaşım, yöntem ve tekniklere ilişkin dağılım Tablo 5 'de yer almaktadır. Bulgular incelendiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarında kullandıkları yaklaşımlar arasında ilk sırayı problem çözme yaklaşımı (%76,6) almaktadır. Bunu, sırasıyla psiko-sosyal yaklaşım (%72,7) ve güçlendirme yaklaşımı (%49,4) izlemektedir. Mesleki uygulamada kullanılan roller arasında ise ilk sırada danışmanlık (%81,8), kaynak sağlama (%70,1) ve koordine etme (%68,8) yer almaktadır. Mesleki uygulamalarda en sık kullanılan yöntem ise %42,7 ile toplum organizasyonu olduğu saptanmıştır.

Tablo - 4 Müracaatçıların Başvuru Nedenlerine İlişkin Bulgular

Müracaatçıların Başvuru Nedenleri*	Sayı	%
Hastane tedavi giderlerini karşılayamama	56	72,7
Sosyal yardım gereksinimi	53	68,8
Tedavi süresince kalacak yer sorunu	48	62,3
Hastaneye kabulde tedavi giderlerinin ödenmesi ile ilgili sorunlar	45	58,4
Taburculukla ilgili planlama ve sorunlar	42	54,5
Aile içi psiko-sosyal sorunlar	40	51,9
Hastanede terk edilme	38	49,3
Tıbbi malzeme gereksinimi	36	46,7
Yeşil kartla ilgili sorunlar	34	44,1
Tedaviden daha etkin yararlanabilme isteği	33	42,8
Psiko-sosyal destek gereksinimi	31	40,2
Hastanın iş yeri ile ilgili sorunları	24	31,1
Tedaviyi kabul etmeme	20	25,9
Hastanın çocukları ile ilgili sorunlar	19	24,6
Diğer (istismar ve ihmal vakalarının tespit edilmesi)	3	3,8

*Bu soruda yanıtlayıcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Tablo – 5 Uygulamalarda Kullanılan Yaklaşım, Yöntem ve Tekniklere İlişkin Bulgular

Uygulamada Kullanılan Yaklaşımlar*	Sayı	%
Problem çözme yaklaşımı	59	76,6
Psiko-sosyal yaklaşım	56	72,7
Güçlendirme yaklaşımı	38	49,4
Krize müdahale yaklaşımı	33	42,9
Aile tedavisi yaklaşımı	29	37,7
Genel sistemler yaklaşımı	22	28,6
Fonksiyonel yaklaşım	21	27,3
Bilişsel-davranışçı yaklaşım	16	20,8
Eko-davranışsal yaklaşım	9	11,7
Psikodinamik yaklaşım	8	10,4
Uygulamalarda Kullanılan Roller*		
Danışmanlık	63	81,8
Kaynak sağlayıcı	54	70,1
Koordine edici	53	68,8
Destekleyici	51	66,2
Eğitici	48	62,3
Kolaylaştırıcı	42	54,5
Savunucu	40	51,9
Araştırmacı	35	45,5
Planlayıcı	33	42,9
Geliştirici	32	41,6
Öğretici	32	41,6
Tedavi/rehabilite edici	27	35,1
Değiştirici	26	33,8
Yönetici	23	29,9
Program geliştirici	12	15,6
Uygulamalarda Kullanılan Yöntemler*		
Toplum organizasyonu	68	88,3
Aile ve bireyle çalışma	40	51,9
Sosyal hizmet yönetimi	21	27,2
Grup çalışması	17	22,1
Bilimsel araştırma	13	16,9

*Bu soruda yanıtlayıcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Hastane ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu toplum organizasyonu yöntemini kullandığını ifade etmiştir. Bu çalışmaların hem moral, hem de kaynak yaratmak amaçlı hastalara yönelik eğlence, kutlama gibi faaliyetler olduğu söylenebilir.

Hastane ortamında yürütülen sosyal hizmet uygulamalarında sıklıkla kullanılan kaynakların neler olduğunun belirlenmesi önemlidir. Tablo 6 'da yer alan bulgulara bakıldığında, sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla kullandıkları toplumsal kaynağın sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (%18,9) olduğu görülmektedir. Bu bulgu, Tablo

4'de yer aldığı gibi müracaatçıların çoğunluğunun sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle başvuru yapmalarına ilişkin bulgularla da ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Hastaların sorunlarının çözülmesinde sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarından da yararlanılması hizmet ağının oluşmasına ve işlevsellik kazanmasına ilişkin düşünceleri desteklemektedir. Bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarda mesleki rollerin her birini yerine getirdiğini de göstermektedir.

Tablo 7'de sosyal hizmet uzmanlarının mezuniyet sonrası eğitim gereksinimlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo – 6 Uygulamalarda Kullanılan Hastane Dışı Toplumsal Kaynaklar*

Uygulamalarda Kullanılan Toplumsal Kaynaklar	Sayı	%
SYDV	54	70,2
SHCEK İl Müdürlüğü	42	54,5
STK	42	54,5
Belediyeler	39	50,6
SHCEK Çocuk ve Gençlik Danışma Merkezi	19	24,6
Evde Bakım Hizmeti Veren Kuruluşlar	18	23,3
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri	17	22,1
Yaşlı Bakım Evleri	16	20,7
SHCEK Toplum Merkezleri	14	18,1
SHCEK Aile Danışma Merkezi	11	14,2
Halk Eğitim Merkezleri	6	6,5
Diğer (Hastanelerin Kendi Bünyelerinde Kurmuş Oldukları Dernek/Vakıflar)	5	6,4
Meslek Okulları	3	3,8

*Bu soruda yanıtlayıcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Tablo – 7 Mezuniyet Sonrası Eğitim Gereksinimi

Hizmet İçi Eğitim Alma Durumu	Sayı	%
Evet	30	39,0
Hayır	47	61,0
Toplam	77	100,0
Supervizyon Alma Durumu		
Evet	27	35,1
Hayır	50	64,9
Toplam	77	100,0
Supervizyonu Gerekli Görme Durumu		
Evet	62	80,5
Hayır	15	19,5
Toplam	77	100,0
Mezuniyet Sonrası Eğitim Gereksinimi		
Evet	70	90,9
Hayır	7	9,1
Toplam	77	100,0

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarına sadece %35'i süpervizyon aldığını ifade etmiştir. Hizmet içi eğitim alan uzmanların sayısı da oldukça düşüktür. Uzmanların tamamına yakınının mezuniyet sonrası eğitime ve süpervizyona ihtiyaç duyduğunu ifade etmesi, hem süpervizyon sisteminin kurulmasının hem de lisansüstü eğitim olanaklarının artırılmasına ilişkin düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğini düşündürmektedir.

TARTIŞMA

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının hastanelerde farklı birimlerde çalıştıkları görülmektedir. Benzer bir sonuca Aydemir (2003) ve Kol (2009) tarafından yapılan araştırmalarda da ulaşılmıştır.

Hastanelerde tıbbi sosyal hizmet kapsamındaki hizmetler 1983 yılında çıkarılan "Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği" çerçevesinde yürütülmektedir. Hastanelerde yürütülecek sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin yasal bir düzenleme olmasına karşın, sosyal hizmet uzmanlarının bağlı olduğu ve çalıştığı birimlerin bir mesleki uygulama standardının oluşturulması ve uygulanması yönünde daha çok desteğine gereksinim olduğu söylenebilir. Hastane yönetiminin ve hastanede çalışan sağlık personelinin konu hakkında yeterli bilgisinin olmaması, yıllar öncesinden bunun sağlanamamış olması da günümüzde hastane ortamlarında sosyal hizmet uygulamalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim, Kol'un (2009) da bildirdiği gibi, bazı sağlık kuruluşlarında sosyal

hizmet uzmanlarının evrak kayıt ya da danışma da görev almak gibi mesleki rollerinin ve sorumluluklarının dışındaki görevlerde çalıştırıldıklarına ilişkin bulgular da bunu desteklemektedir.

Dikkat çekici bir başka bulgu da müracaatçıların sosyal hizmet uzmanlarına en çok maddi sorunlar nedeni ile başvurmuş olmalarıdır. Bu sonuç, hastanedeki sosyal hizmet uygulamaları konusunda yapılan diğer araştırmalarda elde edilen sonuçlara benzerlik göstermektedir (Duyan 1996; Aydemir 2005; Kol 2009).

Bu durum, temelde ülkemizde yaşanan yoksulluk sorunu ile bağlantılı olarak düşünülebilir. TÜRK-İŞ tarafından Haziran 2010 dönemine ait açlık ve yoksulluk sınırı rakamları şu şekilde belirtilmiştir. Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapılması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) Haziran 2010 ayı itibarıyla 817,99 lira olarak hesaplanmıştır. Gıda harcaması yanı sıra giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamalarla birlikte toplam harcama tutarı (yoksulluk sınırı) ise 2.664,46 lira olmuştur (www.turkis.org.tr). Belirtilen bu rakamlarla konuya bakıldığında, ülke nüfusunun yarıdan fazlasının yoksulluk sınırında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülkenin ve bireylerin içinde bulunduğu ekonomik durum sağlık hizmetine ulaşma ve onu kullanma konusunda sorunların yaşanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Müracaatçıların sosyal hizmet uzmanlarına çoğunlukla maddi sorunlar nedeniyle başvurmalarının yoksulluk dışındaki bir diğer nedeni de; hastanede

çalışan sosyal hizmet uzmanlarının görev ve rol tanımlarının ne olduğunun, bir başka deyişle “Sosyal hizmet uzmanı hastanede ne yapar?” sorusunun gerek sağlık personeli, gerekse birim yöneticileri tarafından tam olarak bilinmemesi olabilir. Nitekim araştırma kapsamında sosyal hizmet uzmanlarına “bu alanda mesleki açıdan en önemli sorunlar nelerdir?” sorusu sorulmuş ve görüşlerini yazmaları istenmiştir. Verilen yanıtlar arasında, “*mesleğin hastanede çalışan diğer personel ve yöneticiler tarafından yeterince tanınmaması; yetki ve sorumluluklarımızın tam olarak belli olmaması, oturmuş bir sistem olmaması, bilgi verilmesine rağmen sosyal hizmet uzmanına yönlendirme yapılmaması yani bize saygı duyulmaması, yasadaki görev tanımlarının sınırlı olması*” ifadelerinin ilk sırada yer aldığı görülmüştür.

Sosyal hizmet uzmanlarının ifade ettikleri diğer önemli bir konu da birim yöneticileri ve sağlık personeli ile sosyal ilişkilerini geliştirerek, yani “*samimi sosyal ilişkiler kurarak*” mesleki uygulamalarını gerçekleştirmeye çalıştıklarıdır.

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulaması sırasında kullandıkları yaklaşımlar, roller, mesleki yöntem ve kaynakların daha çok müracaatçıların gereksinimleri/sorunları kapsamında şekillendiği görülmüştür. Müracaatçıların çoğunlukla maddi gereksinim ve sorunlar nedeniyle başvurmaları, uzmanların da maddi kaynak yaratmak, kaynaklar hakkında müracaatçıyı bilgilendirmek ve müracaatçıların kaynaklara ulaşmasını sağlamak yönünde çalışmalarına neden olmuştur. Sosyal hizmet mesleğinin yöntemlerinden olan aile ve bireyle çalışma, sosyal hizmet yönetimi, grup çalışması ve

bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılma sıklığı düşüktür. Müracaatçının gereksinimleri/sorunlarının mesleki uygulamayı biçimlendirmesi bir anlamda doğal kabul edilebilir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi hastalık süreci yalnızca bireyin maddi olanaklarında bir bozulmaya/azalmaya yol açmakla kalmaz. Belki bundan daha çok bireysel, ailesel ve çevresel bazı sorunların oluşmasına da neden olur. Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet mesleği hangi alanda uygulanırsa uygulanırsın bu yöntemlerin kullanımı müracaatçılara sunulacak hizmetlerin kalitesi açısından önemlidir.

Sosyal hizmet mesleği açısından süpervizyonun önemli bir yeri bulunmaktadır. Süpervizyon kelime anlamı ile denetlemek, gözlemek demektir (İçağasioğlu 2001:217). Süpervizyon sürecinin temel odağı, bilenden ve eğitilmiş olandan, bilmeyene ve eğitilmemiş olana bilgi ve beceri aktarmadır. Süpervizyonun amacı ise, müracaatçıyı korumak ve ona daha kaliteli bir hizmet sunulmasını sağlamaktır (Tufan 1981; Kadushin, 1992). Bununla birlikte süpervizyon sürecinin sosyal hizmet uzmanını koruyan bir yanı da bulunmaktadır. Süreç içinde danışmanlık, yönlendirme, bilgi ve destek alabilen sosyal hizmet uzmanı gerek bireysel anlamda gerekse mesleki anlamda daha güçlü olacak ve daha az tükenmişlik yaşayacaktır. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalarda bu ifadeyi destekleyen yönde sonuçlara ulaşılmıştır (Ben-Zur ve Michael 2007; Hansung ve Young 2009). Ülkemizde sosyal hizmet mesleğinin uygulandığı hiçbir alanda sistemli bir süpervizyon sürecinin olmadığını söylemek mümkündür. İşe yeni başlayan sosyal hizmet uzmanları çoğunlukla

hizmet içi eğitimler yolu ile bilgi ve beceri kazanmaya çalışmaktadır. Ancak hizmet içi eğitimlerin ne amacı ne de işlevi süpervizyon ile benzer değildir. Bunun en belirgin kanıtı araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının tamamına yakınının (%80,5) süpervizyona ihtiyaç duyduklarını ifade etmeleridir. Hastane ortamında mesleklerinin yeterince tanınmadığını düşünen uzmanlar açısından süpervizyon sisteminin olması güçlü bir yön olacağı açıktır. Ayrıca uzmanların yine tamamına yakını mezuniyet sonrası eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarını sırasında bilgi ve becerilerini sınırlı buldukları ve bunu arttırmak istedikleri biçiminde yorumlanabilir.

SONUÇ

Araştırma sonunda ulaşılan en genel sonuç, hastanelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yürüttüğü uygulamalar açısından ulusal düzeyde uygun bir standardın bulunmadığıdır. Önemli bir başka sonuç ise, hastane ortamlarında yapılan sosyal hizmet uygulamalarının içeriği ve uygulamalarda karşılaşılan sorunlar konusunda değişen çok fazla bir şeyin olmadığı yönündedir. Duyan (1996), Aydemir (2003; 2005), Kol (2009) tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarını destekler nitelikte bulgularla karşılaştırılması son derece dikkat çekicidir. Hastanedeki sosyal hizmet uygulamalarının yasal anlamda yeniden şekillendirilmeye çalışıldığı bu günlerde bu sonucun konu üzerinde çalışan kesimler tarafından titizlikle ele alınıp değerlendirilmesi önemlidir.

Şu anda var olan şekli ile hastanelerdeki sosyal hizmet uygulamaları çoğunlukla maddi gereksinimleri/sorunları

giderme odağında yürütülmektedir. Bu temel odak sosyal hizmet uzmanlarını da ağırlıklı olarak bu odakta çalışmaya yönelmektedir. Fakat bu durum beraberinde bir kısırdöngü yaratmaktadır. Hastane ortamında yeterince tanınmayan sosyal hizmet mesleği, en çok yapılan etkinlik maddi gereksinimleri karşılaştırma olduğu için, hastanede çalışan diğer sağlık personeli tarafından "sadece" bu yönü ile tanınmaktadır. Bu ise hastane personelinin yalnızca maddi gereksinimler konusunda uzmanlara başvurmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı sınırlı bir çerçevenin içinde sıkışıp kalmaktadır. Oysa çalışmanın başından beri vurgulandığı üzere sağlık yalnızca hastalığın olmaması değildir. Sağlık konusundaki bütüncül anlayışın uygulamaya da yansıtılması toplumdaki her kesim açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, sağlık kurumlarında sosyal hizmet uygulamalarının standardının yükseltilmesi ve geliştirilmesi için, hastane ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hizmet içi eğitimlerle ve mesleki spervizyonla desteklenmesine gereksinim vardır.

Hastanelerde sosyal hizmet uzmanının müdahalesine gereksinim duyan hastalar ve ailelerinin sorunlarının profesyonel bir biçimde ele alınabilmesi için günümüz koşullarında müracaatçıların sorunlarına ve özelliklerine uygun hem kuramsal bilgilerin üretilbileceği bilimsel araştırma faaliyetlerine, hem de müdahale becerilerinin kazanılabileceği eğitim programlarına gereksinim vardır.

KAYNAKÇA

Ashman, K. Karen, Grafton H. Hull Jr. (1999) *Understanding generalist practice* (Second Edition). Chicago: Nelson – Hall Publishers.

Aydemir, İ. (2003) *Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde tıbbi sosyal hizmet uygulamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

Aydemir, İ. (2005). Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştırdıkları hasta sorunları ve bu sorunlara yönelik verdikleri hizmetler, *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 15.

Badawi, M. ve Biamonti B. (1990). Conclusion. In *Social work practice in health care*. (191-196). England: Woodhead-Faulkner Limited.

Barın, D. (1967). Tıbbi sosyal hizmet. *Sosyal Hizmet*, 2 (7), 5-6.

Barın, D. (1968). Atatürk sanatoryumunda tıbbi sosyal hizmet alışmaları. *Sosyal Hizmet*, 2, (11),14-15.

Ben-Zur, H ve Michael, K. (2007). Burnout, social support, and coping at work among social workers, psychologists, and nurses: The role of challenge/control appraisals. *Social Work in Health Care*, 45(4), 63-82.

Bentley, J. (2002). *Social work practice in mental health. contemporary roles, tasks, and techniques* books. USA: Cole. Thomson Learning.

Browne, E. (2005). Social work in health care settings. In M. Alston ve McKinnon, J, (Ed.) *Social work. fields of practice*. (2th ed.). (107-117). USA: Oxford University Press.

Carr, J. ve Parsons N. (1990). The organization of social work in health service setting. In *Social work practice in health care*. (19-31). England: Woodhead-Faulkner Limited.

Coşkun, N. (1971). Sosyal hizmet ve rehabilitasyon. *Sosyal Hizmet, Rehabilitasyon zel Sayısı*. 5 (7), 2-4.

- Duyan, V. (1996). *Sağlıkta psiko-sosyal boyut. Tıbbi sosyal hizmet*. Ankara: 72TDFO Ltd Şti.
- Duyan, V. (2003) Hastaların karşılaştıkları sorunlar ve çözümleri odağında tıbbi sosyal hizmet. *Cumhuriyet Üniversitesi. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 39-44.
- Duyan, V., Özgür Sayar, Ö. Özbulut M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak, sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet alanında çalışanlar için bir rehber* (Birinci baskı). Ankara: Öncü Basımevi.
- Ergin, Ü., Batman, A. Gözübüyük, G. (1971) Ankara rehabilitasyon merkezinde sosyal hizmet” *Sosyal Hizmet, Rehabilitasyon Özel Sayısı*. 5, (7), 16-17.
- Hansung, K. ve Sun Young, L. (2009) Supervisory communication, burnout, and turnover intention among social workers in health care settings, *Social Work in Health Care*, 48 (4), 364-385.
- International Federation of Social Workers (2008). Definition of social work. 06 Temmuz 2010. <http://www.ifsw.org/en/f38000138.html>.
- İçağasıoğlu, A. (2001). Mesleki yönetim-liderlik ilişkisi. V Duyan, ve Aktaş A. M. (Ed.), *Prof. Dr. Nihal Turan'a armağan* içinde (216-221). Ankara:Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.
- Kadushin, A.(1992). *Supervision in social work*. (3th ed.). New York: Columbia University Press,
- Kaynaköz, F. (1971). Rehabilitasyon çalışmaları *Sosyal Hizmet, Rehabilitasyon Özel Sayısı*. 5, (7), 11-12.
- Kol, E. (2009). Türkiye’de sağlık işletmelerinde sosyal hizmet uygulamaları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Marlow, C. (2000). *Research methods for generalist social work* (3th ed.). U.S.A: Brooks/Cole
- Miller, B. C. (1996). *Aile araştırma yöntemleri*. (D. Köksal, Çev.). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. Bilim Serisi.
- Neumann, L. (1997). Social research methods qualitative and quantitative approaches. U.S.A.: Allyn and Bacon.
- Penhale, B. (2002). *Social work in health care settings. companion to social work*. USA: Blackwell Publishing.
- Snow, A. Warner, J., Zilberfein, F. (2008). The increase of treatment options at the end of life: impact on the social work in an inpatient hospital setting. *Social Work in Health Care*, 47 (4), 376-391.
- Swanson, B. (2005). Medical social worker and psychiatric social worker,. In *Careers in health care*. (5 th ed.) .USA: McGraw-Hill Companies.
- Stevenson, S. J., Unwin (1990). The nature of medical social work. (32-51) In Badawi, M. B.,Biamonti (Ed.). *Social work practice in health care*. England: Woodhead-Faulkner Limited.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2008) Alma Ata’dan günümüze temel sağlık hareketi *Türkiye’de sağlıkta dönüşüm programı ve temel sağlık hizmetleri (2002–2008)*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayını
- Tufan, B. (1981). *Sosyal hizmet eğitiminde yönetim* Yayınlanmamış notlar. Ankara: SSB Sosyal Hizmetler Enstitüsü Yayınları Çoğaltım Dizisi. Sayı 2.
- Yoksulluk sınırı*. (b.t). 08 Temmuz 2010, www.turkis.org.tr.
- World Health Report (2008) *Entitled primary health care – now more than ever*, World Health Organization.

Araştırma

ERGENLERİN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIM OLANAKLARI İLE SANAL ORTAMDA MEYDANA GELEN ZORBALIĞA İLİŞKİN BETİMSSEL BİR İNCELEME

A Descriptive Study on Opportunities of Adolescents' Use of Information and Communication Technologies and Cyberbullying

Pınar BURNUKARA*
Zehra UÇANOK**

*Uzm. Psk., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Psikoloji Bölümü,

(iletişim için: pinarburnukara@gmail.com)

**Doç.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Psikoloji Bölümü

ÖZET

Elektronik temelli iletişim yollarının çeşitlenmesi ve giderek yaygınlaşması, bazı araştırmalarda dolaylı saldırganlık bazı

araştırmalarda ise ilişkisel zorbalık çerçevesinde ele alınan yeni bir zorbalık türünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu araştırmanın amacı, ilk ve orta ergenlik dönemini temsil eden yaş döneminde sanal zorbalık deneyimlerini incelemektir. Araştırma, ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam eden yaşları 12 ile 18 arasında değişen 868 ergenle yürütülmüştür (Ort: 14,73, ss = 1.79). Ergenlere cep telefonu, bilgisayar, internet kullanım olanakları, sıklıkları ve amaçlarını belirlemeye yönelik sorular sorulmuş, ergenlerin ne sıklıkla sanal zorbalık tanımı içinde yer alan davranışlar uyguladıkları ve maruz kaldıklarını incelemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Ergenlerin %21.7'sinin sanal ortamda akran zorbalığına herhangi bir şekilde dâhil olduğu, erkeklerin sanal ortamda zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri, erken ergenlik dönemindekilerin elektronik ortamda zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları görülmektedir. Ergenlerin sanal zorbalık türünden davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıkları, kızların sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise aktif bir şekilde zorbalıkla mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettikleri görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Sanal zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojileri, ilk ve orta ergenlik

ABSTRACT

The advances in information and communication technologies have become an indispensable part of the communication between adolescents and their peers which plays a significant role in defining cyberbullying. The main purpose of this study is to examine the nature of cyberbullying experiences among 12-18 years old adolescents. The study has been performed on 868 adolescents. To this end, adolescents were asked to complete a self-report questionnaire designed to assess their opportunities and frequency of usage of information and communication technologies, their experiences of being a bully and a victim in cyber environments on Cyberbullying Inventory for the last six months, how

often they experienced cyberbullying inside and outside the school and the best way to cope with this type of bullying. It is found that 21.7% of the adolescents have been involved in cyberbullying. While males are more likely to be cyberbullies than females, gender is not significant for being cyberbullied. Although grade is not a significant variable for being involved in cyberbullying, secondary school adolescents are more likely to report being cyberbullied. Prevalence rates of cyberbullying were greater both inside and outside the school. While girls prefer seeking social support, boys prefer fighting against bullying in order to cope with cyberbullying.

Key Words: *Traditional bullying, cyberbullying, information and communication technologies*

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması, özellikle de internet kullanımının günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, çocuk ve ergenlerin bilgiye ulaşma, bilgiyi diğerleriyle paylaşma ve sosyal hayatlarını devam ettirmeleri açısından önemlidir. Okullarda internet erişiminin olması, internet kafelerin yaygınlığı ve kablo-suz ağ bağlantılarına ulaşımın daha kolay ve yaygın hale gelmesi, çocuk ve ergenlerin internete erişimini kolaylaştırmaktadır. Ancak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı imkânların uygunsuz ve denetimsiz kullanımı sanal zorbalığın tanımlanmasında belirleyici rol oynamıştır. Bir bireyin, diğer bir birey ya da grup tarafından hedef seçilerek, elektronik temelli iletişim araçları yoluyla zamanda tekrarlayıcı biçimde rahatsız edilmesi olarak tanımlanan ve ilişkisel saldırıları da içeren sanal zorbalığın uzun vadede okul zorbalığına göre daha zarar verici olabileceği belirtilmektedir. Elektronik

posta veya cep telefonu aracılığıyla tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek, insanları sohbet odasında küçük düşürmek, internette biri hakkında dedikodular/olumsuz söylentiler yaymak, kameralı cep telefonu ile kişinin kendisinden izin alınmadan çekilen utandırıcı fotoğraflarını internet ve/veya cep telefonu aracılığıyla diğer insanlarla paylaşmak sanal zorbalık türünden davranışlara örnek olarak verilebilir (Beran ve Li, 2005; Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett, 2006).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını sanal zorbalık olaylarının ortaya çıkmasında aracı bir rol oynamaktadır. Bu nedenle literatürde, çocuk ve ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım yaygınlıklarını, kullanım sıklık ve amaçlarını cinsiyet ve yaşa göre değerlendiren birçok araştırmanın olduğu görülmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Gross, 2004; Li, 2005; Madell ve Muncer, 2004; Media Awareness Network, 2001; Syts, 2004; Tahiroğlu ve diğerleri, 2008; Topçu ve Erdur-Baker, 2007; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Bu bağlamda farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda ergenlerin internet kullanma oranlarının %80 ile %97 arasında değişmekte olduğu, erkeklerin internette kızlardan daha fazla zaman geçirdiği rapor edilmiştir (Bayraktar ve Gün, 2007; Chele, Stefanescu, Macarie ve Ilinca, 2005; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Gross, 2004; Madell ve Muncer, 2004; Media Awareness Network, 2001). Ergenler interneti genellikle oyun oynamak, okul ödevlerini yapmak, anlık mesajlaşma, e-posta gönderip/almak ve müzik, film ya da program indirmek amacıyla kullanmaktadırlar. Kanada'da yapılan kapsamlı bir araştırma raporu sonucuna göre internette

yapılan etkinliklerin cinsiyete göre değişmekte olduğu, kız öğrencilerin interneti daha çok iletişim amaçlı kullandığı bulunurken, erkek öğrencilerin interneti daha çok eğlence amaçlı ve oyun oynamak için kullandıkları ortaya çıkmıştır (Media Awareness Network, 2001). Ayrıca internet kullanım amaçlarının yaşa göre değerlendirildiği araştırmalarda yaşça büyük olan ergenlerin interneti gezinmek/sörf yapmak, anlık mesajlaşmak, müzik, film ya da program indirmek, alışveriş yapmak için daha fazla kullandıkları yaşça küçük ergenlerin ise interneti ev ödevi yapmak ve oyun oynamak için daha fazla kullandıkları rapor edilmiştir (Chele ve ark., 2005; Maddell ve Muncer, 2004).

Bayraktar ve Gün (2007) ergenlerin interneti en çok iletişim ve eğlence amaçlı kullandıklarını ve erkeklerin kızlardan daha fazla internet kullanıcısı olduğunu bulmuştur. Erdur-Baker ve Kavşut (2007)'un yaptığı çalışmada lise öğrencilerinin yaklaşık %80'i internette zaman harcamakta ve cep telefonu/SMS aracılığı ile iletişim kurmaktadır. Ergenler en çok cep telefonları, elektronik posta, blog, chat odaları, web sayfaları, çevrimiçi duyuru panolarını kullanmakta ve bu araçlarla kurulan iletişimin, kimliğin gizlenebilmesi avantajı nedeniyle, kolay kurban seçimine olanak sağladığı, küfür, hakaret, tehdit içeren kırıcı mesajların çok sayıda kişiye hızla yayılmasını kolaylaştırdığı belirtilmiştir. Topçu ve Erdur-Baker (2007) tarafından yapılan araştırmada kız öğrencilerin %34.1'i, erkek öğrencilerin ise %41.1'i her gün internete bağlandıklarını, kız öğrencilerin %61'i, erkek öğrencilerin ise %32.1'i her gün SMS kullandıklarını ifade etmişlerdir. Hem kızların hem de erkeklerin interneti en çok ödev yapmak için ikinci olarak sohbet etmek için son olarak da oyun oynamak

için kullandığı görülmektedir. Arıca ve diğerleri (2008) de ortaokul öğrencileriyle yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin %74.1'inin kendisine ait bir bilgisayarı, %84.2'sinin kendisine ait bir cep telefonu olduğunu ve %96.8'inin de internet kullanıcısı olduğunu bulmuşlardır. Tahiroğlu ve diğerleri (2008), 12-18 yaş arası ergenlerin %53.4'ünün kendisine ait bir bilgisayarı olduğunu ve %31.5'inin de evlerinde internet bağlantısı olduğunu belirtmişlerdir. Kız öğrencilerin interneti en çok genel bilgi aramak için, erkek öğrencilerin ise oyun oynamak için kullandıkları bulunmuştur. Lise öğrencileriyle yapılan bir başka çalışmada %82'sinin evinde bilgisayarı, %70.3'ünün de internet bağlantısı olduğu görülmüştür (Topçu, 2008). Türkiye İstatistik Kurumunun (2009) ülke genelinde bilgisayar ve internet kullanımına ilişkin araştırma sonuçlarına göre, bilgisayar (%62.2) ve internetin (%59.4) en fazla 16-24 yaş arası erkekler tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Bazı araştırmalarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygın hale gelmesiyle birlikte çocuk ve ergenlerin birçok konuda bilgi edinme olanaklarının artmasının yanında sanal ortamda zorbalığa karışma gibi olumsuz durumlarla karşılaşma olasılıklarının da artmakta olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004b; Caspi ve Gorsky, 2006; Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008). Bu bağlamda, Ybarra ve Mitchell (2004b), 10-17 yaş arasında internet zorbalığı yapan çocuk ve ergenlerin %64'ünün interneti haftada 4 gün veya daha fazla kullandıklarını ve günlük internet kullanım sıklığının internet zorbalığı yapma olasılığının artmasıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Li (2005) de benzer şekilde, sanal zorba olma ile bilgisayar kullanım sıklığının ilişkili

olduğunu bulmuştur. Smith ve arkadaşları (2008) bu araştırmacılar arasında farklı olarak, sanal ortamda zorbalığa maruz kalma ile internet kullanımı arasında bir ilişki bulunduğunu, interneti daha sık kullanan ergenlerin sanal zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında olduklarını rapor etmişlerdir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) ile Topçu (2008) ise internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile hem sanal zorba hem de sanal kurban olma arasında ilişki bulunduğunu rapor etmişlerdir.

Yukarıda sanal zorbalık ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım sıklığı arasında ilişki bulunduğu rapor eden araştırmalardan farklı olarak, Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın (2008) özel okula devam eden ergenlerin devlet okulundakilere göre interneti daha sık kullandıklarını belirtmelerine rağmen, devlet okuluna devam eden ergenler özel okula devam edenlerden daha fazla sanal zorbalık olaylarıyla karşılaştıklarını bildirmişlerdir. Araştırmacılar, bilgi ve iletişim teknolojilerini sıklıkla kullanmanın sanal zorbalık üzerinde belirleyici bir etken olduğunu belirtmelerine rağmen, internetin sık kullanılmasının tek başına kişilerin sanal zorbalığa dahil olmaları açısından risk faktörü olmadığını, fakat sanal zorbalık yapma niyetinde olan kişilerin bu türden iletişim araçlarına ihtiyacı olduğunu bildirmişlerdir.

Litaretürde sanal zorbalık yapma ve sanal zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına bağlı olarak sanal zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma oranlarının %17 ile %48 arasında, sanal zorbalık yapma oranının %4.1 ile %21 arasında, sanal zorbalığa maruz kalma oranının ise %9 ile %35 arasında değişmekte olduğu görülmektedir (Kowalski

ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stolz, 2007; Smith ve ark., 2006; Syts, 2004; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Bazı araştırmalarda çocuklara veya ergenlere 'birkaç ay içerisinde, geçen dönemde, son altı ayda veya son bir yılda' sanal zorbalık türünden davranışlarla ne sıklıkta (bir kere, bir veya iki kere, üçten fazla) karşılaşıldığı sorulurken bazı araştırmalarda da karşılaşılan davranışın sanal zorbalık olarak tanımlanması için kişinin sadece bir kez bile davranışa maruz kalması yeterli görülmektedir. Bu nedenle araştırmalarda farklı ölçme araçları ve yöntemlerin kullanılması sanal zorbalığın yaygınlık oranlarının da farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yapılan araştırmalar, sanal zorbalıkta cinsiyete ilişkin çelişkili bulgular ortaya koymaktadır. Bazı araştırmacılar sanal ortamda meydana gelen zorbalığın geleneksel zorbalığın daha çok ilişkisel bir türü olması nedeniyle kızların bu tür olaylara daha fazla karışabileceğini öne sürmektedirler (Keith ve Martin, 2005). İncelenen çalışmaların bir kısmında, kızların zorba olma oranlarının (Willard, 2005; Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007), diğer araştırmalarda kurban olma oranlarının (Dehue, Bolman ve Völlink ve 2008; Li, 2007; Smith ve ark. 2006) ve bir grup araştırmada ise hem zorba, hem de kurban olma oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve ark., 2006; Smith ve ark., 2008; Ybarra, Diener-West ve Leaf, 2007) göze çarpmaktadır.

Bazı araştırmalarda ise erkeklerin hem kızlara hem de erkeklere bu türden davranışları daha fazla sergiledikleri yönünde bulgular elde edilmiştir (Erdur Baker, 2010; Li, 2006). Katzer, Fetchenhauer ve Belschak'ın (2009) 10-19 yaş

arası çocuk ve ergenlerle yaptığı bir çalışmada erkeklerin hem okul ortamında hem de sohbet odasında daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları görülmüştür. Bazı çalışmalarda da erkeklerin sanal zorba (Dehue ve ark., 2008; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2007; Topçu ve Erdur-Baker, 2007) ve zorba/kurban olma oranlarının kızlardan daha yüksek olduğu (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Li, 2007) görülmüştür. Araştırmacılar bu yöndeki bulguların, erkeklerin özellikle interneti kızlara göre hem süre hem de sıklık açısından daha fazla kullanmaları ve bilgisayar kullanma becerilerinin de daha iyi olması ile bir ölçüde açıklanabileceğini öne sürmektedirler. Diğer taraftan, bazı araştırmalarda sanal zorbalığa dahil olma açısından erkek ve kızlar arasında anlamlı farklılıklar olmadığı gözlenmiştir (Patchin ve Hinduja, 2006; Rauskas ve Stoltz, 2007; Syts, 2004; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004b). Sanal zorbalığın alt türlerine göre değerlendirildiğinde ise erkeklerin kızlardan daha fazla cep telefonu ile mesajlaşma sırasında zorbalığa maruz kaldıkları, kızların ise erkeklerden daha fazla e-posta yoluyla zorbalığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır.

Sanal zorbalığın çocuklarda ve ergenlerde yaşa göre gösterdiği değişim henüz belirgin bir örüntü ortaya koymamaktadır. Bir grup araştırmada, yaşça büyük olan öğrencilerin telefon kullanma ve internete ulaşmalarının daha kolay olmasından dolayı sanal zorbalıkta yaşla birlikte bir artış görüldüğü rapor edilmiştir (Campbell, 2005; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004b). Kowalski ve Limber (2007) sanal zorbalıkla karşılaşma sıklığının ortaokul yıllarında düşük olduğunu rapor etmişlerdir. Benzer bulgulara sahip başka

bir çalışmada da sanal zorba ve zorba/kurbanların ortaokuldan ziyade lise yıllarında ortaya çıktığını ve internet tacizine hedef olma sıklığının yaşla birlikte artmakta olduğu ortaya konmaktadır (Ybarra, ve ark., 2007). Sanal zorbalık ve yaş arasındaki bu olumlu ilişkiye açıklama olarak, çocukların büyüdükçe internette daha fazla vakit geçirmeleri, internet kullanımında daha uzman hale gelmeleri ve sosyal sitelere katılımlarının artması (Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve ark., 2008; Ybarra, ve ark., 2007) ve bu yaş dönemindeki gençlerin birçoğu için internetin arkadaşlarıyla ve aileleriyle olan iletişimlerinde kullandıkları önemli bir araç haline gelmesi gösterilmektedir (Ybarra, Mitchell ve Finkelhor, 2008). Williams ve Guerra'nın (2007) araştırmasında ise sanal zorbalığın en sık görüldüğü yıllar ortaokul yılları olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya ek olarak yapılan birkaç araştırmada da daha küçük yaşta kullanıcıların internette kurulan iletişimde karşıdaki kişiyi kandırma yoluyla zorbalıkta bulunmalarının daha olası olduğu (Caspi ve Gorsky, 2006), internette tacizde bulunan gençlerin 18 yaşından küçük oldukları (Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007), gençlerin zorbalığa maruz kalma ve zorbalıkta bulunma sıklıklarının ilkökulda ortaokuldakinden daha yüksek olduğu (Dehue, ve ark., 2008), zorbalığa hedef olanların genellikle erken ergenlik döneminde oldukları ortaya konmaktadır. Araştırmacılar, daha küçük yaş grubundaki ergenlerin yaşça daha büyük olanlara göre sanal zorbalığa kurban veya zorba olarak daha fazla dahil olmalarına açıklama olarak, bu gruptaki gençlerin zorbalık olayı karşısında daha deneyimsiz olmaları, karşılaştıkları tehditlerin gerçekleşebileceğine daha kolay inanabilmeleri ve bu tehditleri doğru bir biçimde değerlendirme

becerilerinden yoksun olmalarını öne sürmüşlerdir (Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelhor, 2006). Smith ve arkadaşları (2006) 11-13 ve 14-16 yaş arasındaki öğrenciler arasında sanal zorbalığa maruz kalma ve sanal zorbalık yapma açısından anlamlı bir farklılık bulamadıklarını ve Beran ve Li (2005) de sanal taciz olarak ifade edilen sanal zorbalık olaylarının yaşanma sıklığının belirtilmesinde yaşın etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı

Son 20 yılda farklı ülkelerde ulusal ölçekli önleyici programların bir sonucu olarak okul zorbalığı ya da geleneksel zorbalığın daha durağan hale geldiği ve hatta gerilediği, ancak sanal zorbalığın özellikle 2000'li yıllardan itibaren artış gösterdiği ve şu anda okul çağındaki çocukların ve ergenlerin toplam zorbalığın üçte birine sanal zorbalık yoluyla maruz kaldıkları bilinmektedir. Sanal zorbalıkla ilişkili olumsuz etkilere çocukların ve ergenlerin hemen her ortamda maruz kalma riskinin olması, hem uygulayan hem de maruz kalan kişilerin kimliğinin belli olmaması, izleyici kitlesinin çoğu zaman bilinmemesi ve olumsuz mesajların çok kısa süre içinde geniş bir izleyici kitlesine iletilebilmesi gibi pek çok faktör, sanal zorbalığın hem tanımlanmasını hem de önleyici programların geliştirilmesini büyük ölçüde güçleştirmektedir. Okul ortamında ve okul dışında meydana gelen sanal zorbalık ayırımı çok net olmamakla birlikte genellikle mesajların okul dışından geldiği, ancak akranlar arasında gözlenen zorbalığın genellikle aynı okula devam etmekte olan çocuklar ve ergenler arasında meydana geldiği belirtilmektedir (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje, R.

ve Smith, 2008; Smith ve ark., 2008; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra, ve Mitchell, 2007). Dolayısıyla okul zorbalığına ilişkin bilinenlerden yola çıkılarak yapılan çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle, araştırmanın amacı kentte yaşayan, ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden yaş grubunda sanal zorbalığın yaygınlığının incelenmesidir. Bu amaç çerçevesinde ergenlerin hangi yaşlarda, ne kadar sıklıkla sanal zorbalığa maruz kaldıkları ve uyguladıkları, cinsiyetler arasında açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı, ergenlerin bu davranışlarla nerelerde (okul içi, okul dışı) karşılaştıkları ve sanal zorbalıkla mücadele etmede ne tür baş etme yöntemlerini kullandıkları irdelenmiştir. Ayrıca, sanal zorbalığın elektronik temelli iletişim araçları yoluyla gerçekleştiği dikkate alınarak, ergenlerin söz konusu bu araçları kullanma olanakları, sıklıkları ve amaçları da araştırma kapsamında ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma, İskenderun ve Ankara'da ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam etmekte olan öğrencilerle 2008-09 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini yaş ortalaması 14 yıl 7 ay (ss: 1.79) olan 445'i erkek (%51.3), 423'ü kız (%48.7) olmak üzere toplam 868 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, İskenderun (%70) ve Ankara'da (%30) yaşayan ergenler eşit sayıda temsil edilemediği için ebeveynleri ile ilgili temel demografik özellikler, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma ve kullanım sıklıkları açısından karşılaştırılmıştır. Bu amaca

yönelik olarak yapılan karşılaştırmalarda İskenderun ve Ankara'da yaşayan öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeyleri, babanın çalışma durumu, kendisine ait bir cep telefonu ve bilgisayara sahip olmaları açısından aralarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, annenin çalışma durumunun yaşanılan şehre göre değişme gösterdiği, annesi çalışan ergenlerin oranının Ankara'da daha fazla olduğu bulunmuştur ($\chi^2(1)= 9.65, p<.01$).

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak dört bölümden oluşan bir ölçek formu kullanılmıştır. İlk bölümde ergenlerin demografik bilgileri, ikinci bölümde, ergenlerin cep telefonu, bilgisayar ve internet kullanım olanakları ve amaçları ile ilgili sorular, üçüncü bölümde ise ergenlerin son altı ay içerisinde ne sıklıkla sanal zorbalık tanımı içinde yer alan davranışlar uyguladıkları ve maruz kaldıklarını belirlemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği yer almaktadır. Son bölümde ise ergenlerin sanal zorbalık davranışları ile nerelerde karşılaştıkları (okul içinde veya okul dışında) ve sanal zorbalıkla baş etmede ne tür yöntemlerin kullanılması gerektiğine ilişkin düşüncelerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır.

Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği

Araştırmada, ergenlerin sanal ortamda zorbalığa hem maruz kalma hem de bu tür davranışlar gösterme sıklıklarını belirlemek için Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği, Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından geliştirilen ve Topçu (2008) tarafından tekrar gözden geçirip düzeltilen Siber Zorbalık Envantiri (SZE) temel alınarak oluşturulmuştur. Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği, 25

maddeden oluşan ergenlerin sanal zorba ve sanal kurban olma deneyimlerini dörtlü Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirdikleri iki paralel formdan oluşmaktadır. Ölçeğin her bir maddesindeki 'a' seçeneği ergenlerin sanal kurban olma deneyimlerini ölçerken, 'b' seçeneği ise sanal zorba olma deneyimlerini ölçmektedir (Örn: "Elektronik posta aracılığıyla tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar gönderirler"). Ölçeğin hem sanal kurban hem de sanal zorba olma formuna uygulanan varimax rotasyonu sonucunda elde edilen faktörlere yüklenen maddelerin anlamlı gruplar oluşturmadığı görülmüştür. Bu sonucun daha önceki çalışmalarda elde edilen bulgularla tutarlı olduğu görülmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007, Topçu, 2008). İkinci temel bileşenler analizi sonucunda her iki form için de tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin sanal kurban formu için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .88; sanal zorba formu için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur (Burnukara, 2009).

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan ölçekler öğrencilere bir ders saati içerisinde, grup halinde uygulanmıştır. Öğrenciler kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmanın amacı hakkında kısaca bilgilendirilmiş ve ölçeğin yönergelerini kendilerine açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçekleri yanıtlarken doğabilecek sosyal istenirlik veya cezalandırılmaktan korkma durumlarını engellemek için ölçek formlarının herhangi bir yerine isim yazmamaları özellikle belirtilmiştir. Bu yolla, öğrencilerin daha içten ve samimi yanıtlar veremeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Ölçeklerin uygulanması ile elde edilen veriler, SPSS 17.0 istatistik paket programı kullanılarak çözümlenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma oranları incelendiğinde %89'unun kendisine ait bir cep telefonu olduğu, %78.4'ünün kendisine ait bir bilgisayarı olduğu, %97.5'inin de internet kullanıcısı olduğu bulunmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma özelliklerine ilişkin yapılan pek çok araştırmada çocukların ve ergenlerin bu türden iletişim araçlarını yaygın bir biçimde kullandıkları görülmektedir (Örn: Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Madell ve Muncer, 2004; Gross, 2004; Li, 2005; Syts, 2004; Tahiroğlu ve diğerleri, 2008; Topçu, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004).

Araştırmada, ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma özellikleri cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmiştir. Analiz sonucunda ergenlerin kendilerine ait bir bilgisayara sahip olmalarının ($\chi^2(1)=7.67$, $p<.01$), bilgisayar ($\chi^2(1)=5.23$, $p<.05$) ve internet kullanımlarının ($\chi^2(1)=7.33$, $p<.01$) cinsiyete göre değişme gösterdiği, kendisine ait bilgisayarı olan, bilgisayar ve internet kullandığını belirten erkeklerin kızlardan daha fazla olduğu bulunmuştur. Ayrıca ergenlerin bilgisayar kullanma süresinin cinsiyete göre değişme ($\chi^2(3)=8.95$, $p<.05$) gösterdiği, üç yıldan daha fazla süredir bilgisayar kullanıyorum diyen erkeklerin oranının kızlardan daha fazla ($\chi^2(1)=6.69$, $p<.05$) olduğu görülmüştür. Ergenlerin bilgisayar kullanma becerileri cinsiyete göre ($\chi^2(2)=48.77$, $p<.001$) değişme göstermekte, bilgisayar kullanma

becerilerini çok iyi değil ($\chi^2(1)=14.73$, $p<.001$) olarak değerlendiren kızların oranı erkeklerden daha fazla, bilgisayar kullanma becerilerini mükemmel ($\chi^2(1)=33.34$, $p<.001$) olarak değerlendiren erkeklerin oranı kızlardan daha fazladır. Ergenlerin internet kullanım sıklıkları da cinsiyete göre değişme göstermekte ($\chi^2(4)=19.33$, $p<.001$), interneti günde bir saatten az kullanan kızların oranı erkeklerden ($\chi^2(1)=4.21$, $p<.05$), interneti günde 3-4 saat ($\chi^2(1)=9.44$, $p<.01$), günde 5 saat ($\chi^2(1)=4.59$, $p<.05$) ve daha fazla süreyle ($\chi^2(1)=4$, $p<.05$) kullanan erkeklerin oranı ise kızlardan daha fazladır. Literatürde erkeklerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kızlardan daha fazla kullandıklarına ilişkin çok sayıda araştırma bulgusuna rastlanmaktadır (Bayraktar ve Gün, 2007; Gross, 2004; Morahan-Martin ve Schumacher, 2000; Tahiroğlu ve diğerleri, 2008). Bu araştırmada da söz konusu eğilimi destekler nitelikte erkeklerin kızlardan daha fazla bilgisayar ve internet kullanıcısı oldukları, daha uzun süredir bilgisayar ve internet kullandıkları ve gün içerisinde internette daha fazla vakit geçirdikleri görülmüştür. Erkeklerin bilgisayar ve internet başında daha fazla zaman harcadıkları sonucuna paralel olarak bilgisayar kullanma becerilerini de kızlara göre daha iyi değerlendirdikleri bulunmuştur.

Ergenlerin bilgisayar kullanma becerileri sınıf düzeyine göre incelendiğinde kendini çok iyi değil ($\chi^2(1)=10.23$, $p<.001$) ve iyi olarak ($\chi^2(1)=31.15$, $p<.001$) değerlendiren liseye devam eden ergenlerin oranının ortaokula devam eden ergenlerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Ergenlerin günlük internet kullanım sıklıkları sınıf düzeylerine göre incelendiğinde günde 3-4 saat ($\chi^2(1)=11.59$, $p<.001$), 5 saat ($\chi^2(1)=17.28$, $p<.001$) veya daha

fazla süredir ($\chi^2(1)=4$, $p<.05$) internet kullandığını belirten liseye devam eden ergenlerin oranı ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır. Ergenlerin kendilerine ait cep telefonuna ($\chi^2(1)=45.61$, $p<.001$) sahip olmaları sınıf düzeyine göre değişmekte, buna göre kendisine ait bir cep telefonu olan ve liseye devam eden ergenlerin oranı ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır. Bilgisayar ve internet kullanım süresi sınıf düzeyine göre değişme göstermezken, cep telefonu kullanım süresinin sınıf düzeyine göre değişmekte olduğu görülmektedir ($\chi^2(3)=165.56$, $p<.001$). Buna göre, son bir yıldır cep telefonu kullanıyorum diyen ortaokula devam eden ergenlerin oranı ($\chi^2(1)=30.09$, $p<.001$) liseye devam eden ergenlerden daha fazladır. Üç yıldır ($\chi^2(1)=21.03$, $p<.001$) ve daha fazla süredir ($\chi^2(1)=146.43$, $p<.001$) cep telefonu kullanıyorum diyen ve liseye devam eden ergenlerin oranı ise ortaokula devam eden ergenlerden daha fazladır. Elde edilen bulgular bir araya getirilip değerlendirildiğinde yaşça daha büyük olan ergenlerin daha uzun süredir cep telefonu ve internet kullanıcısı oldukları, bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşma imkânlarının daha fazla olmasına bağlı olarak da bu araçları kullanım sıklıklarının da arttığı düşünülmektedir.

Araştırmada ergenlerin internete ($\chi^2(6)=816.9$, $p<.001$) sırasıyla kendi yatak odalarından, bir akrabalarının evinden ve okuldan bağlandıkları görülmektedir. Bu araştırma bulgusuna paralel olarak yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde, literatürde çocuk ve ergenlerin internete çoğunlukla kendi evlerinden bağlanmayı tercih ettiklerine dair birçok araştırma bulgusu yer almaktadır (Madell ve Muncer, 2004; Smith ve ark., 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a).

Bunun yanı sıra, ergenlerin internet kafeye gitme oranının evden bağlanmaya (%54.82) göre daha düşük (%16.57) olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın örnekleminin yaklaşık olarak yarısını ortaokula giden daha küçük yaş grubundaki ergenlerin oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, internet kafeye gitme oranının yaşça daha büyük olan ergenlere göre daha az olmasının şaşırtıcı olmadığı düşünülmektedir.

Ergenlerin interneti kullandıkları yerlere ilişkin tercihleri cinsiyete göre de farklılaşmaktadır. Erkekler interneti kendi odalarında ($\chi^2(1)=24.87$, $p<.001$), ve internet kafede ($\chi^2(1)=38.5$, $p<.001$) kullanmayı kızlara göre; kızlar ise interneti evlerinde yatak odalarının dışında ($\chi^2(1)=15.76$, $p<.001$) ve bir akrabasının evinde ($\chi^2(1)=7.98$, $p<.01$) kullanmayı erkeklerle göre daha fazla tercih etmektedirler. İnternete bağlanma noktaları açısından kız ve erkek ergenlerin farklı tercih ve/veya zorunlulukları olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Topçu ve Erdur-Baker (2007), kız öğrencilerin internete en çok evden, sonra internet kafeden ve en az da okuldan bağlandıklarını, erkek öğrencilerin ise internete en çok internet kafeden ikinci olarak evden ve en az da okuldan bağlandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada kız öğrencilerin yaklaşık yarısının, erkek öğrencilerin ise büyük çoğunluğunun internet kafeye gittiği rapor edilmiştir. Araştırmacılar internet kafeye gitmenin erkekler arasında daha yaygın olmasında, içinde yaşanılan kültürün belirttiği toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyici olabileceğini, erkek çocuklarının kız çocuklarına kıyasla daha özgür bırakılmaları ve erkek oldukları için daha fazla harçlık verilmesi gibi durumların sonuçlar üzerinde belirleyici bir etken olarak ortaya çıkabileceğini,

bundan dolayı da erkek çocukların sahip olduğu bu özgürlük ve fazla paranın internet kafelerde daha çok zaman geçirmelerine neden olabileceğini ifade etmişlerdir. Ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini nasıl ve hangi koşullarda kullandıklarını, belirlemek, bu konudaki olanaklarını ve günlük yaşantılarında ne kadar etkili olduğunu ayrıntılı olarak ele almak, ergenlerin bu yöndeki tercih ya da zorunluluklarını değerlendirme açısından önemlidir.

Araştırmada ergenlerin cep telefonunu çoğunlukla ($\chi^2(7)=1328.07$, $p<.001$) konuşma yapmak, kısa/yazılı mesaj (SMS) gönderip almak, müzik dinlemek, fotoğraf çekmek ve oyun oynamak için kullandıkları, cinsiyet açısından bakıldığında ise kızların cep telefonunu kısa/yazılı mesaj (SMS) gönderip/alma ($\chi^2(1)=13.85$, $p<.001$), internete bağlanmak ($\chi^2(1)=9.49$, $p<.01$) ve oyun oynamak ($\chi^2(1)=6.19$, $p<.05$) için erkeklerden daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Araştırmada kızların mesajlaşmayı erkeklerden daha fazla tercih etmelerinin nedeni olarak ilişkisel davranış türlerinin kızlar arasında daha yaygın olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ergenlerin interneti ise çoğunlukla ($\chi^2(8)=1104.41$, $p<.001$), ev ödevi için araştırma yapmak, internette gezinmek/sörf yapmak, e-posta göndermek/alma, sohbet odalarına girmek ve alışveriş yapmak için kullandığı görülmektedir. Literatürde kız ve erkeklerin internette yaptıkları etkinliklere göre birbirlerinden farklılaştıkları yönündeki bulguları destekler biçimde, erkeklerin interneti gezinmek/sörf yapmak ($\chi^2(1)=11.32$, $p<.01$), oyun oynamak ($\chi^2(1)=8.74$, $p<.01$) ve alışveriş yapmak ($\chi^2(1)=7.17$; $p<.01$) için, kızların da sohbet odalarına girmek ($\chi^2(1)=22.93$, $p<.001$), anlık mesajlaşmak ($\chi^2(1)=5.17$,

$p<.05$) ve ev ödevi yapmak ($\chi^2(1)=8.74$, $p<.01$) için daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Dolayısıyla literatürdeki genel eğilime paralel olarak, kızların interneti daha çok arkadaşlarıyla iletişim kurma, anlık bilgi paylaşımı gibi sosyal amaçlar için, erkeklerin ise daha çok oyun oynamak gibi eğlence amaçlı kullandıkları söylenebilir (Tahiroglu ve diğerleri, 2008; Weiser, 2000; Yang, 2001).

Araştırmada ayrıca yaşça daha büyük olan ergenlerin interneti gezinmek/sörf yapmak ($\chi^2(1)=13.38$, $p<.001$), anlık mesajlaşmak ($\chi^2(1)=5.47$, $p<.05$), müzik, film ya da program indirmek ($\chi^2(1)=7.47$; $p<.01$), alışveriş yapmak ($\chi^2(1)=6.59$, $p<.01$) için, yaşça daha küçük ergenlerin ise interneti ev ödevi yapmak ($\chi^2(1)=19.59$, $p<.001$) ve oyun oynamak ($\chi^2(1)=23.5$, $p<.001$) için daha fazla kullandıkları görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, ev ödevi için araştırma yapmak gibi okul temelli etkinlikler ve oyun oynamak gibi eğlenceli faaliyetler ortaokul çağındaki ergenler tarafından daha çok tercih edilirken, liseli ergenler interneti eğlencenin yanı sıra daha çok iletişim ve sosyalleşme amaçlı kullanmaktadırlar. Yaşın ilerlemesiyle birlikte anlık mesajlaşmanın oyunlardan daha önemli hale gelerek ergenlerin sosyal yaşantılarının bir uzantısı haline geldiğini söylemek mümkündür.

Ergenler, Sanal Zorbalığı Belirleme Ölçeği'nden aldıkları puanlara göre sanal kurban, sanal zorba, sanal zorba/kurban ve karışmayanlar olarak dört gruba ayrılmışlardır. Sanal zorbalık gösterme puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler sanal zorba, sanal zorbalığa maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler sanal kurban, hem sanal zorbalık gösterme hem de sana

zorbalığa maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olan ergenler sanal zorba/kurban ve bunların dışında kalan sanal zorbalığa dahil olmayan ergenler ise karışmayanlar olarak gruplandırılmışlardır. Bu grupta yer alan ergenlerin hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre frekansları ve oranları Tablo 1’de verilmiştir.

Literatür incelendiğinde sanal zorbalık yapma ve sanal zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde, ne sıklıkta ele alındığına ve hangi sanal zorbalık alt türlerinin değerlendirildiğine bağlı olarak sanal zorbalığa katılma oranlarının %17 ile %48 arasında, sanal zorbalık yapma oranının %4.1 ile %21 arasında, sanal zorbalığa maruz kalma oranının ise %9 ile %35 arasında değişmekte olduğu görülmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stolz, 2007; Smith ve ark., 2006; Topçu, 2008; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004a). Araştırmada ergenlerin %21.7’sinin sanal zorbalığa karıştıkları görülmüş ve %5.8’i sanal zorba, %10’u sanal kurban, ve %5.9’u da sanal zorba/kurban olarak sanal zorbalık statüsünde yer almışlardır. Literatüre baktığımızda sanal zorbalığın tanımlanmasına ve yaygınlığının ölçülmesine ilişkin araştırmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu, bu nedenle de farklı türde ölçme yöntemlerinin sanal zorbalığın yaygınlık

oranlarının farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum da araştırmaların doğrudan karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Ergenlerin sanal zorbalığa hedef olma ve sanal zorbalıkta bulunma toplam puanlarının cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için yapılan ANOVA analizleri sonucunda, sanal zorbalığa maruz kalma toplam puanı üzerinde cinsiyetin temel etkisinin anlamlı olmadığı görülürken, sınıf düzeyinin temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F(6,854)= 3.42, p< 01, \eta= .02$). Tukey testi sonuçlarına göre, 7. sınıfların sanal zorbalığa maruz kalma toplam puanları 9. 10. ve 11. sınıflardan daha fazladır. Araştırma sonuçlarına göre hem erkeklerin hem de kızların sanal zorbalığa maruz kalma açısından hemen hemen aynı oranda risk altında oldukları görülmektedir. Araştırmacının bu bulgusu sanal zorbalığa maruz kalma açısından cinsiyetler arası fark olmadığını rapor eden çalışma bulgularıyla tutarlıdır (Li, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Syts, 2004; Williams ve Guerra, 2007). Bazı araştırmalarda da sanal zorbalığa maruz kalma türleri açısından kızlar ve erkekler arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Slonje ve Smith (2008) ergenlerle yaptıkları bir araştırmada kızların en çok e-posta yoluyla sanal zorbalığa maruz kaldıkları görülürken, Smith ve arkadaşları (2006) da yazılı mesaj ve telefon

Tablo 1. Sanal Zorbalığa Hedef Olma ve Sanal Zorbalıkta Bulunma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılım

	Erkek	Kız	Toplam	%
Sanal Zorba	36	14	50	5.8
Sanal Kurban	39	48	87	10
Sanal Zorba/Kurban	32	19	51	5.9
Karışmayan	338	342	680	78.3

konusması yoluyla kızların erkeklerden daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Topçu ve Erdur-Baker (2007) tarafından ise erkeklerin sohbet odası ve MSN'de sanal zorbalığa maruz kalma olasılıklarının daha fazla olduğu rapor edilmiştir. Bu araştırmada hem sanal zorbalık yapma hem de sanal zorbalığa maruz kalma türleri (internet, SMS, MSN, forum, sohbet odaları vb.) ayrı ayrı incelenmemiştir. Bu nedenle bundan sonraki araştırmalarda kızlar ve erkeklerin hangi türden sanal zorbalık yaptıkları ve sanal zorbalığa maruz kaldıklarına ilişkin daha ayrıntılı araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunun yanı sıra, araştırmada sanal zorbalığa maruz kalmanın genel olarak ortaokulda liseye göre daha fazla olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalara bakıldığında yaşça daha büyük olan öğrencilerin cep telefonu ve internet gibi iletişim araçlarına ulaşmaları daha kolay olduğundan sanal zorbalık olaylarının da yaşla birlikte artacağı yönünde görüşler bulunmakla beraber (Campbell, 2005; Ybarra ve Mitchell, 2004) sanal zorbalığa maruz kalmada yaşa bağlı olarak anlamlı bir farklılık olmadığını rapor eden araştırmalar da bulunmaktadır (Katzner ve ark., 2009; Smith ve ark., 2008; Smith ve ark., 2006). Bu bağlamda yapılan araştırmalarda yaşça daha küçük olan ergenlerin sanal zorbalık olayları karşısında daha savunmasız olmalarına sebep olarak; internet konusunda daha deneyimsiz olmaları, sanal zorbalıkla başa çıkma ve sanal ortamdan gelen tehditleri doğru bir biçimde değerlendirme becerilerinden yoksun olmaları gösterilmiştir (Ybarra ve ark., 2006; Williams ve Guerra, 2007).

Ergenlerin sanal zorbalık gösterme toplam puanı üzerinde cinsiyetin temel etkisinin anlamlı olduğu görülürken

($F(1,854)= 7.03, p< 01, \eta = .01$), sınıf düzeyinin temel etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu sonuca göre, erkeklerin sanal zorbalık gösterme toplam puanları kızlardan daha fazladır. Yapılan araştırmaların bazılarında erkeklerin kız ergenlere göre daha fazla oranda sanal zorbalık yaptıkları görüldükçe (Erdur Baker, 2010; Li, 2005; Slonje ve Smith, 2008; Topçu ve Erdur-Baker, 2007) bazı araştırmalarda ise sanal zorbalık yapma açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Patchedin ve Hinduja, 2006; Syts, 2004; Williams ve Guerra, 2007). Bu araştırmadan elde edilen bulguların, literatürde erkeklerin kızlardan daha fazla sanal zorbalık yaptığını ilişkin araştırma bulgularıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Erkeklerin internette daha fazla zaman geçirdikleri ve bilgisayar kullanma becerilerini daha iyi olarak değerlendirdikleri bulgusuna paralel olarak sanal zorbalık yapma sıklıklarının da arttığını söylemek mümkündür. Kız ve erkek olmaya göre zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında gözlenen bu farkın, zorbalığın toplum tarafından erkek rolünün bir parçası olarak değerlendirilmesi ve erkeklerin zorbalığı hâkimiyet kurma ve güç elde etme olarak görmeleri sonucu zorbalığı kızlardan daha fazla rapor etmiş olabileceğinden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, ergenler küçük yaşlardan itibaren toplumsal cinsiyet rolleri temelinde belirli davranışların yapılmasını ya da yapılmaması gerektiğini öğrenmektedirler ve özellikle kızlarının karşıdaki kişiye zarar verici davranışlar sergilemesi toplum tarafından sosyal baskıyla karşılaşmaktadır. Bu sosyal baskının bir sonucu olarak kızların, erkeklere göre sanal ortamda uyguladıkları zorbalık davranışlarını rapor etmekten daha fazla çekinmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

Araştırmada sanal zorbalık yapmanın sınıf düzeyine göre değişme göstermediği, hem ortaokul hem de liseye devam eden ergenlerin sanal zorbalık yapma açısından farklılaşmadıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, Slonje ve Smith'in (2008) 12-20 yaş arası ve Smith ve arkadaşlarının (2006) 11-16 yaş arası ergenlerle yaptıkları araştırmalarda, sanal zorbalık gösterme açısından sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koydukları araştırma bulgularıyla tutarlıdır. Sanal ortamda zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma ile yaş arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalar henüz oldukça sınırlı sayıdadır. Dolayısıyla ergenliğin büyük bir bölümünü ele alan araştırmaların ortaya koyduğu bulgular, bu konudaki bilgi birikimine katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

Ergenlerin sanal zorbalık türündeki davranışlarla nerelerde karşılaştıkları incelendiğinde %9.5'inin okul içinde, %25.2'sinin okul dışında, %58.8'inin de hem okul içinde hem de okul dışında bu tür davranışlarla karşılaştıkları görülmektedir ($\chi^2(2) = 343.76$, $p < .001$). Daha önceki çalışmalar incelendiğinde okul içinde ve okul dışında meydana gelen sanal zorbalık ayırımı çok net olmamakla birlikte genellikle mesajların okul dışından geldiği belirtilmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje, ve Smith, 2008; Smith ve ark., 2008; Williams ve Guerra, 2007). Slonje ve Smith (2008) ve Smith ve arkadaşları (2008), okul içinde sanal zorbalığa maruz kalmanın nadiren görüldüğünü, sanal zorbalık türünden davranışların çoğunun daha çok okul dışında meydana geldiğini bildirmişlerdir. Aynı araştırmacılar yaptıkları bir odak grup çalışmasında, cep telefonlarının okul içinde kullanımının

yasak olması ve öğretmen denetiminin sıkı olmasının, öğrencilerin bu türden davranışları okul dışında daha sık yaşamasında etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Sanal zorbalığın okul içinde mi yoksa okul dışında mı gerçekleştiği ayırımını yapma araştırmacılar arasında tartışma konusu olmaktadır, örneğin, okulda çekilen uygunsuz bir videonun, okul sonrasında cep telefonu veya internet yoluyla diğer kişilere dağıtılabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda, sanal zorbalığın tam olarak nerede gerçekleştiğini kestirmenin zor olduğu belirtilmektedir.

Araştırmada ergenlerin sanal zorbalığı durdurmak için sırasıyla ($\chi^2(8) = 341.04$, $p < .001$) karşı koyarak mücadele etmek, e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek, saldırgan e-postaların ya da metinlerin kaydını tutmak ve göz ardı etmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Benzer şekilde, Smith ve arkadaşları (2008) da ortaokul öğrencilerinin en çok mesajları/kimlikleri engellemek, birine anlatmak (öğretmen/aile), e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek, saldırgan e-postaların ya da metinlerin kaydını tutmak ve göz ardı etmeyi tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Aynı araştırmada odak gruplarıyla yapılan çalışmalar sonucunda, ergenlerin yaygın görüşünün sanal zorbalığı göz ardı etme yönünde olduğu belirtilmiştir. Bunun nedeni olarak, sanal zorbalıkta bulunan kişilerin kimliklerinin tespit edilmesinin zor oluşundan dolayı ergenlerin sanal zorbalığın engellenmesi konusunda karamsar düşüncelere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmada ergenlerin sanal zorbalığı durdurmak için çoğunlukla hangi yolları tercih ettikleri cinsiyete göre incelendiğinde ise, kızların birine anlatmak davranışını ($\chi^2(1) = 4.52$, $p < .05$) erkeklere göre daha fazla tercih ettikleri görülmektedir;

erkeklerin durmalarını istemek ($\chi^2(1)=18.06$, $p<.001$), karşı koyarak mücadele etmek ($\chi^2(1)=9.71$, $p<.01$), göz ardı etmek ($\chi^2(1)=8.98$; $p<.01$) ve e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek ($\chi^2(1)=21.68$; $p<.001$) davranışlarını kızlara göre daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur. Bu bulgudan yola çıkarak, sanal zorbalıkla mücadelede kızların sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise aktif bir şekilde mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Araştırmanın bulguları kısaca özetlenecek olursa, ergenliğin ilk ve orta dönemlerini temsil eden bu yaş grubunda %21.7'sinin sanal ortamda akran zorbalığına herhangi bir şekilde dahil oldukları, başka bir deyişle en az beş ergenden birisinin sanal zorbalığın belirlenen olumsuz etkilerine maruz kaldıkları söylenebilir. Bunun yanı sıra, erkeklerin sanal ortamda kızlara göre zorbalık davranışlarını daha fazla sergiledikleri, erken ergenlik dönemindekilerin elektronik ortamda zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında oldukları görülmektedir. Ergenlerin sanal zorbalık türünden davranışlarla hem okul içinde hem de okul dışında karşılaştıkları, sanal zorbalıkla mücadelede kızların başkalarından yardım isteme gibi sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise karşı koymak gibi aktif bir şekilde zorbalıkla mücadele etme davranışlarını daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur. Dolayısıyla daha ileride yapılacak olan çalışmalarda, erkeklerin ve kızların zorbalığı önlemede farklı tercihleri olduğu bulgusundan hareketle, sanal ortamda gerçekleşen akran zorbalığını önlemeye yönelik programlarda, her iki cinsiyet için farklı türden müdahale yöntemlerinin planlanması önerilebilir.

Bu araştırma kapsamında da ele alınan ve elde edilen bulguların da açıkça ortaya koyduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinden, çocuklar ve ergenler sadece bilgi edinmek, eğlenmek ve sosyalleşmek amacıyla yararlanmakla kalmayıp, aynı zamanda bu gelişmelerin beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklara da maruz kalmaktadırlar. Pek çok araştırmacı tarafından ifade edildiği gibi, sınıf, okul bahçesi, okul kantini ve oyun alanları gibi yerlerin yanı sıra sanal ortam da bu yaş grubu için önemli bir sosyal etkileşim alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla araştırmanın ortaya koyduğu bulgular, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, ebeveynlerin, ergen ruh sağlığı alanında farklı disiplinlerde hizmet veren uzmanların elektronik ortamda gerçekleşen zorbalığını, fiziksel ortamda ve genellikle yüz yüze iletişim sonucu ortaya çıkan akran zorbalığının bir parçası olarak algılamaları ve bu şekilde değerlendirmeleri açısından önemli kazançlar sağlayabilir. Bunun yanı sıra da cep telefonu ve internet şirketlerinin ergenlerin karşılaşabileceği olası tehlikeler ve alınması gereken önlemler konusunda bilgilendirilmesi, bu yönde farkındalık kazandırılması ve bu tür hizmet sektörlerinde çalışanların eğitimi konusunda oluşturulacak sosyal politikalara ve yasalara yol gösterici olabilme potansiyeli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology and Behavior*, 11 (3), 253-261.

Bayraktar, F. (2009). *Ergenlerin zorba ve kurban davranışlarında birey, aile, akran ve okula dair özelliklerin rolü: bütüncül bir model önerisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber-harassment: a study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Blair, J. (2003). New breed of bullies torment their peers on the Internet. *Education Week*, 22(21), 6-9.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal ekran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Caspi, A., ve Gorsky, P. (2006). Online deception: prevalence, motivation, and emotion. *Cyberpsychology and Behavior*, 9 (1), 54-59.
- Chele, G., Chirita, V., Stefanescu, C., Macarie, G. ve Ilinca, M. (2005). The children lost in cyberspace? *Eurocon*, 22, 843-47.
- Dehue F., Bolman, C. ve Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology and Behavior*, 11 (2), 217-223.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender, and frequent and risky usage of internet mediated communication tools, *New Media and Society*, 12, 109-126.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut F. (2007). Cyberbullying: a new face of peer bullying. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Gross, E.F. (2004). Adolescent internet use: what we expect, what teens report. *Applied Developmental Psychology*, 25, 633-649.
- Juvonen, J. ve Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78 (9), 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D. ve Belschak, F. (2009). Cyberbullying: who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21 (1), 25-36.
- Keith, S. ve Martin, M. E. (2005). Cyberbullying: creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13 (4), 224-228.
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescents Health*, 4, 22-30.
- Li, Q. (2005). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23 (4), 1777-1791.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23 (4), 435-454.
- Madell, D. ve Muncer, S. (2004). Back from the beach but hanging on the telephone? English adolescents' attitudes and experiences of mobile phones and the internet. *Cyberpsychology and Behavior*, 7 (3), 359-367.
- Media Awareness Network (2001). *Young Canadians in a wired world: the students' view*. Media Awareness Network Web Site. 14.12.2009 tarihinde http://www.media-awareness.ca/english/resources/special_initiatives/survey_resources/students_survey/students_survey_report.cfm adresinden alınmıştır.
- Morahan-Martin J. ve Schumacher P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*, 16, 13-29.
- Patchin, J.W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-573.

- Slonje, R., ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. ve Tippett, N. (2006). *An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying*. 01.09.2009 tarihinde [https://www.warwickshire.gov.uk/Web/corporate/pages.nsf/Links/1301BDA3D993CD7D8025707D002A3372/\\$file/42+ABA+c+cyberbullying+research.pdf](https://www.warwickshire.gov.uk/Web/corporate/pages.nsf/Links/1301BDA3D993CD7D8025707D002A3372/$file/42+ABA+c+cyberbullying+research.pdf) adresinden alınmıştır.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, its forms and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Syts, Y. (2004). *Beyond the Schoolyard: Examining Electronic Bullying Among Canadian Youth*. Unpublished master's thesis. Carleton University, Ottawa, Ontario.
- Tahiroglu, A.Y., Çelik, G.G., Uzel, M., Özcan, N. ve Avci, A. (2008). Internet use among Turkish adolescents. *Cyberpsychology and Behavior*, 11(5), 537-543.
- Topçu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2007). *Geleneksel akran zorbalığının, siber zorbalığının ve bu iki tip zorbalık türü arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi*. 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan sözel bildiri, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker Ö. ve Y. Çapa-Aydın (2008). Examination of cyber bullying experiences among turkish students from different school types, *Cyberpsychology and Behavior* 11(6), 643-8.
- Topçu, Ç. (2008). *The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Weiser, E.B. (2000). Gender differences in Internet use patterns and Internet application preferences: A two-sample comparison. *CyberPsychology and Behavior*, 3, 167-177.
- Williams, K. R. ve Guerra, G. N. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Willard, N. (2005). *Educator's Guide to Cyberbullying Addressing the Harm Caused by Online Social Cruelty*. (July, 2005). Ağustos 26, 2009 tarihinde http://www.asdk12.org/MiddleLink/AVB/bully_topics/EducatorsGuide_Cyberbullying.pdf adresinden alınmıştır.
- Wolak, J., Mitchell, K. J. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 51-58.
- Yang, C.K. (2001). Sociopsychiatric characteristics of adolescents who use computers to excess. *ACTA Psychiatrica Scandinavica*, 104, 217-222.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004a). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004b). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J. ve Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to internet harassment: findings from the second youth internet safety survey. *Pediatrics*, 118(4), 1169-1177.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M. ve Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 42-50.

Derleme

KENTSEL SUÇLA MÜCADELEYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: GÜVENLİ BİR KENT YAŞAMI SAĞLAMA ARACI OLARAK KOMŞULUK ALANI GÖZETİM SİSTEMİ

Rethinking of Combating Urban Crimes: Neighbourhood Watch System as a Means of Safer Urban Life

Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN*
M. Kemal ÖKTEM**
A. Arda YÜCEYILMAZ***

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, (iletişim için: omur@hacettepe.edu.tr)
** Doç.Dr. Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
*** Arş.Gör. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Suç, özellikle kentsel yaşamda giderek artan, türleri çeşitlenen ve mücadelesi de zorlaşan bir olgudur. Bu durum karşısında güvenlik güçlerinin tek başına suçla mücadelesi yeterli olamamakta; kentte yaşayanların özellikle

oturdıkları yerlerde gördükleri olaylar hakkında güvenlik güçlerini bilgilendirmeleri önem kazanmaktadır. İşte, “komşuluk alanı gözetim sistemi”, genellikle basit nitelikte olmakla birlikte, toplumda bir virüs gibi yayılabilen kimi suç olayları (örn. ev ve araba hırsızlığı, kapkaç, kamu malına zarar) karşısında yerel halkın yaşadıkları yeri daha güvenli bir hale getirmek amacıyla etkili önlemler alınmasına ve güvenlik güçlerine gerekli bilgileri sağlamasına yarayan katılımcı bir sistemdir. Bu çalışma, yönetim anlayışındaki gelişmeye paralel olarak kentsel suçla mücadele alanında doğan bu yeni sistemin kökenini, gelişimini, içeriğini, benimsendiği ülkelerde edinilen farklı deneyimleri ve Türkiye için uygulanabilirliğini sorgulamaya yönelik bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de bu sisteme olan ihtiyacın nasıl oluştuğu ve sistemin nasıl kurulmaya çalışıldığı az sayıdaki yerel uygulamalar yoluyla ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Komşuluk alanı gözetim sistemi, kentsel suç, toplum destekli polislik Türkiye*

ABSTRACT

Notably in the urban areas, crime is a gradually ascending fact which is getting different aspects and also hard to combat. In view of this situation, security forces’ single-handedly combating with crime could not be sufficient and informing the security forces about the witnessed affairs in the residential regions by the city-dwellers, is getting more important. At that point, although the “neighbourhood watch system” generally has plain characteristics; in the face of crime which is spreading like a virus (e.g. theft and robbery, purse-snatching, damaging to public property), this participative system enables local people to take precautions to make their residential area a safer place and provides information needed by the security forces. This study aims to provide a perspective to question the origin, development, content and different experiences in various countries of the neighbourhood watch system which has been emerged in the field of combating urban crimes in parallel with the

development in administrative understanding. The emergence of the need to this system in Turkey and the way of its establishment have been examined through few local cases.

Key Words: *Neighbourhood watch system, urban crime, community oriented policing, Turkey*

GİRİŞ

İnsanlık hafızasındaki kökleri kutsal metinlerdeki "ilk günah" anlatısına kadar uzanan suç olgusu, modern insanın tarihi kadar yaşlıdır. Hobbes'un "herkesin herkese karşı savaşı" olarak adlandırdığı mücadele, doğa durumunun toplumsal bir sözleşmeyle terk edilmesinden çok sonraları bile sona ermiş olmaktan uzaktır. Bu çerçevede suç, herkesin herkesle olan savaşında, toplumsal sözleşmenin dışında -ve özünde bu sözleşmeye kast eden/bu sözleşmeyi hedef alan- bir eylem olarak görülebilir (Yüceyılmaz, 2007: 7).

Dolayısıyla suçun bireye, bireyin can ve mal güvenliğine yönelik boyutunun ötesinde toplum yaşamının esenliğine yönelik bir tehdit oluşu, suç olgusunu kriminoloji ve hukuk evreninin ötesine, yönetsel siyasalar düzlemine taşımaktadır. Bu niteliğiyle suç, yalnızca kriminolojinin nesnesi olarak kalmamakta; fakat aynı zamanda kentsel bir niteliğe bürünerek, yönetsel bir sorun/bir siyasa (*policy*) sorunu olarak yeniden belirlemektedir.

Bu çerçevede suçla mücadelenin ya da suçun önlenmesi çabalarının tarihsel seyri, bir anlamda yönetim düşüncesinin evrimiyle de paralel bir gelişim göstermektedir. Yönetim düşüncesindeki kırılma ve farklılaşma dönemsel olarak, suçla mücadelenin araçsal/yöntemsel çeşitliliğinde de bir yenileşmeye ve farklılaşmaya yol açmaktadır.

Bu çerçevede, 21. Yüzyılın yönetim düşüncesinin vurguladığı yurttaş girişimleri, yerelleşme, katılım ve yönetim gibi motivasyonların da, suçun kontrol altına alınması ve suçla mücadele alanında kullanılan yöntemler ve araçlar yelpazesini genişlettiği görülmektedir.

Bu yeni yönetsel bakış açısı ve sistemsel kurgu, suçun önlenmesinde polis ve yurttaş arasında yönetişimsel bir işbirliğini geliştirirken; bu işbirliğinin polisiye önlemlerin ötesinde katılımcı yönetsel sonuçlar doğurduğu gözlemlenmektedir. Bu eğilimin önemli bir yansıması da, daha güvenli bir kent yaşamı sağlamak yönünde, "komşuluk alanı gözetim sistemi" (*neighbourhood watch*) olarak adlandırılan daha katılımcı bir sistemin oluşturulması olarak görülmektedir.

Bu bağlamda çalışma, yönetim anlayışındaki gelişmeye paralel olarak kentsel suçla mücadele alanında doğan bu yeni modelin/uygulamanın; gelişimini, içeriğini, benimsendiği ülkelerde edinilen deneyimleri ve Türkiye için uygulanabilirliğini sorgulamaya yönelik bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Bir Siyasa Sorunu Olarak Kentsel Suç

Kentler, geniş nüfus birikim alanları olarak heterojen yapıda toplumsal alanlardır. Süreç içerisinde nüfus birikimiyle oluşan bu heterojen kimlik, kent yaşamında kontrol olgusunu zayıflatma potansiyelini barındırmaktadır (Yüceyılmaz, 2007: 21).

Farklı ülke deneyimlerinin tümüne genellemek mümkün olmamakla birlikte, ortak bir kültür ya da çeşitli etnik ve dinsel unsurlar arasında tek bir ulusal kimlik oluşturmaya yönelmiş hızlı kentleşme ve sanayileşme sürecindeki

ülkelerin büyük bir kısmı, toplumsal değişimin bütün formlarının bir bedeli olduğu gibi, yüksek suç oranlarıyla bu nedensellik çerçevesinde yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Bu bedel eski toplumsal bağların geçici –ya da kimi zaman daimi- olarak çözülmesi, eski ailevi kontrol yapısının çökmesi, yeni davranış kalıplarının göze çarpan bir biçimde sergilenmesi ve bir zamanlar lüks olarak görülenin bir ihtiyaca dönüşmesi gibi farklı biçimleri de ortaya çıkarmaktadır (Wilson, 1969: 157).

Ancak temel nedenselliği toplumsal değişmeyi tetikleyen hangi toplumsal olguya bağlanırsa bağlansın, kentsel suç, bugün yeni yönetsel yaklaşımları gerektiren bir kamu siyaseti sorunu olarak oldukça sıcak bir sorun alanı oluşturmaktadır.

Öyle ki günümüzde neredeyse her beş yılda bir nüfusu 100.000 ya da üzerinde bulunan kentlerde yaşayanların %60'ı suç maduru olmaktadır (Vanderschueren, 1996: 93). Dolayısıyla suç, kent sorunlarını kapsayacak bir envanter çalışmasında yerini her yıl artırarak koruyan önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Lineberry ve Sharansky, 1974: 260).

Diğer taraftan bu sorunun kendisi kadar ona yönelik toplumsal algı da önemli bir sorun ve siyaset konusu olarak dikkat çekmektedir. Literatürde suç korkusu olarak adlandırılan bu algısal durum, bir kişinin kendi kişisel güvenliğinden endişe etmesi ve özellikle de akşam saatlerinde kamusal bir alanda yalnızken şiddetten/şiddet suçuna maruz kalmaktan korkmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede suç korkusu insanların özellikle karanlık bastığında sokaklardan, parklardan, toplu taşıma duraklarından ve araçlarından uzak durmalarına neden olmaktadır.

Bu durum kentin kamusal yaşamına katılımın önünde esaslı bir bariyer olarak kent insanının karşısına çıkmaktadır (Wekerle ve Whitzman, 1994: 2-3).

Suç korkusunun, bireysel yaşamların ötesinde kentin yaşanabilirliği ve esenliği üzerinde de ciddi olumsuz etkilere yol açtığı bilinmektedir; gerçekten de, böylesi bir kentsel alanda daha az insan caddeleri kullanır; kent hizmetleri gerçekten ihtiyacı olanlara ulaşamaz; kent merkezlerindeki mağazalar ve alışveriş merkezleri müşterilerini kaybedebilir ve iş verenler arzu ettiklerinden daha kısıtlı bir emek piyasası ya da çalışan havuzu ile yetinmek zorunda kalabilirler (Wekerle ve Whitzman, 1994: 4). Üstelik, sadece gelişmiş ülkelerde değil Türkiye gibi hızla gelişmekte olan ülkelerde de, görece olarak daha zengin kesimler sayıları hızla artan, kalın duvarlarla kentsel hayattan ve kentin diğer toplumsal sınıflarından yalıtılmış korumalı sitelerde veya yerleşkelerde (*residences*) yaşamaya başlarlar (Civelek ve Arslan, 2009).

Dolayısıyla suçun kendisi kadar, onun kent yaşamı üzerinde yükselen gölgesi ve yarattığı güvensizlik algısıyla da mücadeleye gerekli görünmektedir. Bu durum, kentsel suçla mücadelede tercih edilecek yöntemlerde, suç işleme motivasyonunu kırarak pro-aktif bir yapıyı zorunlu kıldığı kadar; bu yapının kent sakinlerine güvenli bir çevrede olduklarını hatırlatacak bir nitelikte olmasını da gerektirmektedir.

Bir Büyük Sorun, İki Temel Yaklaşım: Kentsel Suçla Mücadelede Yönetsel Eğilimler

Yurttaşın güvenlik beklentisine karşı, “kamu yönetiminin kamu güvenliği için çözümleri ne olacaktır?” sorusu günümüzde hala yanıt beklemektedir

(Roche, 2006: 302). Öyle ki, belediyelerin rolü, polisin yerel güvenliği nasıl sağlayacağı, kamuya hizmete yönelik anlayışla, hizmet maliyetinin dengelenmesi, polis ve jandarmanın görev alanlarının dönüşümü, büyükşehir kapsamındaki alanlara gereken yatırımlar, suçun önlenmesinde başarı düzeyi, kanunun uygulanmasında azalan kamu desteği sorununun nasıl çözümleneceği kentsel suç sorunsalının farklı sıcak noktaları olarak, geniş bir araştırma alanı sunmaktadır (Tewksbury, 2006: 466). Sorunun büyüklüğüne ve kentsel yaşamda taşıdığı önceliğe karşılık, suçla mücadele alanında temel eğilimler bağlamında büyük bir çeşitliliğin olduğunu söylemek gerçekçi olmaktan uzaktır.

Genel çerçevede kentsel suçun kontrol altında tutulmasında hakim iki yaklaşımının bulunduğu konusunda bir uzlaşımın olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan “kanun ve düzen tabanlı yaklaşım” (*law and order approach*) olarak adlandırılan en yaygın olanı daha geniş kapsamlı bir kanun ve düzene ihtiyaç duyulduğunu ve bunun kentsel suçla mücadelede sağlanması gereken birincil öncelik olduğunu vurgulayan yaklaşımdır. Uygulama alanına bakıldığında yaklaşımın getirdiği temel önerilerin; daha fazla sayıda kolluk gücü, daha sert kanunlar, daha katı hapis cezaları ve insanları daha uzun sürelerde hapiste tutmak gibi cezai yaptırım alanlarında biçimlendiği görülmektedir. Özetlemek gerekirse birinci yaklaşımın temel savı; suçun ve suç korkusunun, çok sayıda suçludan ve yetersiz adalet sisteminden kaynaklandığı vurgusudur. Buna karşılık ikinci yaklaşım “temel sebepler yaklaşımı” (*root causes approach*) ise; sistematik dezavantajlılık, ihmal ve ayrımcılık gibi suçun temel sebepleri üzerinde odaklanmaktadır. Öyle ki, bu ikinci yaklaşımı savunanlar, Batı’da

1980’lerde yaşanan zenginliğin, herkes için değil fakat bazıları için bir refah alanı ve bir mutlu dönem yarattığını ve diğer taraftan hükümetlerin daimi olarak bu refah alanının dışında bırakılan kitlenin büyümesini gözardı ettiklerini vurgulamaktadırlar. Soruna bu açıdan bakıldığında çözümün; eğitim, iş olanaklarının yaratılması, ekonomik gelişme ve daha yoksul gruplar için meslek edindirme girişimlerinde yattığının altı çizilmektedir (Wekerle ve Whitzman, 1994: 4).

Kanun ve düzen tabanlı yaklaşımın tipik bir örneğinin Clinton dönemi Amerika’sında uygulama şansı bulduğunu hatırlamak yerinde olacaktır. Bu çerçevede Clinton Yönetimi, 1993 yılında suçla mücadele girişiminde 3.4 milyar dolarlık bir harcama ve sokaklarda görev yapacak fazladan 50.000 kişilik bir polis gücü istihdamını önermekteydi. Buna paralel olarak New York kentinin suçla mücadeleye yönelik yeni girişimi sokaklarda görev alacak ilave 3000 polis memuru olarak sunulurken; Los Angeles Güvenlik Projesi (*Project Safety L.A.*) maliyeti 100 milyon dolarla 300 milyon dolar arasında değişecek şekilde 2000 yeni polis memurunun işe alınacağı taahhütünde bulunuyordu. (Wekerle ve Whitzman, 1994: 5).

Ancak 1990’larda, polis gücünün sayısal artırımına yönelik kentsel suçla mücadele politikalarının olumlu olduğu ve sürdürülmesi yönünde cesaretlendirici sonuçlar verdiğini söylemek en azından Amerika Birleşik Devletleri örneğinde mümkün görünmemektedir. Polisiye uygulamalar kamu düzeninin sağlanmasında tek başına yeterli olmadığı gibi, paradoksal bir biçimde kanun ve düzen yaklaşımının bir çeşit polis devletinin yaratılmasına neden olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bir anlamda korunmak

istenen kent yaşamının, koruma refleksinin bizzat kendisi tarafından yok edilmesi riski söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan, uygulamada suçun kontrol altında tutulmasında ikinci en iyi yol olarak görülen temel sebepler yaklaşımı ise oldukça yüksek miktarda kaynağın, farklı yönetsel kademelerin işbirliğine uzun dönemde sunulmasını gerektirmektedir. Yaklaşımın bu niteliği bireysel düzeyde, insanların suçla mücadelede temel sebepler yaklaşımının karmaşık ve uzun dönemli yapısı karşısında, olumlu yönde bir değişime duydukları inancı azaltmaktadır (Wekerle ve Whitzman, 1994: 6).

Her ne kadar, temelde iki farklı politika tercihi olarak görülseler de, bu iki yaklaşımın birbirinin tamamlayıcısı olarak uygulamada eş zamanlı kullanımına da rastlamak mümkündür. Örneğin Fransa'da özellikle 1978 ve 1981 yılları arasında bir dizi kanuni değişikliklerle desteklenen ve ceza yasalarının sert bir şekilde uygulanmasını içeren baskı (*repression*) politikaları; bir kontrast yaratacak şekilde refah/temel sebepler yaklaşımıyla birlikte ve eşzamanlı olarak uygulanmıştır. (De Liège, 1990: 125). Ancak bu tür bir girişimle –birleştirme yoluyla- uygulamada istenilen uyum ve tamamlayıcılığın sağlanabildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Yine de, bu iki farklı yaklaşımın birbirlerini dışlayıcı şekilde kullanılması yerine, destekleyici yönleri ortaya çıkarılmalı ve birlikte kullanılmasının yolları aranmalıdır.

Bir Üçüncü Yol?

Kentsel suçla mücadeleyi uzun bir süre yönlendiren bu iki temel yaklaşımı tamamen reddetmek ve siyasal uzantılarından uzaklaşmak mümkün ve akılcı görünmemekle birlikte, sorunsala yukarıda değinilen salt iki boyutuyla yaklaşım da bir anlamda eksik kalmaktadır.

Bu bağlamda “daha güvenli kentler yaklaşımı” (*safer cities approach*), “fırsat azaltan yaklaşımlar” (*opportunity reduction approaches*) ve “yeni yaklaşım” (*the new approach*) gibi birçok yaklaşım kentsel ve yönetsel aktörler arasındaki etkileşimi gözetmekte ve katılımı önemli bir öncelik olarak belirlemektedir. Bu farklı yaklaşımların, suçla mücadelede üçüncü dalga olarak ifade edilebilecek bir insiyatifler bütünü, yeni bir seçenek haline getirdiği görülmektedir.

Suçun toplum bağlamında anlaşılması ve önlenmesinin önemi noktasında bir çeşit anlayış yenilenmesine tanıklık eden geçtiğimiz yıllar; uygulayıcılar arasında konunun toplumsal boyutunun kavranmasıyla uygulamada, “toplum polisliği”, “toplum destekli polislik” ve “toplum savcılığı” gibi yeni uygulamaların da pek çok ülkede hız kazanmasını beraberinde getirmektedir (Wells ve Weisheit, 2004: 1; Çevik: 2008).

Toplumla birlikte polislik yaklaşımının, günümüzde ABD’de merkezi bir yer edinmekte olduğu görülmektedir (Tewksbury, 2006: 466): Yaklaşımına göre toplumun eğitilerek ve görüşü alınarak, suçun denetimi ve yurttaşların yaşam kalitesinin artırılmasının sağlanabileceği düşüncesi uygulamanın özünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede toplumla birlikte hareket edildiğinde, artan ve iyileşen kamusal imaj gibi arzulanan sonuçların yanında; artan toplumsal sorun ihbarlarıyla gelen iş yükü gibi istenmeyen sonuçlara da katlanmak gerekmektedir.

Bu çerçevede uygulama bazı öncelikli noktaları içinde barındırmaktadır: Polisin toplumla ilişkileri kişisel, açık ve esnek olduğu kadar, mesleki düzeye de odaklanmalı; katılımcılara olanaklar sunduğu kadar, yüksek beklentiler de yüklememelidir. Toplumla etkili bir işbirliğinin yüksek

güven düzeyi gerektirdiği açıktır. Ancak buna rağmen, toplumsal projelere karşı “şüphe riski” oluşabilir. Bu bağlamda güven terimi, ortak öncelikler, yetkinlik, karşılıklı bağlılık ve saygınlık unsurlarıyla kavramsallaştırılmaktadır (Stoutland, 200’den aktaran Tewksbury, 2006: 466).

Yukarıda belirtilen öncelikler çerçevesinde ABD’de polis-toplum işbirliği modelleri artan katılım ve sorumluluk ölçeğine göre şu şekilde sıralanmaktadır: “Yurttaş Danışma Kurulları” (*Citizen Advisory Boards*), “Yurttaşların Polis Akademisi” (*Citizens’ Police Academies*), “Komşuluk Gözetim Yöneticiliği” (*Place Managers*) ve “Yurttaş Teftiş Kurulları” (*Citizen Review Boards*) (Tewksbury, 2006: 467-469).

Diğer taraftan, komşuluk alanı gözetim sisteminin dayandığı bir diğer anlayış olarak “ortak güvenlik üretimi” (*common safety production*) kavramına da burada değinmek yerinde olacaktır. Ortak güvenlik üretimi, temel takdir yetkisi ya da başka bir ifadeyle son söz, kamu yönetiminde olsa da, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve yurttaşın güvenlik yönetimine katılımını içermektedir (Arslan, 2006: 476). Bu çerçevede temel beklenti, toplumun polisle işbirliğinde %5 ya da %10 oranında bir artışın, donanımlı polis gücünün %50 veya %60 artırılmasından daha etkili olacağı yönünde gelişmektedir (Sokullu, 1986-99: 114’den aktaran Arslan, 2006: 478). Bu bağlamda burada yatan temel tespit, yerel anlamda kurumsal kapasiteden yoksunluğun, toplumun kontrol yeteneğini, başka bir deyişle refleksini, geliştirmesine engel olduğu şeklinde okunabilir. Bu durum ise; suç işleme ve şiddet kullanma gibi sonuçların yaygınlaşmasını bir sonuç olarak beraberinde getirmektedir (Petersen ve Diğ., 2000: 32).

Bu temel tespiti uygulamaya dönük bir siyasa modeline dönüştüren parola ise

“kentin herşeyden önce kentlinin konusu olduğu” vurgusu (Çukurçayır, 2002: 2) ve bir anlamda yeniden hatırlanan “katılım” olgusu olmuştur. Katılımın gözetilen bir yönetsel öncelik olarak kamusal hizmetler alanındaki yayılımı; toplumu, kentsel güvenlik hizmetinin doğrudan alıcısı olmaktan çıkarmış ve bu hizmetin daha etkin bir biçimde görülmesinde önemli bir paydaş olarak yeniden konumlandırmıştır. Bu çerçevede sözkonusu üçüncü yol, aslında yalnızca toplumu oluşturan bireylerin getirdikleri katkıyı içermemekte, aynı zamanda farklı kurumların da işbirliğini ve birlikte hareket etmelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla yönetsel bakış açısından katılım olgusunun kazandığı öncelik, suçla mücadelede giderek bir yaklaşım zenginliğini ve araçsal çeşitliliği oluşturmuş görünmektedir.

Kentsel Bir Sorunu Kentlilerle Çözmek: Suçla Mücadelede Komşuluk Alanı Gözetim Sistemi

Tarihsel süreçte, iç güvenlik yönetimi, demokrasinin gelişmesiyle icra edilmesi gereken bir devlet görevinden, topluma arzı gereken bir “kamu hizmeti” anlayış ve uygulamasına dönüşmüş görünmektedir. Dolayısıyla, iç güvenlik hizmetleri yerine getirilirken toplumun taleplerini, idari karar süreçlerine yansıtmak bir zorunluluktur. Bilgi alışverişi ve koordineli çalışma en üst düzeyde tutularak, suçtan endişe duyan her kurumun, sivil toplum örgütünün ve vatandaşın, aktif olarak suçun önlenmesi faaliyetleri içerisine girmeleri de gerekmektedir. Demokratik ülkelerdeki anlayış Polisin sahip olduğu otorite ve gücün kendi gücü değil, yasal olarak kendilerine verilen toplumun gücü olduğudur (Arslan, 2006: 474).

Kulağa yeni ve yabancı geliyor olsa da, kentsel güvenlik söz konusu olduğunda,

“komşuluk alanı gözetim sistemi”nden, uygulandığı birçok ülkede yerleşik bir yapıyı temsil eden ve artık günümüzde neredeyse “köklü” olarak anılabilecek bir sistem anlaşılmaktadır. Bu çerçevede sistemin; mahallenin, demokratik toplumların temel yerel forumu niteliğini halen korumakta olduğu kabulünden (Palabıyık ve Atak, 2000: 128) beslendiği ifade edilebilir.

Komşuluk alanı gözetimi, “komşu kollama” ya da “mahalle izleme” gibi farklı biçimlerde Türkçeleştirilmesi mümkün olan bir sisteme ya da yapıya atıfta bulunmaktadır. Sistemin kavramsallaştırıldığı Anglo-Sakson dünyada “komşuluk alanı” (*neighbourhood*) kavramı, aslında görece olarak küçük bir yerleşimi ve onun üzerinde örülül toplumsal ilişkiler ağını ifade etmekle birlikte; kavramın Türkçeleştirmesinde tercih edilen farklı terimler geniş bir kavramsal yelpaze oluşturabilmektedir. Buna bağlı olarak, suçla mücadelede geniş bir kullanım alanı bulan bir yerel araç olarak sistemin ve sahip olduğu içeriğin doğru algılanması ve anlaşılması sorunlu bir hal alabilmektedir. Bu nedenle bir anlamda, komşuluk alanı gözetim sisteminin ne olduğundan önce, belki de ne olmadığına altını çizmek yerinde olacaktır. Öyle ki, sistemin taşıdığı ismin, ilk bakışta, George Orwell’in “1984” adlı eserine benzeyen bir komşu denetleme sistemini andırdığı düşünülebilir. Nitekim Fransa’da da böyle bir durum söz konusudur. Güvenliğin birlikte sağlanması düşüncesine katılım, zayıf bir desteği ve şüpheli bakışları çekebilmektedir. Komşuluk gözetim şemaları, kavramsal olarak 2. Dünya Savaşı sırasında, yurttaşların, diğer yurttaşların faaliyetlerini polise bildirmelerine ve böylece onların tutuklanmalarına atıfta bulunan “ihbar” (*denunciation/dénunciation*) kavramını çağırıştırır bir biçimde algılanmaktadır (Body-Gendrot, 2001: 927).

Ancak, suçla mücadelede alternatif bir tamamlayıcı araç olarak komşuluk alanı gözetim sistemi; bu algısal çerçevenin dışında bir yapıya karşılık gelmektedir. Öyle ki, değişen kentsel yaşamın toplumsal alanda güvenlik konusunda yeni beklentiler üretmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özünde suç oluşumuna yönelik önleyici bir uygulama olan komşuluk alanı gözetim sistemi, toplumsal esenliği sağlamaya yönelik üçlü bir kamusal gözetim alt sisteminden kaynaklanmaktadır. Bunları “biçimsel gözetim” (*formal surveillance*), “çalışanlar tarafından gözetim” (*surveillance by employees*) ve “doğal gözetim” (*natural surveillance*) olarak çözümlenmek mümkündür¹ (Oc ve Tiessdel, 1997: 64-66).

Bu çerçevede “biçimsel gözetim”, ilke olarak kanunen belirtilmiş güç kullanma/yaptırım uygulama yetkisine sahip polis birimlerince ve güvenlik personeline yürütülen gözetim işlevini ifade etmektedir. Kamusal gözetim işlevinin, bu biçimsel uygulaması günümüzde geliştirilmiş elektronik donanımlar ve kapalı devre TV uygulamalarıyla da yürütülebilmektedir. Ancak oldukça belirgin bir dışsal kontrol gücünün varlığı, bu uygulamaların meşruiyetini demokratik bir zeminde sorunlu hale dönüştürebilmektedir (Oc ve Tiessdel, 1997: 64-66).

“Çalışanlar tarafından gözetim” uygulamasında ise biçimsel gözetimin ötesinde, heterojen bir yapı söz konusudur: Toplu taşımayı sağlayan otobüs

1 Çalışmanın kapsamına göre gözetim olgusu farklı şekillerde de tasnif edilebilmektedir. Bunun bir örneğini Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı’nın resmi olarak internet sitesinde sunduğu “gözetim türleri” listesinde görmek mümkündür (<http://www.homeoffice.gov.uk>). Ancak çalışmanın sınırlandırılmış alanını aşmamak kaygısıyla, burada Oc ve Tiesdell’in sunduğu çerçeve tercih edilmiştir.

şoförleri, park görevlileri, kabul ve danışma görevlileri, dükkan sahipleri vb. bu heterojen yapının unsurları olarak değerlendirilir. Gözetimin bu türünde, çalışanların, çalıştıkları işle ilgili belirli bir mülk, demirbaş ya da alanla ilgili taşıdıkları sorumluluk kentsel esenliğin izlenmesiyle de eklenmiş olmaktadır (Oc ve Tiesdel, 1997: 64-66).

Oc ve Tiesdel'in ifade ettiği gözetim zincirinde son halkayı "doğal gözetim" olgusu oluşturmaktadır. Uygulamada, doğal gözetim, kentsel alanın tasarımı yoluyla yeniden –suça mahal veremeyecek bir biçimde- düzenlenmesi ya da biçimsel bir örgüt şemasının yaygınlaştırılmasıyla sağlanmaktadır (Oc ve Tiesdel, 1997: 66).

İşte, komşuluk alanı gözetim sistemi, doğal gözetim olgusunun yukarıda belirtilen ikinci sağlayıcısı olarak ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Öyle ki, yalnızca İngiltere ve Galler'de 1990'lı yılların sonunda bu türde bir gözetim sisteminin (iş alanı gözetimi, mağaza gözetimi, kulüp gözetimi vb.) 35'in üzerinde farklı uygulaması ve 143.000² komşuluk alanı gözetim örgütü bulunmaktadır (Oc ve Tiesdel, 1997: 66). Bu çerçevede komşuluk alanı gözetim sistemi, uygulandığı alanlarda en büyük ve en başarılı suç önleme örgütlenmesi olarak görülmekle kalmayıp bir aidiyet ruhu ve toplumun üyeleri arasında iyi

ilişkiler geliştirmek için de bir şans olarak görülmektedir. Yerel toplumun üyelerinin ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelmelerini ve suçu önlemek yönünde birbirlerinin ortak yaşam alanlarına ve kişisel mülklerine göz kulak olmalarını olanaklı kılmaktadır. Bu niteliğiyle sistemin aslında oldukça basit bir düşünceye ve yaşam alanını kullananların büyük çoğunluğunca paylaşılan değerlere dayandığı vurgulanmaktadır (<http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk>, 2009).

Kent halkının katılımı ve bir anlamda değerler paylaşımının işlevselleştirilmesi üzerinde kurgulanan sistem, özetle iki temel amaca hizmet etmektedir ([crime-reduction.homeoffice.gov.uk](http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk), 2009):

- Yaşanılan komşuluk alanında suçun ve toplum esenliğine yönelik davranışların bulabileceği/yararlanabileceği "uygun" ortamın/fırsatların ortadan kaldırılması; böylelikle muhtemel hırsızlık ve yıkıcılık (vandalizm) olaylarının önüne geçilmesi;
- İletişim ve karşılıklı işbirliği ile bir aidiyet ve toplum ruhunun oluşturulması sayesinde kent sakinlerinin mülkiyetlerinin korunmasına katkı sağlaması.

Bu amaçlar çerçevesinde, sistem ilk olarak 1960'ların sonlarında ABD'de suç oranlarının hızlı bir biçimde artmasına karşılık olarak "Amerikan Ulusal Şerifler Birliği" (*National Sheriffs Association-NSA*) tarafından 1972 yılında tasarlanmış ve uygulamaya konmuştur (<http://www.citizencorps.gov>, 2009) Uygulamanın süreç içerisinde katılım, ihbar, yakalama ve suç oranındaki değişim ile yakaladığı başarı, sistemin ABD dışında da kullanılmaya başlanmasının önünü açmıştır. Bu çerçevede, 1974 yılında, benzer bir sistem "Bangkok Büyükşehir Polis Bürosu" tarafından uygulamaya konulmuştur (Piumsombun

2 Oc ve Tiesdel'in verdiği komşuluk alanı gözetim şeması/organizasyonu sayısı Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı'nın 1996 yılında yayınladığı Neighbourhood Watch Fighting Crime in the Community 160/96 başlıklı basın açıklamasına dayanmaktadır. Ancak ilgili Bakanlığın resmi sayfasında kamusal mesuliyet sigortası (Public Liability Insurance, PLI) kapsamında kayıtlı 129.357 komşuluk alanı gözetim şemasının mevcut olduğunun ve bunların 9 milyonluk bir hanehalkını koruduğunun altı çizilmektedir (Bkz: [crimereduction.homeoffice.gov.uk](http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk)).

vd., 1989:72). İngiltere'de ise 1982 yılında Cheshire'nin Mollington köyünde ilk uygulama yapılmış ve sonrasında ülke geneline yaygınlaştırılmıştır (crimereduction.homeoffice.gov, 2009). Bu deneyimi Avustralya da izlemiştir. 1985'te Flinders Park 001'de başlatılan uygulama 2007 yılı itibarıyla 600'ün üzerinde noktaya yaygınlaştırılmıştır (watchsa.com, 2009). 1990'lı yıllarla beraber, aşağıda kurulma ve çalışma ilkleri açıklanan sistemin Kıta Avrupası'nda da giderek yaygınlaştığı görülmektedir (bkz. Çevik, 2008).

Sistemin uygulanmasına yönelik farklı deneyimlerde, yukarıda belirtilen temel iki amaca, bazı başkalarının da eklendiği görülmektedir. Bunlar arasında; suç korkusunun azaltılması, polis ve toplum arasında bilgi alışverişinin ve iletişimin güçlendirilmesi ve toplum tabanlı sorun çözme yaklaşımının güçlendirilmesi sayılabilir (nhwtas.org.au, 2009; usaonwatch.org, 2009; watchsa.com.au, 2009).

İyi Bir Komşu Nasıl Çalışır? Sistemin Oluşturulması ve İşleyişi

Komşuluk alanı gözetim sisteminin ABD'den, Tayland'a; Kıta Avrupası'ndan Avustralya'ya uzanan geniş yayılım alanı göz önünde bulundurulduğunda, uygulama farklılığının da geniş bir yelpaze oluşturduğu söylenebilir (bkz. Çevik, 2008). Kentsel alanın güvenlik sorumluluğunun nasıl bir yönetsel sistem içinde paylaştırıldığı; ülke deneyimleri arasındaki şematik farklılığın önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir. Bununla birlikte yerel bir aidiyet bilinci, suçun önlenmesi konusunda toplumsal bir farkındalık ve toplum odaklı bir sorun çözme yaklaşımı geliştirmeye odaklanmış girişimler olarak komşuluk alanı gözetim sistemleri, temel işleyiş ve süreçler konusunda eşsiz, birbirinden farklı deneyimler olmanın ötesinde, pek çok benzer noktaları

da taşımaktadır. Bu çerçevede sistemin çalışması, gözetim alanının kurulması ve mevcut yapının işleyişi olmak üzere iki temel aşama üzerinden incelenebilir.

Gözetim alanı şemasının kurulmasının, bu çalışma çerçevesinde incelenen ABD, İngiltere, İspanya, Avustralya, Kanada ve Tayland'da ilkesel olarak gözümlülük esasına dayandığı görülmektedir. Örneğin İngiltere'de kendi yaşam alanında bir komşuluk gözetim şeması oluşturmak isteyen bir yurttaşın, planını komşularıyla ve yerel polis merkezinde oluşturulmuş suç önleme bürosuyla görüşmesi; bu sistemin kurulumu için yeterli sayılmaktadır (crimereduction.homeoffice.gov.uk, 2009). Yoğun formalitelerden arındırılmış benzer bir başlangıç, Kanada polisince de desteklenmektedir (torontopolice.on.ca, 2009).

İngiltere'de yeterli komşuluk desteği alındıktan sonra, yerel polis örgütü, sistemin oluşturulması için gerekli danışmanlık desteğini sağlamaktadır. Bu şekilde oluşturulacak komşuluk gözetim birimi için önceden belirlenmiş herhangi bir ölçek büyüklüğü bulunmamaktadır. Şema geniş bir yerleşimi kapsayabileceği gibi; aynı cadde üzerinde bulunan yarım düzine evden de oluşabilir. (crimereduction.homeoffice.gov.uk, 2009). Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı, projenin yaygınlaştırılması konusunda önemli destekler de sunmaktadır. Bir web sitesinin sağlanması, gerekli logoların oluşturulması ve dağıtımı, uygulama rehberliğinin sunumu ve her komşuluk alanı gözetim grubu üyesinin kamusal sorumluluk sigortasının (*public liability insurance*) yapılması bunlar arasında sayılabilir (crimereduction.homeoffice.gov.uk, 2009).

Sistemin ilk uygulayıcısı ABD örneğinde de benzer bir yapılanma söz konusudur. Buna ek olarak uygulamada

farklı deneyimlerin paylaşımını olanaklı kılan bütüncül bir internet tasarımı da göze çarpmaktadır. İlgili web sitesi (Usaonwatch.org) bu çerçevede hazırlanmış önemli bir veritabanı hizmeti görmektedir. Sistemin nasıl kurulacağı ve işletileceği konularında ayrıntılı bilgi veren bir gözetim el kitabı, ilgili ağ adresinde toplumun ilgilenebileceği kesimine ücretsiz olarak sunulmaktadır.

Komşuluk alanı gözetim sisteminin işletilmesi aşamasında ise, yalın ve anlaşılır bir iletişim ve koordinasyon sisteminin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Görevli irtibat memuru, sistem koordinatörü, yerleşim blok başkanı ve sistemin üyeleri arasında oluşturulan bu iletişimsel yapı, basit bir biçimde tanımlanmış bir sorumluluk ağını ifade etmektedir. Bu çerçevede örneğin irtibat memuru, yerel polis merkezi ile ilgili komşuluk alanı gözetim örgütlenmesi arasındaki temel iletişimi, bilgi aktarımını sağlamak görevini üstlenmektedir. Komşuluk koordinatörü ise mevcut komşuluk ağının işler tutulması ve yaygınlaştırılması işlevini ve ilgili yerleşim blokları arasında koordinasyonu sağlamakla görevlidir. Bununla birlikte koordinatör, komşuluk alanı gözetim şemasının unsurları ile polis merkezi arasında da iletişim kurulması sorumluluğunu üstlenmektedir. Diğer taraftan yerleşim bloklarının başkanları da, koordinatörün polis merkezi ile sistem arasında üstlendiği işleve benzer bir koordinasyon işlevini, sayıları 10 ile 15 arasında değişen evler/daireler arasında sağlamaktadır. Fakat bu kez koordinasyon, başkanların sorumluluk alanında bulunan üyeler ile örgütlerin diğer unsurları arasında sağlamaktadır (usaonwatch.org, 2009).

Tasarlanan bu iletişim ve farkındalık şeması uygulamada yalnızca sistemin unsurlarına yönelik bir örgütlenme sunmakta; aynı zamanda, görsel ve eğitsel

çıkıtlarla da yerleşim güvenliğini desteklemektedir. Belirli aralıklarla düzenlenen komşuluk alanı sakinlerini bilinçlendirme toplantıları ve sistemin uygulandığı yerleşim yerinde belirli noktalara asılan ve komşuluk gözetim sisteminin ilgili alanında uyguladığını hatırlatan tabela ve afişler bunlardan bazılarıdır. Böylelikle, yalnızca suç oranlarının düşürülmesine yönelik pro-aktif bir yol haritası benimsenmemekte, buna ek olarak komşuluk alanı sakinlerinin de kendilerini daha güvenli hissetmeleri ve suç korkusunun azaltılması da amaçlanmaktadır.

Komşuluk Alanı Gözetim Sistemine Yönelik Eleştiriler

Sistem geniş yayılım alanına ve giderek çeşitlenen bir örnekler ve deneyimler yelpazesine sahip bulunmakla birlikte, uygulamanın suçla mücadelede bir siyasa aracı olarak kabulünün her düzlemde gerçekleştiğini söylemek yanıltıcı olacaktır. Bu bağlamda, uygulamaya yönelik eleştirilerin ağırlıklı olarak, "sistemin devletin asayışı sağlama ödevinden cemaat (*community*) ilişkileri lehine geri çekilmesi yolunda atılmış bir adım olarak görülmesi" suretiyle, devletin küçülmesi ve sınıfsal bölünme etrafında şekillendiği görülmektedir.

Bu eleştirilere göre, "komşuluk alanı gözetim sistemleri" özünde belirgin bir sınıfsal kutuplaşma zeminine yaslanmakta ve onu daha da derinleştirmektedir. Daha çok mülk sahibi orta ve üst sınıflara seslenen bu çağrışımlardaki gündelik yaşam vurgusu, "medeni yaşamı" "aşağıdakiler" in yarattığı tehlikelerden korumak ve yalıtım işlevini görmektedir." Dolayısıyla sınıfsal çatışma üzerinden şekillenen bu eleştirel bakış açısına göre, "mağduru başına gelenlerden sorumlu tutan bu tür öneriler neo-liberal

girişimci birey kavrayışının bu alandaki somutlanışını yansıtır. Buna göre mağdur, suçu kendi başına gelebilecek bir risk olarak görüp yaşamını buna göre düzenlemeli ve önlemini almalıdır, aksi takdirde başına geleceklerden sorumlu olur” (Özkazanç, 2007: 20).

Bununla birlikte “sistemin” uzantısı olarak değerlendirildiği siyasal çerçeveye (neo-liberalizme) yönelik eleştirilerin ötesinde, komşuluk alanı gözetim şemasının işleyişinden kaynaklanabilecek, etnik ya da kimlik tabanlı yaftalama ve dışlama gibi ihtimaller dahilinde değerlendirilebilecek toplumsal sorunlar da, diğer önemli çekinceler olarak görülebilir.

Bu genel eleştirilere ek olarak, komşuluk alanı gözetim sistemi, uygulamada mahalleye yabancı kişilerin potansiyel suçlu olarak görülmesine sebep olduğu için, bu kişiler kanun önünde aklanmasa bile onlara daima şüpheyle bakılmasına yol açabilmektedir. Ayrıca, bu sistemin oturtulabilmesi için bölgenin küçük olması ve insanların birbirini iyi tanıması gerekmektedir. Ancak, özellikle büyük kentlerde bunu gerçekleştirmek geleneksel komşuluk ilişkilerinin zayıflaması sebebiyle oldukça güçtür. Bunun aksi bir tutum, çağdaş kentsel hayatta komşuların özel hayatlarına müdahalesi olarak algılanabilir.

Tüm bu haklı eleştirilere rağmen komşuluk alanı gözetim sistemi, potansiyel suçlara karşı kolluk kuvvetleri ile yerel halkın işbirliğini en ekonomik temelde sağlayan ve yerel halkın kentsel suçlara karşı bilinçlendirilmesini sağlayan önemli bir araçtır. Üstelik, “vatandaş devriyesi” (*citizen patrol*) yöntemindekinden farklı olarak mahalle sakinlerini herhangi bir fiziki tehlikeye de maruz bırakmamaktadır (Seyhan, 2005).

Komşuluk Alanı Gözetim Sistemi ve Türkiye

Türkiye’de kentsel suçla mücadelede yaygın bir biçimde birim bölge polisliği-ne benzer bir sistem uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle polisin, insan gücünü, mali imkanlar ölçüsünde ileri teknoloji ile birleştirip işlenmiş ve işlenmekte olan suçlara etkili bir şekilde müdahale etmesi amaçlanmaktadır. Ancak, mali yetersizlik, teknolojik eksiklik, insan unsurundaki bozulmuşluk ve meslek alt-kültüründen kaynaklanan dezavantajlar yüzünden iyi işletilememektedir (Seyhan, 2002). Bu durum suçla mücadele konusunda mevcut yapıda yapılacak iyileştirmeler kadar, yeni yaklaşımları da ülkenin suçla mücadele ajandasına taşımaktadır. Bunlar arasında “toplum destekli polislik” (bkz. Akalın, 1997; Bahar, 2002) ve “komşuluk gözetim sistemi” yer almaktadır.

Türkiye’de komşuluk alanı gözetim sistemi ya da daha yaygın bir biçimde bilinen adıyla “komşu kollama” uygulamasının yaygınlaştırılması düşüncesi ilk olarak 1999 yılında kararlaştırılmıştır. 2003 yılında başta Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülke örneklerinin incelenmesi tamamlanarak pilot uygulamalara geçilmiştir. Adana, Konya ve Malatya da dahil olmak üzere 13 ilde başlatılan başarılı pilot uygulamalardan sonra 2006 yılında toplum destekli polisliğin alt dalı olarak tüm Türkiye çapında uygulamaya konulmuştur (<http://www.egm.gov.tr>). Ayrıca, Antalya (saba.antalya.pol.tr, 2009), Çorum (corumhaber.net, 2009), Tokat (polis.web.tr, 2009) ve Giresun (yesilgiresun.com.tr, 2009) illerindeki başarılı deneyimlerden de bahsedilebilir. Henüz oldukça yeni sayılabilecek bu uygulamalarla, sistem yönetsel siyasalardaki çeşitlenmeye paralel olarak yaygınlaşma eğilimi göstermektedir.

Bu çerçevede Türkiye uygulamasında komşuluk alanı gözetimi sisteminden temel beklenti; kentleşmeyle birlikte kaybolmaya başlayan komşuluk ilişkilerinin sistematik bir hale getirilmesi; insanların kendilerini ve mülklerini koruma, suç korkusunu azaltma, suçları önleme ve ortaya çıkarma konusunda polisle işbirliği yaparak daha güvenilir bir çevre oluşmasına katkı sağlaması ve polis-toplum ilişkisinin geliştirilmesi şeklinde biçimlenmektedir (saba.antalya.pol.tr, 2009). Dolayısıyla uygulamanın, Türkiye'deki hızlı/çarpık/kötü kentleşmenin doğurduğu toplumsal sorunlardan biri olarak görülen suç olgusunun, daha katılımcı ve toplumsal dokuyu/ilişkileri onarıcı bir yönetsel anlayışla önenebileceği amacını taşıdığı ifade edilebilir.

Bununla birlikte sistemin, yerleşim yerlerinde yaşanan samsasyonel suç vakalarına paralel olarak kamuoyunda daha çok tartışıldığı ve mikro uygulamaların ötesinde, daha geniş yasal düzenlemelerin konusu -ya da parçası- olarak da zaman zaman gündeme geldiği söylenebilir. Örneğin 2006 yılında Zeytinburnu'nda yasadışı örgüt mensubu bir kişinin, apartmanda bomba imalatı yaparken neden olduğu patlama, bu vakalardan biri olarak görülebilir. Olaydan sonra "bombacı komşuyu önleme yasası" olarak basında yer bulmuş bir yasa teklifinin hazırlığı gündeme gelmiştir (Hürriyet, 2006). 2009 yılında İstanbul, Bostancı'da bir eve güvenlik güçlerinden düzenlenen anti-terörist baskın ve sonrasında yaşanan çatışma da, Türkiye örneğinde komşuluk alanı gözetimi düzenlemesi anlamında, daha etkin bir çalışmanın gereğini göstermiştir.

Dolayısıyla mevcut uygulamaların biçimsel olarak kurumsallaştığını varsaymak ve ülke geneline yaygınlaştırıldığını

söylemek çok da yerinde olmayacaktır. Bu çerçevede, mevcut uygulamaların, bilgilendirme toplantılarının ötesine taşınması, daha ayrıntılı komşu kollama örgüt şemalarının tasarlanması, sistem konusunda bilgilendirme araçlarının yaygınlaştırılması, internet alt yapısının geliştirilmesi, sistemin işletilmesinden doğabilecek sorunlar için ilgili bir iletişim biriminin ya da birimlerinin kurulması ve yerel sponsorlukların geliştirilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Komşuluk alanı gözetimi, bir mahalledeki suçu önleme, bilgi akışını artırma ve daha iyi bir toplumsal çevre oluşturmak amacıyla oluşturulmaya çalışılan bir sistemdir. Öncelikle, ev hırsızlığı suçu düşünülerek ortaya atılmış olup, oto hırsızlığı, otodan hırsızlık, mala zarar verme ve diğer bazı suçlara karşı da etkili olma potansiyeline sahiptir. Suçla mücadelede önleyici bir araçsal sistem olarak komşuluk alanı gözetimi, tasarlandığı alandaki işlevsel etkinliğini çeyrek yüzyılı aşkın bir zamandır farklı ülkelerde sürdürmektedir. Toplum odaklı sorun çözme anlayışının, kent sel bir heyulaya dönüşen suç sorun salınının aşılması yönündeki kullanımlarından biri olarak sistem, özünde suç olgusuna yönelik bir yerel farkındalık yaratmaya, güvenlik birimleriyle yerel halk arasında sağlıklı bir bilgi akışının tesisine yönelmiş faydalı bir yapı olarak değerlendirilebilir.

Bu niteliğiyle uygulama, yönetsel dünyada biçimlenen bir farklılaşmanın suçla mücadele alanında denenmesi olarak görülebilir. Bu farklılaşma, yönetim olgusunun katılım, yönetişim ve yerleşme eğilimleri yönünde evrimini ifade etmektedir. Bununla birlikte, komşuluk

alanı gözetim sistemini; kentsel güvenliğin sağlanmasında, mevcut güvenlik birimlerinin/sisteminin yerini alacak bir araç, dolayısıyla bir ikame unsuru olarak değil; fakat onu daha iyi vatandaşlık eğitimi sayesinde, daha katılımcı uygulamalarla destekleyecek tamamlayıcı bir yaklaşım olarak görmek ve değerlendirmek gerekmektedir. Sistemin uygulanmasından, hızlı/çarpık/kötü kentleşmenin yarattığı bozulmuş toplumsal ilişkiler ağının, komşuluk ilişkilerinin iyileştirilmesi yoluyla, onarılması gibi ikincil toplumsal faydalar da beklenmektedir.

Sistem, Türkiye özelinde ele alındığında, çözüm üretilmesi beklenen sorun alanlarının varlığı (örn. hızlı/çarpık/kötü kentleşmeyle bozulan toplumsal ilişki dokusu ile yükselen suç ve suç korkusu olgusu), uygulama gerekçelerinin geçerliliğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, uygulamanın bireysel hak ve özgürlüklere zarar vermeyecek ve olumsuz toplumsal dışsallıklar üretmeyecek bir biçimde tasarlanması da, uygulamanın hukuksallığı, meşruiyeti ve savunulabilirliği için büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Akalın, M. (1997), "Toplum Polisliği", *Türk İdare Dergisi*, 69 (417), 219-224.

Arslan, M. M. (2006) "Demokratik Toplumda Toplum Destekli Polislik: Denizli Örneği", *Istanbul Conference on Democracy & Global Security, 9-11 June 2005 Turkish National Police*, Ankara, 474-489.

Bahar, H. İ. (2002), "Toplum Destekli Polislik ve Türkiye'ye Uygulanabilirliği", Çevik, H.H. ve T. Göksu (ed), *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis*, Ankara, Seçkin.

Body-Gendrot, S. (2001) "The Politics of Urban Crime", *Urban Studies*, 38 (5-6) 915-928.

Civelek, Y. ve Arslan, T. V. (2009), "Güvenikli Siteler: İdeal Kent Miti Gerçekte Ne Vadediyor?", *MOSTAR*, 5(55), 36-43.

Çevik, H. H. (ed) (2008), *Karşılaştırmalı Polis Yönetimi*, Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Çukurçayır, M.A. (2002) *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Konya, Çizgi Kitabevi,

De Liège, M.-P.(1991) "Social Development and the Prevention of Crime in France: A Challenge for Local Parties and Central Government" Heidensohn, F. ve Farrell, M. (ed) *Crime in Europe*, London Routledge.

Lineberry, R.L. ve Sharkansky, I. (1974) *Urban Politics & Public Policy*, Newyork Harper & Row Publisher.

Oc, T. ve Tiesdell, S.(1997), "Opportunity Reduction Approaches to Crime Prevention", *Safer City Centres, Reviving the Public Realm*, London, Paul Chapman Publishing.

Özkazanç, A.(2007), *Biyo-Politik Çağda Suç ve Cezalandırma: Denetim Toplumunda Neo-Liberal Yönetimsellik, Tartışma Metinleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, No. 104, Ankara.

Palabıyık, H. Ve Atak, Ş. (2000) 21. *Yüzyıla Girerken Mahalle Yönetimi*, Toprak, Z. (ed), İzmir, Yerel Gündem 21 Yayını.

Peterson, R. D., Krivo, L. J., Haris, M. A. (2000) "Disadvantage and Neighbourhood Violent Crime: Do Local Institutions Matter?" *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 37 (1) 31-63.

Piumsombun, P., Chatuparisut, V., Kasivivat, K., Phollawan, K., Boonpadung, P., Chitsawang, N., Watanavanich, P. (1989) "Bangkok-Thonburi (Thailand)", Buendia, H.G. (ed), *Urban Crime: Global Trends and Policies*, Tokyo, The United Nation University.

Roche, S. (2006) "Citizen's Expectation of Security: The Response of the Government about Public Safety", *Istanbul Conference on Democracy & Global Security 9-11 June 2005*, *Turkish National Police*, Ankara, 302-307.

- Seyhan, K. (2002), "Polislik ve Suçun Önlenmesi", Çevik, H.H. ve T. Göksu (ed), *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis*, Ankara, Seçkin.
- Seyhan, K. (2005), "İngiltere ve Türkiye'de Kolluğun Suçun Önlenmesi Konusundaki Yetki ve Uygulamaları", *Polis Dergisi*, Sayı 43.
- Tewksbury, R. (2006) "Law Enforcement-Community Partnerships: Models and Recommendations for Success", *Istanbul Conference on Democracy & Global Security 9-11 June 2005, Turkish National Police*, Ankara, 466-473.
- Vanderschueren, F. (1996) "From Violence to Justice and the Security in Cities", *Environment and Urbanization*, 8 (1) 93-113.
- Wekerle, G. R. ve Whitzman, C. (1994) *Safe Cities: Guidelines for Planning, Design and Management*, New York, Van Nostrand Reinhold.
- Wells, L. E. ve Weisheit, R. A. (2004) "Patterns of Rural and Urban Crime: A Country Level Comparison", *Criminal Justice Review*, 29 (1) 1-22.
- Wilson, J. Q. (1969) "Crime", Moynihan, D. P. (ed) *Urban America: The Expert Looks at the City*, Voice of America Forum Lectures, Washington, D.C.
- Yüceyılmaz, A. A. (2007), *Konya Örneği'nde KentSEL Suçlar ve Kent Esenliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bombacı Komşuyu Önleme Yasası, *Hürriyet*, 29.10.2006, 19.
- <http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk//neighbourhoodwatch/nwatch02.html>. (23.03.2009).
- <http://www.citizen corps.gov/programs/watch.shtm>, (Erişim Tarihi: 23.03.2009).
- http://www.watchsa.com.au/watchsa_mission.htm, (Erişim Tarihi: 23.03.2009).
- <http://nhwtas.org.au/> (Erişim Tarihi: 23.03.2009).
- <http://www.usaonwatch.org/AboutUs/AboutUSAOnWatch.php> (Erişim Tarihi: 23.03.2009).
- http://www.c/downloads/blockwatch_brochure.pdf (Erişim Tarihi: 24.03.2009).
- <http://www.torontopolice.on.ca/crimeprevention/nwatch.pdf> (24.03.2009).
- http://saba.antalya.pol.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=11%3Akomu-kollama-nedir&catid=8%3Akomu-kollama&lang=tr (Erişim Tarihi: 27.03.2009).
- http://www.polis.web.tr/article_view.php?aid=2522 (Erişim Tarihi: 27.03.2009).
- <http://www.corumhaber.net/content/view/179/494/> (Erişim Tarihi: 27.03.2009).
- http://www.yesilgiresun.com.tr/haber_detay.asp?haberID=5774 (Erişim Tarihi: 27.03.2009).

Derleme

EVSİZLİK VE EVSİZLERE GENEL BİR BAKIŞ

A General Framework for Homelessness and Homeless People

Uğur ÖZDEMİR

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
(iletişim için: uozdemir@hacettepe.edu.tr)

ÖZET

Yalnız, tedirgin, gururlu, kirli ve kötü kokulu, öfkeli, mağrur, tuhaf bakışlı, zor öykülere sahip insanlar. Bu sıfatlar yan yana geldiğinde çoğu zaman bir evsizi tanımlamak için kullanılmaktadır. Hemen hemen dünyanın her yerinde sayıları gittikçe artan evsizler, üç beş eşya ile otobüs terminallerini, tren garlarını, hastaneleri ya da bankomatları geçici ya da sürekli olarak mesken olarak kullanan, zor öykülerin mağrur bakışlı aktörlüğünü üstlenmişlerdir. Birleşmiş Milletler Raporlarına göre, Dünyada 100 milyon evsiz bulunmaktadır. Pek çok sosyal sorunun bir bileşkesi konumunda olan evsizlik, 21. Yüzyıl'da insanlığın içinde bulunduğu trajedinin de en önemli göstergelerinden biridir. Kuşkusuz ki evsizlik günümüz dünyasında, en önemli sosyal sorunlardan bir tanesidir. Bu çalışmada evsizlik olgusunun tanımlanması, evsizliği oluşturan nedenler ve evsizlerin genel karakteristikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Evsizlik, Evsiz, Sosyal Hizmet*

ABSTRACT

Alone, uneasy, proud, dirty and badly smelling, furious, haughty, strange-looking and man of tough stories. When these adjectives come together they are mostly used to describe the homeless people whose population increase all around the world day by day, who use bus terminals, railway stations, hospitals or bank teller machines as their homes, and who are the haughty-looking actors of tough stories day, who use bus terminals, railway stations, hospitals or bank teller machines as their homes, and who are the haughty-looking actors of tough stories. Homeless is one of the most important social problems of the world today. According to the reports of the UN there are 100 million homeless people in the world. Homelessness, which is a combination of so many social problems, is also one of the indicators of the tragedy of humanity in the 21. century. This article deals with the definition of the phenomenon of homelessness, the reasons that cause it, and general characteristics of it.

Key Words: *Homelessness, Homeless, social work*

GİRİŞ

21. Yüzyıl pek çok açıdan tanımlanmaya çalışılan ve isim verilmeye çalışılan bir yüzyıl olma özelliğini sürdürmektedir. Tüm bilim çevrelerinin kabul ettiği bir olgu, bu yüzyıla damgasını vuran gelişme ve değişimlerin teknoloji alanındaki ilerlemeler olduğudur. İnsan bu yüzyılın başından itibaren teknolojinin yarattığı objelerle hayaline hatta hayalinin ötesine geçme çabası içinde bir görüntü çizmektedir. Teknoloji tüm üretimleriyle kuşkusuz yaşamın rengini, biçimini, alışkanlıklarını ve tümüyle doğasını etkilemiş gözükmemektedir. Ancak teknoloji-deki gelişimi bir "zenginlik" olarak kabul edecek olursak, bu zenginliğin toplum yaşamında da karşılığı olduğunu söylemek çok da mümkün gözükmemektedir.

Son yıllarda sosyal bilimciler, bireylerin, grupların, toplulukların ve toplumların yaşantı biçimlerinde “farklılıkların” neler olduğu ve bu farklılıkların nedenlerini bulmayı önemsemiş görünmektedirler. Ancak günümüz dünyasında, sosyal yaşamın kendi dinamizmi dışında sosyal yaşamı etkileyen faktörlerin de artışı, sosyal sorunların her geçen gün hem nicelik hem de nitelik olarak yeni formlara ulaşması, benzerlik ve farklılıkların tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır.

Sosyal sorun literatürü açısından “evsizlik” yeni bir sosyal sorun olmamakla birlikte, günümüzde yeniden güncellenen bir sosyal sorun olarak tanımlanmaya başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte birçok ülkenin sorunu olmuş olan “evsizlik” günümüzde de pek çok gelişmiş ülke dahil, her kıtada, her bölgede gittikçe korkulan bir sosyal sorun olma özelliğine ulaşmıştır. 1987 yılındaki “Uluslararası Evsizler Yılı Oturumu”nun çalışmalarına göre, dünya çapında 100 milyonun üzerinde evsiz bulunmaktadır (Hope ve Young, 1986: 170). Aynı oturma rakamlarına göre, Paris’te 50.000, Dublin’de 10.000 civarında evsiz vardır. İngiltere’deki evsiz sayısı diğer Avrupa ülkelerinden daha fazladır. Bunun altındaki temel sebep 1980’ler den sonraki ekonomik ve sosyal politikalarıdır. Evsizliğin sayısının artmasında, alkol ve madde bağımlılığı, ruh hastalıkları ve başka ülkelerden gelen mültecilerin de etkisi olduğu gözlenmektedir (Hope ve Young, 1986), (Fisk ve diğerleri, 2000).

UNESCO’nun 1987 yılında deklare ettiği “Uluslararası Evsizler Yılı” konunun sadece Amerika ile sınırlı olmadığını ortaya koymuştur. Birleşmiş Milletler’e göre, Dünya çapında 100 milyon evsiz bulunmaktadır. Bunlar herhangi bir yeri olmayan, dışarıda uyuyan (parklarda, merdivenlerde, kapı eşiklerinde, köprü

atlarında) kişilerdir. Diğer taraftan başka bir istatistiğe göre dünya üzerinde 1 milyar evsiz bulunmaktadır. Bunlar tehdit altında barınaklarda, mülteci kamplarında yaşayan kişilerdir. Pek çok sosyal sorunun bir bileşkesi görünümünde olan evsizlik, insanlık tarihi boyunca görülmekle birlikte hiçbir zaman son 10 yıldaki sayılarda yaşanan bir sorun olma özelliği taşımamıştır. Günümüzde dünyanın her noktasında evsizlik ülkelerin gelişmişliklerinden de bağımsız olarak sayıları gittikçe artan bir sosyal sorun olma özelliğini kavuşmuştur (Goldberg, 1999).

Evsizlik ve Tanımlanması

Evsizlik, toplumların ilgisini giderek daha fazla dikkat çeken bir sosyal sorun olmakla birlikte, tanımlanması konusunda çeşitliği olan bir kavram, bir olgu olarak görülmektedir. O’Flaherty ‘e göre (1998) evsizlik için yapılan tanımlar, sadece diğer insanların evsizleri anlamasını sağlamayı amaçlamıştır. Belki de bu nedenle evsizlik ile ilgili tanımlar dille, kültürlere, ülkelere, ülkelerdeki sosyal, ekonomik, siyasal yapılara göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin “homeless” kelimesi İngiltere’de bu alanda kullanılan tüm kavramları içinde barındırmakla birlikte, çok daha geniş bir anlam içermektedir. ABD’de bu terim barınacak bir konutu olmayan bireyleri, çeşitli nedenlerle ailesiyle sorun yaşayan gençleri ve eşiyile aynı evde yaşayamayan kişileri de kapsamaktadır.

Oxford sözlüğü “ev”i tanımlarken güvenlik, sevgi, sığınak, rahatlık, dinlenme, uyku, sıcaklık, etkileşim, yemek ve sosyal ilişki kriterlerini kullanmaktadır. Burada ev ile konut arasındaki farka dikkat etmek gerekir. Konut fiziksel ortamdandır ibarettir, ancak ev; sosyal ilişkileri içerir (Rossi, 1989: 5).

Evsizlik konusunda literatürde öne çıkan bazı araştırmacıların tanımlarında farklılıklar dikkati çekmektedir. Örneğin Van 1993 yılındaki çalışmasında evsizliği, uzun süre özel dinlenme alanının, yemek hazırlama, çocuğa bakma olanaklarının olmamasıdır. Bir başka tanımla göre evsizlik, evin ve daimi ikametgah yerinin olmaması olarak tanımlarken aynı yıl içinde çalışması makaleleştiren Hudson'a (1990) göre evsizler, geceleri sığınacak bir yeri olmayanlar, herhangi bir yerde (köprü altları, kapı önleri vb.) bulunanlar, kalıcı veya geçici sığınaklarda, marjinal evlerde veya soğuk-harap mekanlarda yaşayanlardır.

Ancak, evsizliği değişik şekilde tanımlayan araştırmacılar da vardır. Onlara göre, bazı grupları evsizlerle karıştırmamak gerekir. Örneğin göçmen işçilerin daimi ikametgah yeri bulunmamaktadır, ancak aralarında aileleriyle ve toplumla ilişkileri mevcuttur. Buna karşın H. Bahr'a göre evsizler arkadaşlıktan yoksun, sınırları belli olmayan, patolojik belirtiler gösteren ve sürekli bir konuta, sahip olmayan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Baum ve Burness, 1993: 14).

Macknee 2002 yılındaki çalışmasında evsizlerin literatürde, sokak insanları, alkolikler, dilenciler, sokak çocukları, akıl hastaları olarak betimlemekte olduğuna dikkat çekmektedir.

Evsizlerle ilgili literatür tarandığında "gizli evsizlik" kavramının sık sık kullanıldığı görülecektir. Gizli evsizler olarak tanımlanan kişiler daha çok, günlük-marjinal işlerde çalışan, otobüslerde, arabalarda, tırlarda ve barakalarda yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Erickson ve Wilhelm'in 1986 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada, sadece New York'ta, arkadaşlarının yanında ve geçici konutlarda kalan 500.000'e yakın gizli evsiz bulunmaktadır.

Evsizliği, sosyal politikalara ve koşullara dayanarak açıklamaya çalışan araştırmalar da mevcuttur. Onlara göre üzerinde durulması gereken konu evsizler ile diğer grupları birbirinden ayırmaktır. Birçok insan evsizlerle benzer koşullar altında yaşamaktadır. Mülteciler, depremzedeler, fırtınalardan, yangınlardan etkilenen insanlar gibi. Ancak bu durumlar genellikle sosyal politikalarla bağımsız savaş veya doğal afet nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Hope ve Young, 1986: 258).

Literatürde evsizliğe ilişkin tanımların yanı sıra potansiyel evsizler ya da evsiz kalabilme ihtimali olan kişilerinde tanımlandığı görülmektedir. "The code of guidance", evsizliğin sadece çatisiz olmakla ilgili olmadığını, evini kaybetme tehlikesi, şiddet ve istismar altında olma, ev yaşamından yararlanamama durumlarının da bireyleri evsizliğe yakın kıldığını ileri sürmektedir (Toth, 2001).

Kronik evsizler konusundaki tanımlamayı Jackson (1990) yapmıştır. Bu tanıma göre kronik evsizler, barınaklardan, otellerden, arkadaş evlerinden, tek odalı işgal edilmiş barakalardan yararlanamayan, evsizliği bir yaşam biçimi olarak seçen kişilerdir.

Boxill ve Beaty (1990) tarafından yapılan tanımlama ise "kayıp" kavramı üzerinde odaklanmaktadır. Bu tanımlamaya göre evsizlik, yoksullukla karşı karşıya kalan ailelerin, bireylerin, arkadaşlarını, yakınlarını, komşularını ve okul bağlantılarını kaybetme durumudur.

Buraya kadar sıralanan tüm tanımlamalar ışığında, evsizlerin kim olduğunun, ya da başka bir anlatımla kimlere evsiz denebileceğinin kesin ölçülebilir koşullarının olmadığı görülmektedir. Verilen tanımlar birlikte ele alındığında bir tanımda karar kılmaktan daha çok

evsizlerin yaşam koşullarının betimlenmesi daha anlamlı görülmektedir.

Hope ve Young'ın 1986 yılı çalışması, evsizlerin yaşam koşullarını betimlemesi açısından, daha önce verilen tüm tanımlardan daha genel bir kullanıma sahiptir. Bu çalışmaya göre evsizlerin yaşam koşullarında aşağıdaki benzerlikler mevcuttur.

1. Uzun bir süre sığınacak bir yerinin olmaması veya sınırlı olanaklara sahip olunması,
2. Köprü altları, kapı eşikleri, arabalarda ve terkedilmiş binalarda, garlarda, otobüs duraklarında yaşayanlar,
3. Dinsel organizasyon ve kamusal yardım olanaklarından yararlanma ihtiyacı olduğu halde uzun süre yararlanamayanlar
4. Ucuz otel ve motellerde uzun süre kalma durumunda olanlar
5. Sıcak bir ev ortamı sağlayamayan, harap-dökük (baraka vs.) mekanlarda yaşamak durumunda olanlar.

Evsizliğin Nedenleri

Evsizliğin nedenini açıklamaya çalışan iki teori mevcuttur.

Bunlardan ilki, sistematik nedenler teorisidir. Bu teoriye göre yetersiz veya başarsız ruh sağlığı politikaları, yüksek işsizlik oranı ve yetersiz konut gibi imkanların azlığı öne sürülmektedir. Kişisel yetersizlik teorisine göre ise, alkolizm, madde bağımlılığı, akıl hastalığı, sosyal ilişkilerin olmaması, sorumluluk almama, tembellik veya serbest yaşam biçimi evsizlik nedenleri arasında görülmektedir.

Sistematik ve kişisel yetersizlik teorileri evsizliği; strese ve değişen yaşam koşullarına karşı tepki olarak açıklamaktadırlar.

Buna karşılık, "mağdur modeli" ise, stres dolu yaşam olaylarının ötesinde, bireyin çetin yaşam koşullarında yardımsız kalması olarak evsizliği açıklamaktadır.

Diğer bir model ise "incinmişlik modeli" olarak ifade edilmektedir. Bu modele göre evsizlik; yeterli sosyal desteklerin ve sorun çözme becerilerinin olmaması olarak açıklanmaktadır (Van, 1993: 5).

Evsiz ailelerle ilgili yapılan araştırmalarda bireylerin evsiz kalmasında üç ana sorun üzerinde odaklanıldığı görülmektedir. Bunlar;

- a. İş olmaması
- b. Paranın olmaması
- c. Evin kaybedilmesi

Bunlarla birlikte, fiziksel ve ruh sağlığı sorunları, boşanma, ev içi şiddet, istismar, alkol ve madde bağımlılığı da diğer nedenler arasında öncelik taşımaktadır.

Ancak bazı araştırmalarda ise akıl hastalığının ve duygusal sorunların sanıldığı gibi ailelerin evsiz kalmasında etkisinin olmadığı ifade edilmektedir. (Van, 1993: 89).

Yaşam biçimindeki köklü değişimler, doğum, ölüm, boşanma veya oturulabilir konut olanaklarının olmaması da ailelerin yaşam mekânlarını "evlerini" kaybetmelerine neden olabilmektedir.

Literatür incelendiğinde tüm dünyada konuyla ilgili yapılan çalışmalarda son zamanlarda evsizliğin daha da yaygınlaştığı belirtilmektedir.

Son on yıl içinde evsizler nüfusunda, tüm dünyada dikkatleri çeken bir artışın olduğu belirtilmektedir. Bu durum, özellikle Amerika ve Avrupa sosyal bilim alanında önemle üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Bu noktada şu soru tüm bilim adamlarının cevabını bulmaya çalıştığı ilk temel soru haline gelmiştir.

Neden son on yıl içinde evsizlerin sayısı birden arttı?

Ne oldu ya da ne olmakta?

Konuyla ilgili çalışmaları ile dikkat çeken Rossi, bu soruda temelde bir ayırım yapmanın soruyu ve cevabını anlamamıza yardımcı olacağını ifade etmektedir; burada kısa süreli evsizler ile uzun süreli evsizleri birbirinden ayırmak gerekiyor. Kısa dönemli evsizliğin oluşumundaki temel neden ekonomik sorunlardır. Uzun dönemli evsizler ise iki ya da daha fazla yıl bu durumda yaşayan kişilerdir. Bu kişiler, kazanma gücünü kaybetmiş, arkadaşlık ve aile ilişkileri yok olmuş, sosyal ağları bozulmuş kişilerdir (Rossi, 1989: 46).

Başka bir ayırım da evsizlerin tarihsel süreçte farklılıklar gösterdiği gerçeğidir. Yapılan çalışmaların sonuçları göstermektedir ki; eski evsizler, büyük şehirlerde yaşamaktayken, yeni olarak nitelenen evsizler, kentleşmeyle birlikte ortaya çıkmış, yoksulluğun ucunda bulunan kişilerdir. Eski evsizler, erkeklerden oluşurken, yeni evsizler, kadınlar, çocuklar ve aileleri de içermektedir. Evsizlerin sayısının artmasında, bu nüfusun büyük bir kısmının sosyal kurumlardan dışlanmasının ve bu kişilerin mevcut olanaklardan yararlanamamasının da etkisi vardır. Birçok araştırmacı, evsizlerin sayısındaki artış da, 1980'ler den sonraki uygulamaların neden olduğu konusunda hemfikirdir. Burada özellikle ekonomik politikalara bağlı olarak, kurumların boşaltılması, sosyal refah programlarının askıya alınması, sosyal yardımların kesilmesi önem taşımaktadır (Rossi, 1989: 61).

Diğer taraftan, araştırmaların büyük bir çoğunluğu, evsizlerin alkolizmden etkilendiklerini ortaya koymaktadırlar. Fischer ve William'ın yaptığı araştırmalara

göre, evsizlerin 2/3'ü alkolizm sorunu yaşamaktadır. Alkolizm evsizliğin kronikleşmesine neden olmaktadır. Alkol bağımlısı evsizlerin %52'si erkeklerden, %17'si kadınlardan oluşmaktadır. Ancak burada şu gerçeğin altını çizmekte yarar vardır. Her alkol bağımlısı evsiz, her evsiz de alkolik değildir (Baum ve Burness, 1993: 17).

Evsizliğin diğer bir nedeni de madde bağımlılığıdır. Amerika'da yapılan araştırmalara göre, evsizlerin %20'si madde bağımlısıdır. Fischer ve Breakey'in yaptığı araştırmalar ise yetişkin evsizlerin yarıya yakınının madde bağımlısı olduklarını ortaya koymaktadır (Yoder, 1998).

Evsizler konusunda çalışan pek çok bilim adamına göre "evsizler" sorununun ortaya çıkışı, kronik alkolizm, madde bağımlılığı, akıl hastalığı ve yaşlılık olarak belirtilmektedir. Amerika'da 1980'lerin başında yapılan araştırmalara göre evsizlerin %90'ı ruh sağlığı bozukluklarına sahiptir. Yapılan ilk uygulamalarda (1950 – 1980) bu insanlar kurumlara yerleştirilmiştir. Ancak 1980'lerden sonra bu kişilerin kurumlardan çıkarılması, evsizlerin sayısında patlama yaratmıştır. 1950'lerde kurumlarda kalan evsiz sayısı 557.000 iken, bu rakam 1990'larda 112.000'e gerilemiştir (Van, 1993: 4)

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde evsizliğin nedenini ortaya koyabilmek için evsizlik ile yoksulluğunda birbirinden ayrılması gerektiği ya da bir başka ifade ile "evsizliğin tek nedeni yoksulluktur" gibi bir cümlenin tek başına evsizliğin nedeni olmadığı vurgusu üzerinde durulmaktadır. Alkolizm, madde bağımlılığı ve ruh hastalıkları da evsizlerde görülen karakteristiklerdir. Bu doğrultuda birçok araştırmacı, evsizliğin ardındaki ekonomik nedenleri araştırmıştır. Yoksulluk ve enflasyon, kazanma gücünün ve olanaklarının azalması, ekonomik

küçülme, endüstrileşme ve bununla birlikte ortaya çıkan işsizlik, sosyal güvenlik politikalarının azalması, evsizliğin temel nedenleri arasında ifade edilmektedir (Baum ve Burness, 1993: 132).

Evsizliğin nedenleri arasında, sosyal ilişkilerin bozulması (arkadaşlarla, aileyle, akrabalarla iletişimin kopması) tek başına evsizliğe neden olmamaktadır. Ancak evrensel karakteristiklerden birisidir. Bu durum W. Breaky'a göre şu şekilde ortaya çıkmaktadır,

Kişi;

1. Utangaçlık ve izolasyon sebebiyle uzun süreli olarak kişisel ilişkilerden kaçınmış olabilir,
2. Kendini toplumdan geri çekmiş, soyutlanmış olabilir,
3. Birey diğerleri tarafından dışlanmış olabilir (Baum ve Burness, 1993: 154).

Bir başka araştırma, 1980'ler den sonra evsizliğin artmasına katkıda bulunan faktörleri şu şekilde özetlemektedir.

1. İşsizlik, özellikle yoksul insanlar ve mülteciler arasında,
2. Sağlıklı yaşam koşullarının bulunmaması,
3. Ruhsal bozukluğu olan hastaların ruh sağlığı kurumlarından tahliye edilmesi
4. Sosyal refah programlarına ayrılan bütçelerin azaltılması.

Burada özellikle Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher dönemi önem taşımaktadır (Hope ve Young, 1986: 25).

Washington'da evsizler üzerine yapılan araştırmada, evsizliğin nedenleri benzer özellikler göstermektedir. Bu nedenler; işsizlik, yetersiz sosyal yardımlar,

ruh sağlığı bozukluğu olan hastalara yetersiz hizmet verilmesi ve konut imkanlarının olmayışıdır. Evsizliğe neden olan başlıca etkenlerden birisi yer değiştirir. Bu faktör çoğunlukla hükümet politikalarından kaynaklanmaktadır. Diğer nedenlerden birisi de kurum bakımının sona erdirilmesi veya azaltılmasıdır (Hope ve Young, 1986: 175).

Evsizlik konusunda, marjinal kesimlere de dikkat etmek gerekir. Marjinal kesimlerle kastedilmek istenen; konut, sosyal adalet ve yoksulluk sınırında bulunan kişilerin evsiz olma yolunda yüksek risk grubunu oluşturmalarıdır. Bu doğrultuda gerek fakir gerekse zengin ülkelerde evsizlik sosyal değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bunun altında yatan temel sebep ise endüstrileşme ve şehirleşmedir (Rowe, 1999: 35).

Burt (1992:4) evsizliğin nedenlerinin; sosyal ve bireysel olmak üzere ikiye de ayrılabilir olduğunu ifade etmektedir. Sosyal nedenler; politik formülasyonlar, ekonomik koşullar ve hükümet politikalarını içerir. Bireysel nedenler ise, alkolizm, ruhsal bozukluklar ve madde bağımlılığını içerir.

Evsizliğe yol açan diğer bir konu, konut problemidir. Konut problemlerinin iki yönü vardır. Bunlardan ilki yeterli konut imkanlarının bulunmaması, diğeri ise yeterli ev-konut bulunmasına rağmen fiyatların pahalı olmasıdır (Burt, 1992: 6).

Bunlarla birlikte, evsizlik süresince sosyal izolasyon da önemlidir. Aile ve arkadaşlarla bağlantının aniden kopması, krizlere yol açmaktadır. Sosin ve diğerleri tarafından yapılan araştırmalarda; yalnız yaşam, alkol tüketimi, çocukta evden uzun süre uzak kalma, evsizler arasında görülen özellikler arasındadır. Pilliovin ve arkadaşlarının (1987)

yaptığı araştırmaya göre, evsizleri %38'i çocukluk yıllarında kurum bakımı almıştır (Burt, 1992: 29).

Diğer taraftan, bazı araştırmacılar evsizliği artıran faktörleri şu şekilde sıralamaktadırlar.

1. İşsizlik ve iş bulma fırsatları,
2. Şehir nüfusundaki değişme,
3. Nüfus yoğunluğu,
4. Kamusal yardımların azalması,
5. Şehir yaşamının maliyetinin artması,
6. Yaşam maliyeti karşısında kamusal yardımların yetersizliği (Burt, 1992: 195).

Sıralanan bu nedenler neredeyse tümüyle sanayileşmenin ve kentleşmenin bireysel ve toplumsal yaşama etkileri olarak değerlendirmek çok mümkündür. Konuyla ilgili çalışanların hemen hemen hepsi evsizliğe hangi açıdan bakarlarsa baksınlar, sanayileşme-kentleşme etkisini çalışmalarında göz ardı etmemektedirler.

Blou, (1992,10) konuyla ilgili çalışmasında evsizliğin tarihi incelendiğinde beş ana değişim dönemi olduğunu ve bu beş değişim döneminin koşulları ve evsizlik tarzlarının da birbirinden farklı olduğunu savunmaktadır. Blou' a göre ilk dönem endüstrileşme öncesi dönemdir. Bu dönemde barınaklar yok denecek kadar azdır, evsizler bugünkü evsizlerden konsept olarak farklıdır. İkincisi, 18. yy sonlarında yaşanan sanayileşmedir. Makinalaşma ile birlikte işsizlik yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan evsizlik geçici bir nitelik taşımıştır. Köyden kente göç yaşanmıştır. Üçüncü değişim kolonileşmedir.Sömürü yoluyla Asya ve Afrika'dan insanların getirilmesi evsizliğe yol açmıştır. Dördüncü periyot sanayileşmenin yaygınlaşmasıdır. 100 yıl süren

bu süreçte kapitalizm gelişmiştir. Evsizlik en çok bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bunu 1930 Büyük Ekonomik bunalım takip etmiştir. Beşinci periyot, 1980 sonrası yaşanan piyasa ekonomisidir. Sosyal refah programlarına harcanan paraların azalması, ücretlerde düşme, kurumların boşaltılması, düşük ücretli işler evsizliğin artmasına neden olmuştur.

Bu açıklamalardan sonra iki binli yıllardan sonra giderek daha da artan bir sosyal sorun olma özelliğine kavuşan "evsizliğin" günümüzde daha yeni periyotlar eklenerek tarihsel sürecinde değerlendirilmeye devam edileceği açıktır.

Evsizlerin Bazı Ortak özellikleri

Gerçekleştirilen çalışmalar göstermiştir ki evsizliğin ve evsizlerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Evsizlere ilişkin farklı ülkelerde, farklı kültürlerde yapılan çalışmalarda dahil olmak üzere, araştırmalarda şaşırtıcı biçimde benzer sonuçlar bulunmaktadır. Bu benzerlikler "evsizlerin" tüm dünyada bölgesel bazı farklılıklar olmakla birlikte, coğrafi ve kültürel çevre fark etmeksizin bazı özelliklerinde de benzerlikler olduğunu göstermektedir. Bu farklılık ve benzerlikler "evsizlik ve evsizlere ilişkin genel bakışta, evsizliğin karakteristiğini oluşturmaktadır. Aşağıda, farklı bilimsel çalışmalarda evsizliğe ilişkin dikkat çekici sonuçlar bulunmaktadır.

- Amerika da evsizler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; kadınların yaş ortalaması 29, erkeklerin yaş ortalaması 31 olarak tespit edilmiştir. Çocukların %47'si 3 yaşının altında, %52'si 3 ile 6 yaşları arasındadır (Van, 1993: 26)
- Bir başka araştırmaya göre; evsizlerin ortalama yaşı 35'lerdedir. %5 lik bir nüfus yaşlılardan oluşmaktadır.

- Diğer dikkat çeken bir grup ise azınlıklardır (Baum ve Burness, 1993: 13)
- Amerika'da hane halkı sayımlarına göre, evsizlerin %81 erkeklerden, %19'u ise kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlarda dikkat çeken nokta, kadınların büyük bir çoğunluğunun anne olması ve çocuklarını kurumlara bırakmış olmalarıdır (Baum ve Burness, 1993: 14)
  - Evsizlerin yarısından fazlası hiç evlenmemiştir. %30'u ayrı, dul ya da boşanmıştır. Bunlarla birlikte evsizlerin büyük bir çoğunluğunun ailesi ve arkadaşları ile iletişimi yoktur (Baum ve Burness, 1993: 6)
  - 1980'ler den sonra, evsizler nüfusu oldukça heterojen duruma dönüşmüştür. Bu heterojen nüfusun ardında birçok neden bulunmaktadır. Bunlar, ruhsal hastalığı olanların tedavi edilmemesi, uzun süreli işsizlik, sosyal destek programlarının kesintiye uğraması, aile yapısının değişmesi, yaşlılardaki gelir kaybı ve konut olanaklarının yetersizliğidir. Bunlarla birlikte, ihmal ve istismara uğrayan gençlerin evden kaçması da evsizlerin sayısını artırmıştır (Van, 1993: 5).
  - 1950, 1960 ve 1970'lerin evsizleri ile 1980'lerin evsizleri birbirinden farklı nitelik göstermektedir. Eski evsizler, genellikle erkeklerden ve yaşlı evsizlerden oluşmakta iken 1980'lerde yeni evsizler ortaya çıkmıştır. Yani evsizler, kapı eşiklerinde uyuyan, bankamatiklerde yaşayan, terk edilmiş bina ve arabaları bulunan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Rossi, 1989).
  - Araştırmalar, evsizlerin 1/3'ünün kronik ruh sağlığı bozuklukları yaşadığını ortaya koymuştur. Şizofreni, manik-depresyon en çok yaşanan rahatsızlıklardır. Bazı araştırmalar, bu oranı yarı yarıya göstermektedir. Ancak, ruhsal rahatsızlığı olan evsizler tedavi ve hastane hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar (Baum ve Burness, 1993: 23), (Rocha ve diğerleri, 1996).
  - Evsizler konusunda yapılan araştırmaların büyük bir bölümünde (karşı görüşler olsa da) evsizlerin ruhsal hastalıklarının bulunduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan alkolizm ikinci büyük sorun olarak göze çarpmaktadır ve birçoğu madde bağımlısıdır. Ancak basit bir ayırımı gitmek doğru olmayabilir; şiddete uğramış kadınlar, mağdurlar, evden kaçan çocuklar, işlerini kaybedenler, yeni tahliye olmuş hükümlüler, sosyal güvenden mahrum olmuş yaşlılarda evsizlerin nüfusunda görülen özelliklerdir (Hope ve Young, 1986: 22).
  - Literatür tarandığında evsizlerin daha büyük bir kısmının kronik evsizlerden oluştuğu anlaşılırken son yıllarda krizler ve ekonomik sorun yaşayanlardan oluşan grubunda gittikçe arttığı görülmektedir.
  - Evsizlerin %6*'ı yalnız erkeklerden, %13'ü kadınlardan, %21'i ailelerden oluşmaktadır. Ortalama yaşı 34'dür. Azınlıkların evsizler nüfusunun artmasında etkisi vardır: azınlıkların evsiz kalmasında ekonomik sorunlar önem taşımaktadır (Hope ve Young, 1986: 24).
  - Evsizlik konusunda, yoksulluk önemlidir. Çok fakir olup birlikte yaşayan bireylere oranla, fakir olup tek başına yaşayan bireyler daha fazla risk altındadır (Hope ve Young, 1986: 8).
  - Diğer taraftan, evsiz erkeklerin ruhsal hastalık, madde ve alkol bağımlılığı, hapishane deneyimlerinden en az birine sahip oldukları

araştırmalar tarafından ortaya konmuştur. Çok fakir olan evsizlerin öykülerine bakıldığında, yaşamlarının bir kısmında ekonomik kriz yaşadıkları görülmektedir. Bununla beraber bu kişilerin aile bağları da oldukça zayıftır (Hope ve Yong, 1968: 58).

- Ruh hastalığı olan evsizlerde en fazla şizofreni, depresyon, bipolar bozukluk, paranoid ve kişilik bozuklukları görülmektedir (Hope ve Yong, 1968: 58).
- Alkol ve madde bağımlılığı; iş kaybına, mobiletinin düşmesine, sosyal ilişkilerin kopmasına, izolasyona neden olmaktadır. Diğer taraftan ruh hastalığı olan evsizlerin hikayelerine bakıldığında birçoğunda daha fazla alkol problemi yaşandığı saptanmıştır (Rocine ve Sevigny, 2001).
- Dikkat edilmesi gereken bir konuda gece yaşayan evsizler ile gündüz yaşayan evsizler arasındaki farktır. Genellikle kronik evsizler gece yaşamayı tercih etmekte, gündüzleri ise sığınaklarına çekilmektedir. Bunlar alkol ve madde bağımlısı evsizlerdir. Gündüz yaşayan evsizler ise kadın ve çocuk ağırlıklıdır. Bunların genelde akıl sağlığı yerinde olduğu görülmüştür (O'Flaherty, 1996).
- Rusya'da yapılan araştırmalara göre 148 milyonluk ülkede yaklaşık 40 milyon evsiz bulunmaktadır. Bunlar arasında, tüberküloz, kaardi-ovasküler bozukluk, zührevi hastalıklar, mide ve bağırsak hastalıkları, deri ile ilgili hastalıklar evsizler arasında görülen hastalıklardır (Kennet ve Marsch, 1999: 221)
- Hastalıklar, evsizler arasında önem taşımaktadır. Örneğin New York'ta yaşayan evsizlerin 10.000'ini HIV

virüsü taşıdığı saptanmıştır. Yani New York'ta yaşayan evsizlerin %20'sinin AIDS'li olduğu tahmin edilmektedir.

- Bugünkü evsizlerin kompozisyonuna bakıldığında, evsiz yetişkinlerin eskiye oranla 10 yaş daha genç olduğu belirtilmektedir. Evsiz erkekler toplam nüfusun %51'ini oluşturmaktadır. Bu oranın %12'si kadın, %34'ü aile, %3'ü çocuklardan oluşmaktadır (Blau, 1992: 25).
- Evsizlerin tam sayısını belirlemek amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. Ancak evsizlerin sayısını tam olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu insanlar sürekli yer değiştirmektedirler. Bu yüzden birçok araştırma evsizleri buldukları yerde tanımlamaya çalışmıştır (Van, 1993: 5).
- Evsizlerin sayısını belirleyebilmek için "National Opinion Research Center" tarafından yapılan bir araştırmada toplam 607evsize ulaşılmıştır. Bunların 137'si görüşmeyi reddetmiş. Dikkat çeken sonuç bu kişilerin sadece 53'ü kendini evsiz olarak tanımlamış olmasıdır (Blaau, 1992: 35) (Jakson, 1990).

Burada sıralanan araştırma sonuçlarını temel aldığımızda bile evsizlik olgusunun ne kadar çok değişkenle ilişkilendirilebileceği açık olarak görülmektedir. Evsizlik çok değişkenli ve çok değişken tarafından kontrol edilebilen (çok değişkenden etkilenen) bir sosyal sorundur. Kendisi tek başına bir sosyal sorun olma özelliği taşıdığı gibi başkaca sosyal sorunların bazen bir sonucu bazen de evsizlikle birlikte başka sosyal sorunlara neden olan bir sorun olma özelliği göstermektedir.

Evsizlikle ilgili Türkiye Verileri

Ülkemizde evsizlik ile ilgili çalışmalar son derece sınırlı ve bu konuda "evsizlik" adıyla gerçekleştirilen uygulamalı araştırmalar yok denecek kadar azdır.

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı'nda, Altun'un 1991-1995 yılları arasında İstanbul'da görülen evsizlerle ilgili yapmış olduğu araştırma, Türkiye'deki evsizlere ilişkin saptanan ilk araştırmalardan biridir. Bu çalışmada, İstanbul adli tıp kurumunda 1991-1995 yılları arasında otopsi yapılmış 126 kişiye ait, adli tahkikat evrakları, olay yeri keşif tutanakları ve otopsi raporları çeşitli açılardan incelenmiştir. çalışmada ele alınan 126 olgunun %51'inin kronik bir rahatsızlığı bulunduğu, bu durumun kadın evsizlerde, erkek evsizlere göre daha fazla olduğu belirtilmektedir. Çalışmada bulunan evsiz-kimsesiz kişilere ait kişilere ait cesetlerin %75'inin açık ortamda bulunduğu, %87'sinde kimlik bulunmadığı, ölüm sebebi olarak çoğunlukla, doğal ölümler olarak rapor tutulduğu ancak bazı olgularda kronik alkol kullanımı, siroz, kalp rahatsızlığı, pnömani, tüberküloza bağlı ölümlerinde olduğu belirtilmektedir.

Işıkhan'ın 1995'de gerçekleştirdiği araştırma doğrultusunda yazmış olduğu "kentlerin gölgesinde yaşayan evsizler" kitabı, Ankara da yaşayan evsizlerin sosyo-demografik özelliklerine ışık tutmaktadır. Bu çalışma 58 evsiz ile yapılmıştır, bu evsizlerin yaşları 9-65, yaş ortalamaları 21, eğitim düzeyleri düşük olarak bulunmuştur. Araştırmada, araştırma grubunun evsizlik nedenleri olarak şiddet, ruh hastalığı, evi terk, gelir yetersizliği, aşaişi geçimsizlik ve işsizlik olarak belirtilirken, yetişkin evsizlerde uyuşturucu, sigara ve alkol bağımlılığı %33, evsiz çocuklarda tiner bağımlılığı

ise %92 oranında bulunmuştur. Pek çok farklı hastalıkları olduğu ifade edilen evsizlerin maddi sorunlarını zaman zaman kağıt ve plastik toplayarak gidermeye çalıştıkları belirtilmektedir.

Ülkemizde evsizlik üzerine yapılan diğer çalışma ise Meneviş'in 2006 yılında 206 evsiz ile gerçekleştirmiş olduğu araştırmanın "evsizler" adlı kitabıdır. Meneviş, araştırmasında evsizlik nedenlerini öncelikli olarak aile içi şiddet olarak saptar iken araştırma nüfusunun %55 inin erkek, %36'sının kadın %9'unun ise çocuklardan oluştuğu belirtilmektedir. Çalışmada gerek yetişkin, gerekse de çocuklarda madde bağımlılığına fazlasıyla rastlanıldığı ifade edilmektedir.

2009 yılında Yağan tarafından "Ankara'da evsiz ölümleri ile ilgili yapılmış araştırmada ise 1997-2006 yılları arasında Ankara'da ölen 127 evsiz insana ait bilgilere arşivden ulaşılmış ve olgular sosyo-demografik özellikler ve ölüm nedenleri üzerinde geriye dönük olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ölümler olarak bulunan evsizlerin, %91.3'ünün erkek, 31-60 yaş grubunda olduğu belirtilmektedir. Olgularda doğal olmayan nedenlere bağlı ölümlerin daha fazla saptandığı görülür iken , alkole bağlı ölümlerin yükseliği de ayrıca belirtilmektedir.

Ülkemizde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarının literatürde ki bilgilere sosyo-demeografik özellikler, alkol kullanımı, barınma biçimleri açısından yüksek benzer gösterdikleri görülür iken, kadın evsiz sayısının ülkemizdeki oranı dikkat çekici olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

İnsanlığın ulaştığı en önemli zaman dilimi olarak belirlenen ve ismini bile koymada zorlandığımız bir çağ olan 21.

Yüzyıl, ne şaşırtıcıdır ki insanlığın en önemli insanlık trajedilerinin de yaşandığı bir zaman dilimi olarak hatırlanacaktır.

Bir yandan yerkürenin her tarafından gelen silah sesleri ve savaşlar, bir yandan her gün alıştığımız haber haline gelen doğal felaketler, açlık, yoksulluk, özürsüzlük ve bunların hepsinin de bir göstergesi olan evsizlik, evsizler.

Evet şaşırtıcıdır ki, insanlığın marsta yaşam aradığı döneme denk düşmüştür, bu yerkürede 100 milyon evsiz, kimse-siz insanın olduğunun tespiti. Evet şaşırtıcıdır ki, evsizlik günümüz dünyasında, 21. Yüzyılda, yerkürede yaşanmakta olan ve gittikçe daha fazla insanın maruz kaldığı en önemli sosyal sorunlardan bir tanesidir ve 21. Yüzyılda insanlığın içinde bulunduğu trajedinin de en önemli göstergelerinden biridir.

Tanımlanması konusunda çok fazla tartışmalar olmayan evsizlik olgusunun ortaya çıkmasında ve son 10 yıl içinde artış göstermesinin nedenleri her sosyal olgunun nedenselliğinde olduğu gibi farklılık ve yaygınlık göstermektedir. Ancak son dönemlerde ekonomik ve politik süreçlerin tüm dünyada izlediği yön, evsizlik olgusunun giderek artan bir biçimde yaşanmasında da payı olduğu düşüncesi literatürde oldukça yaygın taraftar bulmaktadır.

Sanayileşme döneminin getirilerini insancillaştırma süreci olarak ta tanımlanan sosyal hizmet mesleği, evsizlik konusunun araştırılması, ortaya konulması, alternatif çözümler oluşturması, rehabilitasyon ve tedavi süreçlerinin planlanması ve gerçekleştirilmesi ile bu konuya özel koruyucu- önleyici süreçleri geliştirmek ve adı geçen konuda politika geliştirilmesinde öncelikli sorumluluğu olan bir meslektir.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hem akademik ortamlarda hem de uygulama alanlarında evsizlere yönelik çalışmaların koordineli bir biçimde geliştirilip, uygulanmasına ihtiyaç olduğu, gerçekleştirilen çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Konuyla ilgili daha fazla araştırma ve bilimsel çabanın, daha fazla çözüm arayışını ortaya çıkaracağı umut edilmektedir.

KAYNAKLAR

Altun, G. (1997) "1991-1995 Yılları Arasında İstanbul'da görülen evsiz ölümleri", *Trakya Üniversitesi Uzmanlık Tezi*, Edirne, 1997.

Baum, S. and W. Burnes (1993) *A National in Denial The Truth About Homelessness*, San Francisco: Westview Pres.

Blau J. (1992) *The Visible Poor : Homelessness in United States*. New York: Oxford University Press.

Burt, R. (1992) *The Growth of Homelessness in the 1980*. Washington: The Urban Institute Press,

Delisi, M. (2000) "Who is More Dangerous ? Comparing the Criminality of Adult Homeless and Domiciled Jail Inmates: A Research Note." *Internatioanal Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol.44 (1) 52-61.

Erickson, J. and W. Charles (1986) *Housing the Homessness*. New Jersey: Urban Policy Research.

Flaherty, O. (1996). "Making Room: The Economics of Homelessness", *Harvard University Pres*.

Fisk, D. (2000) "Homeless Persons With Mental illness and Their Families: Emerging Issues From Clinical Work". *The Jor-nasl of Contemporary Human Services*, Vol.81(4) 14-23

Goldberg, E. (1999) "A Short Term Approach to Interventioan with Homeless

- Mothers: A role for Clinicians in Homeless Shelters” *The Journal of Contemporary Human Services*. Vol. 80 (2) 13-35
- Hope, M. and J. Young (1986). *The Faces of Homelessness*. D.C. Healty Company.
- Işıkhan, V. (2002) *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara.
- Jackson, U. (1990) . *An Ethnography of Homeless* . University of California, Los Angeles.
- Jewell, M. (1992) “ It Don’t Make No Sense” , *An Athnography of a Homeless Shelter*. Bryn Mawr Collage, The Grad. School of Social Work and Social Research,
- Kennett, P. and A. Marsch (1999) *Homelessness. Exploring the Terrain*. Great Britain: The Policy Pres.
- O’Flaherty, B. (1996) “Making Room”. *The Economics or Homelessness*. Harvard University Press, London.
- Macknee, C. And J. Mervyn (2002) “Critical Incidents That Facilitate Homeless “ People’s Transition off the Streets. *Journal of Social Distress and the Homeless*..Vol.11 (4) 17-36
- Meneviş, B. (2006) "Evsizler" *DPT ve Türk Ulusal Ajansı*, Ankara.
- Miser, B. (1989) *Her göze Görünmeyen Ankara manzaraları*, Ankara: Batıbirlik yayınları,
- Pollia, D. (1997). The Relationship between Transience and Current Life Situation in the Homeless Services – Using Population. *Social Work: Journal of the National Association of Social Workers*. Vol.42 (6) 57-71
- Rocha, C. (1996) Predictors of Housing for Sheltered Homeless Families. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*_Vol.17 (4) 43-56
- Rocine, G. and O. Sevigny (2001) “homelesnes” *Social Work with Groups*. Vol.23 (4) 12-21
- Rossi, P. (1989) *Without Shelter. Homelessness in the 1980*. New York: Priority Pres.
- Rowe, M. (1999) *Crossing the Barder. Encounters between Homeless People and Out-reach workers*. University of California Pres.
- Sosin, M. and M.Bruni (2000) . Personal and Situational Perspectives on Rejection of a homelessness and substance abuse program: An exploratory study. *Social Work: Journal of the National Association of Social Workers*. Vol.24.(3) 49-61
- Schmitz, C. (2001) “The Interconnection of Childhood Povert and Homelessness: Negative Impact/Points of Access” *The Journal of Contenporaray Human Sevices*. Vol.82. (6) 23-37
- Toth, J. (2001) . *Köstebek insanlar. New York Metrosunun Altında Yaşam*. Çev:Can Polat. Aykırı Araştırma Yayınları.
- Van, R. (1993). *Homelessness Families. Causes, Effects and Recommendations*. New York: Garland Publishing.
- Yağan, M.(2009) ” Ankara’da Evsiz Ölümleri”, *Gazi Üniversitesi Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Yoder, K. (1998) “Suicidal Behavior Among Homeless and Runaway Adolescents”, *Journal of Youth and Adolescence*. Vol.27.(6.) 11-25

Derleme

ÇOKKÜLTÜRCÜ SOSYAL HİZMET: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Multiculturalist Social Work: A Critical View

Özge ÖZGÜR*

*Yrd.Doç.Dr., Adıyaman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
(iletişim için: ozgeozgur80@gmail.com)

ÖZET

Çokkültürlü toplumlar İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Genel anlamıyla “çokkültürlü” terimi farklı kültürlerin bir arada olduğu gerçeğini yansıtmakta; “çokkültürcü” terimi ise bu gerçekliğe verilen kişisel, grupsal ve toplumsal tepkiyi ifade etmektedir. Çokkültürcü sosyal hizmet, geleneksel sosyal hizmetin olası disipline edici ve tektipleştirici eğilimini bir yana bırakıp, “anlamayı” odak haline getirmiştir. Anlama çabası, zorunlu olarak özneliği vurgulamaktadır. Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının değer, bilgi ve beceri boyutları birbiriyle yakından ilişkilidir ve birbirinden etkilenir. “Dönüşel” olarak nitelendirebileceğimiz bu sürecin “çokkültürcü olması” onun “eleştirel” ve “düşünümsel” olmasına bağlıdır.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürcülük, çokkültürcü sosyal hizmet, kültürel farklılık, eleştirel yaklaşım.

ABSTRACT

Multicultural societies have a past as old as the history of humanity. In general, the term “multicultural” reflects the fact that different cultures co-exist and the term “multiculturalist” implies the personal, group and social reaction towards this fact. Multiculturalist social work discards possible homogenizing and disciplinary tendencies of the traditional social work and focuses on “understanding”. The efforts of “understanding” necessarily emphasize the subjectivity. Value, knowledge and skill dimensions of multiculturalist social work practice are closely related, and influenced by each other. This process, which may be characterized as “circular,” can only be “multiculturalist” on the condition that it also is “critical” and “reflexive”.

Key Words: Multiculturalism, multiculturalist social work, cultural diversity, critical approach.

GİRİŞ

Çokkültürcülük, modernist akımın sonuçlarından biri olan tekkültürcü yaklaşımlara karşı geliştirilen ve son dönemde “farklılıkların tanınması” olarak ele alınan politik bir duruştur. Postmodernizmin etkisiyle güçlenen bu duruş, ekonomiden siyasete, eğitimden sanata kadar birçok alanı derinden etkilemeye devam etmektedir. Psikoloji ve sosyal hizmet gibi yardım mesleklerinde de çokkültürcülük akımının etkisiyle “kültürel yetkinlik” ve “kültürel duyarlılık” gibi kavramların kullanılmaya başlandığı görmekteyiz. Örneğin psikolojide kültürel yetkinlik; psikanaliz, davranışçı ve insancıl akımlardan sonra *dördüncü güç* olarak tanımlanmıştır. Benzer biçimde, sosyal hizmette de eğitim, araştırma ve uygulamada kültürel yetkinliğin nasıl sağlanabileceği sorusu en güncel tartışmalardan biridir. Özellikle son yirmi yılda bu konuda

yapılan çalışmalar, kültürel yetkinliğe sahip sosyal hizmet uzmanlarının çok dilli, çok etnik kümeli ve çokkültürlü toplumlar için eğitimi ve hazırlanması konuları ile kültürel yetkinliğin nasıl ölçülebileceği ve geliştirilebileceği soruları sıklıkla yer almaktadır. Bununla birlikte, sosyal hizmet mesleği neredeyse çeyrek yüzyıldır insanların ve toplumların çeşitlilik gösteren öznel ve kültürel bağlarından uzak durması ve batı merkezci bir bakışa odaklanmış olması gerekçesiyle eleştiriye tabi tutulmaktadır. Artık mesleğin, bu öznellik ve farklılıkları “kabul etmesi” ya da “duyarlı olması” ile değil, bu farklılıkları birer zenginlik olarak doğrudan ve dolaylı uygulamalarda aktif olarak ele almasıyla daha insancıl ve etkili olabileceği tartışılmaktadır. Bu yönüyle, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının eleştirel biçimde uygulamaya aktarılması, hem çokkültürcülük politikalarının risklerini bertaraf etme hem de geleneksel sosyal hizmet uygulamasının tektipleştirici eğilimini daha çoğulcu bir yapıya dönüştürme bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Çokkültürcü sosyal hizmet, geleneksel sosyal hizmetin olası disipline edici ve tektipleştirici eğilimini bir yana bırakıp, “anlamayı” odak haline getirmiştir. Sözde nesnel yargılarla değil, özneliği anlama ihtiyacıyla kurulan bir sosyal hizmet anlayışı, aslında sosyal hizmet mesleğinin yeniden kurulmasını işaret etmektedir. Bu makalede; çokkültürcülük ve bu akımın sosyal hizmette yarattığı dönüşümden hareketle, “çokkültürcü sosyal hizmet yaklaşımı ve uygulaması” ile bu yaklaşıma eleştirel bakışın önemi tartışılmaktadır.

Kavram ve Yaklaşım Olarak Çokkültürcülük

Yerli literatür incelendiğinde “çokkültürlülük (multiculturalness)” başlığı altında

yapılan tartışmaların çoğunun aslında İngilizce karşılığı “multiculturalism (çokkültürcülük)” olan yaklaşımları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Oysa çokkültürlülük kavramı yalnızca çokkültürlü olma durumunu vurgulamakta, sözlük anlamıyla, aynı ülkede birden çok kültürün birlikte var oluşu anlamına gelmektedir. Buna göre, İngilizce’de “multicultural” dilimizde “çokkültürlü” kavramına; “multiculturalness” dilimizde “çokkültürlülük” kavramına; “multiculturalist” dilimizde “çokkültürcü” kavramına ve son olarak “multiculturalism” ise “çokkültürlüçülük” (kullanım rahatlığı düşünülerek “çokkültürcülük” kavramı benimsenmiştir) kavramına karşılık gelmektedir. Genel anlamıyla “çokkültürlü” kavramı farklı kültürlerin bir arada olduğu gerçeğini yansıtmakta; “çokkültürcü” kavramı ise bu gerçeğe verilen kişisel, grupsal ve toplumsal tepkiyi ifade etmektedir.

Çokkültürcülük, farklı alanlardan araştırmacılar tarafından farklı ağırlıklar ve yaklaşımlarla ele alınsa da temelde, ortak referansların paylaşımından vazgeçmeksizin, hem eşit hem özgür olarak, “farklılıklarımızla nasıl bir arada yaşayabiliriz?” sorusuna cevap aranmaktadır (Bilgin, 2005: 58). Bir ülkenin farklı kültürleri barındırması onu ancak betimsel düzeyde çokkültürlü yapmaktadır. Çokkültürcü toplum modelini belirleyen ise nüfusun farklı kültürlerden gelen insanlardan oluşması değil, bu kişiler arasındaki toplumsal ilişkilerin belirli bir çerçevede düzenlenmesidir. Dolayısıyla çokkültürcülük sadece toplumsal azınlık olan farklı kimlik kümelerinin konumunu etkileyecek bir düzenleme değil, toplumu oluşturan bu kümeler arasındaki ilişkilerin bütününe yönelik bir modeldir. Çoğulculuktan söz edilebilmesi için kültürel grupların sosyal yapı içinde tabandan iktidara kadar paralel bir bünyeye

sahip olmaları gerekir (Balı, 2001: 188). Dolayısıyla çokkültürlülüğün politik bir amaç haline dönüşmesi çokkültürcülüğü gündeme getirmektedir. Aslında toplum içindeki farklılıklara yönelik tepkiler çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir: Katlanmak, umursamamak, “öteki”ni haklarıyla birlikte kabul etmek, “öteki”ne açık olmak ve saygı duymak bu tepkilerden bazılarıdır (Walzer, 1998: 21-26). Çokkültürcülük, 16. ve 17. yüzyıllarda “barış uğruna farklılıklara katlanmak” olarak algılanmaktayken 20. yüzyıldan itibaren egemenlik yaklaşımına ve tekkültürcü düşünceye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Modernizmin farklı düşünmeye kısıtlama getiren, “iyi, doğru, güzel, normal.” gibi tanımlamalar için evrensel daha doğru bir ifadeyle “batılı” ve maskülen bakışı, postmodernizmle birlikte sorgulanmaya başlanmış, yerel olana, normalden sapana, farklı olana ilgi artmış ve bunların anlaşılması ihtiyacının yanında temsil hakkı olduğu da olduğu düşüncesi tekkültürcü bakışa karşı çokkültürcü bakışı beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılda, özellikle 1960’lardaki insan hak ve özgürlüklerinin korunması, geliştirilmesi, düşünce özgürlüklerinin, yeni halkların özgürlük mücadeleleri ve gençliğin hem kendinden hem de tüm dünya düzeninden sorumlu olduğunu vurgulayan sosyo-politik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan çokkültürcülük düşüncesinin temelinde; tekkültürcülük düşüncesindeki asilimilasyonun aksine kültürlerin ancak birlikte var olabilecekleri ve eşitliği gerçekleştirebilecekleri temel düşüncesi yatmaktadır. Farklı grupların, bu farklılıklarını korumak ve sürdürmek amacı ile farklı kimliklerinin tanınmasını istemesi, çokkültürcülük konusunu gündeme getirmiştir. Çokkültürcülük (*multiculturalism*); “kimlik politikası” (*identity politics*), “tanınma politikası” (*politics of recognition*) ya da “farklılık

politikası” (*politics of difference*) olarak da tanımlanan bir proje olarak, bu talep- le bağlantılı bir şekilde ortaya çıkmıştır (Tambiah, 2001: 329). Dolayısıyla çokkültürcülük, yeni bir felsefeyi taşımıştır: bütün içindeki farklılık (McCarthy, 1991).

Çokkültürcülük, her ne kadar tekkültürcü bakışa tepki olarak ortaya çıkmış olsa da, pratikte adaletsiz ve insancıl olmayan biçimde yansıması söz konusu olabilmektedir. Bu durum temelde “kültürün” tanımlanma biçimiyle ilgilidir. Kültür, dar bir biçimde herhangi bir ırka/etnik kökene/dine sahip olma biçiminde tanımlandığında, kültürel farklılık konusu da, toplulukları yalnızca kültürel ve etnik geçmişleriyle damgalayan ve kategorize eden bir yaklaşım biçimine dönüşebilmektedir. Bu durumda, aslında, gizli bir ayrımcılık/ırkçılık söz konusu olmakta ve topluluklar arası gerilimler de tırmanmaktadır. Kültürün, “bireyin öznel(l)iğinin sosyal alanda karşılık bulunduğu bir alan olarak” tanımlanması ise çokkültürcülüğün, daha geniş bir çerçevede bireysel, toplumsal ve siyasal yaşantıya ve haklara eşit katılım ve eşit ulaşım olarak uygulanmasını beraberinde getirecektir. Kültürel farklılıkları aşırı kutsayan, onların kendi içine kapanmasını ve başkalarını “ötekiler” olarak konumlandırmasını sağlayacak yaklaşımlar çokkültürcü bir bakış içerisinde yer almamalıdır. Aslında, çokkültürcü bakış her türlü “biz” ve “onlar” sınıflandırmasına karşı bir duruş sergilemelidir. Eşitsiz ve adaletsiz güç dengesi ise yalnızca ırk temelli değil, örneğin ırk ve sınıfsal eşitsizlik konularını bir bütün olarak görebilecek bir yaklaşımla değerlendirilebilir. Bu anlamda çokkültürcülüğe eleştirel bakış olmaksızın, uygulamasının da “çokkültürcü” olmasının mümkün olmadığı söylenebilir.

Çokkültürcülük Politikaları ve Çokkültürcü Sosyal Hizmet İhtiyacı

Çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması, temelde sosyal bilimlerin keskin bir biçimde yaşadığı kültürel dönemecin bir yansıması olarak sosyal hizmette hayat bulmuştur. Bu yönüyle, çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması, geleneksel sosyal hizmet uygulamasının tek tipleştirici eğilimini daha çoğulcu bir yapıya dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, sosyal bilimlerde yaşanan “kültürel dönemeç”in ardından ortaya çıkan tüm kavramsal tartışmalar, çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması için bir temel oluşturmuştur. Bu temel en belirleyici kavramlarını ise birey özneliği ve bağlamsallık oluşturmaktadır. Bu yönüyle, kültür sadece bir yaşam tarzı olarak değil, bireyin tüm yaşam alanlarını – politik pozisyonu dâhil – kuşatan genel çerçeve olarak anlaşılmalıdır. Çokkültürcü sosyal hizmetin, Foucault’nun psi-meslekler kavramıyla yönelttiği itirazları ortadan kaldıracak bir biçimde sosyal hizmet mesleğini yeniden kurma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmek mümkündür. Bu anlamda, çokkültürcü sosyal hizmet, geleneksel sosyal hizmet uzmanı – hizmet alan ilişkisinin üzerine kurduğu güç ve iktidar zeminini tersyüz etmekte ve hizmet alanı bir özne/aktör olarak konumlandırmaktadır. Bireyin ve topluluğun özneliğinin ve bağlamlarının görünür kılındığı “kültür” odağı, çokkültürcülük politikalarına ilişkin kimi itirazları ortadan kaldıracak denli “geniş” ve kuşatıcı bir alanı göstermektedir. Bu yönüyle, farklı kültürlerin birer yerel unsur olarak, Gramsci’nin tabiriyle (2007), “rıza kültürü”nün yaratılması yoluyla, yönetilebilir olması biçimindeki bir çokkültürcülük düşüncesi, çokkültürcü sosyal hizmetin ontolojik olarak

karşı çıktığı bir yapıyı göstermektedir. Bu bakımdan, çokkültürcülük politikalarının asimilasyoncu politikaların arzuluğu sonuçları dolaylı bir biçimde hedeflediği ileri sürülebilir. Bu nedenle, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının çokkültürcülük politikalarından ayrı ve kimi zaman bu politikaların karşıtı bir zeminde ele alınması gerekir. Çokkültürcü sosyal hizmet, geleneksel sosyal hizmetin olası disipline edici ve tektipleştirici eğilimini bir yana bırakıp, “anlamayı” odak haline getirmiştir. Anlama çabası, zorunlu olarak özneliği vurgulamaktadır. Öyleyse, sözde nesnel yargılarla değil, özneliği anlama ihtiyacıyla kurulan bir sosyal hizmet anlayışı, aslında sosyal hizmet mesleğinin yeniden kurulmasını işaret etmektedir. Diğer yandan, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının sorunlu yanları bulunmaktadır. Özellikle çokkültürcü sosyal hizmet eğitim programları, kültürü tüm politik içeriğinden arındırarak, durağan ve neredeyse birer “egzotik” alan olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Oysa kültüre yapılan vurgu, onu yaşama ilişkin tüm unsurlarıyla kuşatmalıdır. Böyle bir bakış açısı, örneğin sınıfsal analizi kesinlikle dışarıda bırakmamalıdır. Öyle ki, sınıfsal yapılar da kendi yarattıkları kültürel iklim bağlamında, kültür kavramsal çerçevesinde ele alınabilir.

Bu çalışmada sosyal hizmetin “çokkültürcü”lüğü tartışılmaktadır. Başka bir deyişle, sosyal hizmetin, farklılıkları yalnızca kabul etmesi değil, aktif ve eylem odaklı olarak bu farklı gruplarla çalışmaya yönelik değerlerini, teorik ve pratik bilgi ve becerilerini geliştirmesi ihtiyacı olduğu kabul edilmektedir. Bu kabulün oluşmasında etkili olan en temel gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- Toplumlar giderek daha hızlı ve artan biçimde çokkültürlü hale gelmektedir.
- Sosyal hizmet mesleği giderek daha fazla çokkültürlü toplumlarda hizmet sunma durumuyla karşı karşıyadır.
- Bu çokkültürlü toplumların değerlendirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması daha zor ve daha karmaşıktır.
- Çokkültürlü toplumların ihtiyaçları ve sorunları değerlendirilirken sosyal hizmetin içinde bulunduğu sosyo-politik sistemin yönüne göre ya daha asimilasyoncu ya da ayrılıkçı yaklaşımlara yönelme tehdidi gündemdedir.
- Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının tanımlanması, eğitimi, uygulaması ve araştırmasına duyulan ihtiyaç da paralel biçimde artmaktadır.
- Kültürel çeşitliliğin olduğu Türkiye’de özellikle son dönemdeki gelişmeler, farklılığın kabulü ve entegrasyon isteği, sosyal hizmet mesleğinin de hem eğitim, hem araştırma hem de uygulama alanında çokkültürcü anlayışı geliştirme ihtiyacı içinde olduğunu göstermektedir. Türkiye’de dış göçün oluşturduğu ortamın kültürel çoğulculuğundan değil, daha çok Kurtuluş Savaşı’nda ortaklaşa mücadele verilen ve Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran çeşitli halkların farklı kültürel geçmişlerinin olduğu bir kültürel çoğulculuktan sıklıkla bahsedilmektedir. Türkiye’nin yaşadığı temel sorun, zaman içinde bu anlayışın yanlış/eksik yorumlanması ve bazı karşılıklı hak ihlallerinin ve çatışmaların çok yıkıcı biçimde yaşanmış olmasıdır. Sosyal hizmet mesleği de bu tarihsel ve politik atmosfer içinde, etnik farklılıkları gözeten, duyarlı bir yaklaşım içinde

olmamış/olamamıştır. Örneğin sosyal hizmet eğitiminde “farklılık” konusu oldukça az yer tutmakta ve yeni yetişen sosyal hizmet öğrencilerine farklı etnik gruplarla çalışmak için ne tür bilgi ve beceriye sahip olmaları gerektiği yeterince açıklanmamıştır. Ülkemizde 2000’den itibaren itibaren müfredatın “genelci sosyal hizmet anlayışına” göre yeniden düzenlenmesi sonucu “farklılık” konusuna sınırlı da olsa değinilmeye başlanmıştır. Eğitim ve araştırmada böyle bir kabul olmadığında uygulamanın da “tekkültürcü” olması kaçınılmaz olmuş ve hali hazırda merkezden örgütlenen ve yönetilen sosyal hizmetler farklılıkları yadsıyan uygulama biçimlerini şekillendirmiştir. Bugün gelinen yeni politik, siyasi ve sosyal atmosferde sosyal hizmetin uygulamada da kendini yeniden gözden geçirmesi, yükselen seslere kulak vererek başta eğitim ve araştırma alanı olmak üzere, “farklılıkları gözeten ve güçlendiren” çokkültürcü anlayışı benimsemesi bir ihtiyaç olarak belirmektedir.

Genel olarak bakıldığında çokkültürcülüğün doğuşu ve göç akımlarındaki hızlı değişim sonrasında diğer yardım mesleklerinin duruşu ve değişimi sosyal hizmeti de etkilemiştir. Geleneksel sosyal hizmet modellerinin kültürel olarak farklı grupların ihtiyaçlarına cevap vermede etkisiz ve baskıcı olabileceğinin farkına varılmasıyla İngiltere’de ayrımcılık/ırkçılık karşıtı uygulamanın, Amerika’da ise etnik duyarlılık modelinin geliştirildiği görülmektedir. Diğer yardım meslekleri, eğitim politikalarını çokkültürcü anlayışa adapte etmeye çalışmıştır (Paddilla, 1997). Bu dönüşümün köşe taşları şöyle sıralanabilir: 1980 yılında Amerikan Psikoloji Derneği’nin (American

Psychological Association-APA), kültürel yetkinliği de içeren mesleki yetkinliğe dayalı uygulama standartlarını koymuştur. Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi (Council on Social Work Education-CSWE) de kültürel yetkinlik ve kadın sorunları konusunu müfredata eklemiştir. Sosyal hizmet mesleği tekkültürcülük engeline rağmen (Aponte, 1995), kültürel olarak yetkin sosyal hizmet uygulamalarını, başka bir deyişle çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarını güçlendirmek için çokkültürcü uygulama kavramlarını ve çeşitli kuramsal yaklaşımları geliştirmeye devam etmektedir.

Çokkültürcü Sosyal Hizmet Uygulaması: Değer, Bilgi ve Beceri Boyutları

Diğer alanlarda olduğu gibi sosyal hizmette de hayat bulan çokkültürcülük akımı, sosyal hizmet uygulamasının değişim ve dönüşümünün nasıl olabileceği sorularını beraberinde getirmiştir. Sosyal hizmetin uygulamalı bir disiplin olması, onun çokkültürcü akımın getirdiği dönüşümü yalnızca kuramsal alanda tartışmasını ve bazı sorular sormasını yetersiz kılmaktadır. Doğrudan ve dolaylı uygulamalarla değişen sosyal ve politik yapıyı her an soluyan sosyal hizmet uzmanları için somut olarak, bu yaklaşım ve değişimlerin “uygulamaya nasıl aktarılacağı” önemli bir sorudur. Sosyal hizmet uygulaması; değer, bilgi ve beceri boyutlarında ele alınan ve “uygulamadan gelen bilgiyle” geliştirilen kavramlarla sunulmaya çalışılmaktadır. Aşağıda, bu üç boyuttaki kavramsallaştırmalara yer verilmiştir.

Değerler

Farklılıklarla gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamasının değer boyutu;

farklılıkların nasıl anlaşılacağı konusunda yol haritası sunan “farklılık kavramını”, saygı, hoşgörü gibi duyarlılık konularını içeren “kültürel duyarlılığı” ve bireylerin hem kendi hem de başkasının kültürel geçmişine ilişkin farkındalığı içeren “kültürel farkındalık/öz farkındalığı” içermektedir. Bu unsurlardan farklılık kavramı, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının en temel kavramsallaştırmalarından biridir. Sosyal hizmet mesleği kültürel ve sosyal farklılığı etik ilkelerde açık bir şekilde belirtmiştir. Buna göre sosyal hizmet mesleği “sosyal farklılığın doğasını ve ırksal, etnik, ulusal kimlik, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, medeni durum, politik inanç, din ve zihinsel ya da fiziksel özür lülükten kaynaklı baskı durumlarını anlamaya çalışmalıdır”(NASW, 1999). Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının farklılık ve kültürel farklılık tanımlaması; katı, ayrımcı, önyargılı tanımlamaları getiren bir bakış değil, aksine, etkileşimleri, kültür içi farklılıkları, kültürlerarası ortaklıkları ve tüm bu değişim ve dönüşümlerin tarihsel ve politik yapı içindeki yerini anlamaya yardımcı olan dinamik bir bakıştır. Bireyin eşsizliği ve insan ırkına mensup olmanın sürekliliği içinde birçok küçük grubun üyesi olunmaktadır. Bu grup üyelerinin benzer yanları ve kendine has özellikleri ayrımcılık ve baskının aracı ya da öznesi olabilmektedir. Williams (1996:70) sosyal hizmette, “farklılık (diversity), “fark” ve “bölünme”yi feminist ve postmodernist düşünceye göre kavramsallaştırmıştır. Ona göre farklılık; “belirgin şekilde fark edilebilen ancak baskın kültürden her zaman daha aşağı olmayan ya da her zaman eşitsiz bir konumda olmayan ve ortaklaşa yaşantıdan ileri gelen farktır” örneğin paylaşılan bir dil, milliyet, yaş, nesil, cinsiyet, medeni durum, fiziksel durum gibi. Fark (difference) ise “ortaklaşa paylaşılan yaşantı ya da kimliğin varlığı” olarak tanımlanmıştır

(toplumsal cinsiyet, etnik köken, cinsiyet, din, özürllülük gibi). Bölünme ise “ortaklaşa paylaşılan yaşantının ifade edilış biçiminin baskınlığa dönüştürülmesi” olarak tanımlanmıştır. Bu da baskın bir öznenin olması durumunda ayrıcalıklı bir statüyü beraberinde getirmektedir. Örneğın “beyaz, İngiliz, erkek olmak” kişiyi ayrıcalıklı hale getirmektedir.

Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasında “farklılık” yalnızca betimsel düzeyde insanların birbirinden sayısız noktada farklılaştığını kabul etmek değil, bu farklılıkların kutlanması, teşvik edilmesi başka bir ifadeyle varlıklarının sürdürülmesi çabasıdır. Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasında farklılığın, düşünce ve tutum düzeyinde kabul ve saygının ötesine geçerek, davranışsal düzeyde teşvik edilmesi, sosyal hizmetin değer sistemiyle çok yakından ilgilidir. Öncelikle, “kendi kararını verme” etik ilkesine uygun olarak sosyal hizmet uzmanları hizmet alanların kendi kararlarını verme haklarına saygı duydukları gibi başkalarının haklarını ihlal etmemek koşuluyla kendilerini gerçekleştirmeleri ve potansiyellerini en üst düzeye ulaştırmaları için yardımcı olur. İkinci olarak, genelci sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından biri olan güçlendirme ilkesine ve amacına göre sosyal hizmet mesleği, bireylerin doğal olarak sahip olduklarına inanılan güç ve potansiyeli en üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri için onlara destek olmayı amaçlamalıdır. Bireyde zaten var olan güçlerin harekete geçirilmesi amaçlandığından ve “farklılıkların” da bu güçlerden olduğu ya da olabileceği düşüncesinden hareketle farklılıklara “uzaktan bakmak ve hoş görmek” değil “yaklaşmak, dokunmak ve etkileşime girmek”, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının farklılığa bakışı olmalıdır.

Tüm bunların yanı sıra, sosyal adalet, çokkültürcü uygulamanın hem önemli bir değeri hem de nihai hedefidir. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi de kültürel olarak farklı grupların kendine has özelliklerini, genel olandan farklılaşan ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçların göz ardı edilmesi sonucu refah sisteminden dışlanmış olabileceklerini fark etmeye ve buna yönelik eyleme geçmeye bağlıdır.

Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının değer temelinde, kabul, saygı ve hoşgörü başka bir deyişle kültürel duyarlılığa ihtiyaç vardır. Kültürel duyarlılığa sahip sosyal hizmet uzmanları, “sosyal hizmet değerlerini uygulamaya aktarabilen ve müracaatçısının kültürel dünyasını öğrenmek için istek duyan kişiler” olarak tanımlanmaktadır (Miley, O’Melia ve Du Bois, 2004: 66). Çokkültürcü bakışı uygulamaya aktaran sosyal hizmet uzmanları, açık ve araştırmacı bir biçimde; insan farklılığı konusunda hayat boyu öğrenmeyi ilke edinmeli ve çokkültürcü uygulamayı bir sonuç ya da ürün olarak değil, bir süreç olarak görmelidirler (Castex, 1994; Gren, 1999; Sue ve Sue, 2003. Akt: Miley, O’Melia ve Du Bois, 2004: 67). Değer boyutundaki bir başka kavram olan kültürel farkındalık (bakış) ise, “etnik köken, kültür, sosyopolitik geçmiş ve yaşam tarzlarının uygulayıcı ve hizmet alanların karar verme süreçlerini nasıl etkilediğini anlamalarını sağlayan mekanizma” olarak tanımlanmaktadır (İbrahim, 1991: 14). Bakış açıları, uygulayıcı ve hizmet alan arasındaki iletişimi etkileyen kültür temelli değişkenlerdir. Bunun yanında kültürel farkındalık ya da bakış, öz-farkındalığı da gerektirmektedir. Öz-farkındalık, çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının başlangıç noktası olarak görülmektedir. Buna göre uygulayıcının kendi etnik kimliği

ve bununla ilgili değerlerin farkındalığı olmaksızın yapılan teorik tartışmalar tek başına "pratikte yarırsızdır". Yardım edici meslek elemanlarının ve sosyal hizmet uzmanlarının öz-farkındalığının kültürel yetkinlikteki önemi birçok yazar tarafından vurgulanmıştır. Jenkins (1988)'e göre sosyal hizmet uzmanlarının kültürel eğitiminde teorik bilgiler farkındalık süzgecinden geçirilmedikçe sonuçta ortaya çıkan sosyal hizmet uygulamasının uygunluğundan şüphe duyulmalıdır. Wilkinson (1997: 273) birçok farklı etnik yapıdan gelen yardım edici meslek elemanlarının öncelikle kendi kültürlerini, ön yargılı bakışlarını, tutumlarını, değerlerini ve ihtiyaçlarını anlamaları gerektiğini vurgulayarak, klinik etkililiğin öncelikle kişinin kendini tanımasından geçtiğini belirtmiştir. İbrahim (1991) ise öz-farkındalık eksikliğinin yarırsız uygulamalardan daha fazlasını beraberinde getirdiğini belirterek, bakış açısı ya da öz-farkındalığın olmadığı kültür bilgisi ve tekniklerinin etik ihlalleri, baskıyı ya da uygun olmayan diğer müdahale biçimlerini ortaya çıkarabileceğini bildirmiştir. Dolayısıyla çokkültürcü sosyal hizmet uzmanlarının öncelikle kendi kültürleri, önyargıları, ayrıcalıklı konumları ya da baskı altındaki konumlarını anlama yolundaki kültürel yolculuklarına çıkmaları bu eğitimin bir parçası olmalıdır.

Bilgi

Çokkültürlü uygulama hizmet alanlarının bakış açılarını anlayabilme, görebilme, keşfedebilme ve kabul etmeyi içeren çabaları, başka bir deyişle "kültürel bilgiyi" de gerekli kılmaktadır. Kültürel bilgi; kültürel olayların kavramsallaştırılmasını, müdahale stratejilerini, kültüre özgü teorileri, bilgiyi ve kültürel

araştırmaları anlama ve öğrenme çabası olarak tanımlanmaktadır (Sodowsky ve diğerleri, 1994). Weaver (1999: 217-225)'a göre kültürel olarak yetkin sosyal hizmet uygulamasının bilgi temeli; Farklılık bilgisi; tarih bilgisi, kültür bilgisi ve güncel gerçekliklerin bilgisinden (yeni gelişmeler) meydana gelmektedir. Farklılığın kabulü ve farkındalığı, kültürel olarak yetkin uygulamanın bilgi temelini vazgeçilmez bir parçasıdır. Tarih bilgisi, bilgi temelini ikinci önemli unsurdur. Kültürlerin tarihi, tarihte yaşanan önemli olaylar, bulunulan ülkedeki gelişmeler ve izlenen politika farklı grupları anlamakta oldukça önemlidir. Baskı, ayrımcılık, asimilasyon, entegrasyon politikaları gibi farklı grupları son derece yakından ilgilendiren ve etkileyen dönüşümler bilinmeksizin kültürel anlamda yetkin sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Kültür bilgisi, farklı grupların iletişim kalıpları, dünya görüşleri, inanç sistemleri ve değerleri hakkındaki bilgiyi içermektedir. Bireyler, içinde buldukları toplum ya da kültürden etkilenir ve bu toplum ya da kültürleri etkilerler. Dolayısıyla bireyleri anlama çabasında onların salt bireysel tanımlanmasından çok içinde yetiştiği toplum ya da kültür bağlamında tanımlanması söz konusudur. Bu kültürel bilgi şüphesiz önyargıya ve ayrımcılığa götürecek nitelikte değil, yanlış anlaşılmalara önleyecek, iletişimi kolaylaştıracak, farklı kültürlerin diyalogunu artıracak, herkesin birbirini doğru anlayacak nitelikte olması beklenmektedir. Güncel konulardaki bilgiler ise, farklı grupların örgütlenmesi, farklı grupları güçlendirmeye, korumaya yönelik örgütlenmeler, farklı grupların güçlü yönleri, farklı grupların yaşadığı stres ya da travma sonrası stres bozukluğuna ilişkin bilgiler de

kültürel olarak yetkin sosyal hizmet uygulamasının bilgi temelini oluşturmaktadır. Bunların dışında, Congress tarafından da 1994 yılında oluşturulan ve 2000 yılında geliştirilen “cultugram” (kültügram) da sosyal hizmet uzmanlarının kültürel farklılığı olan hizmet alanları anlamasında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Congress, 2004: 252-253). Bu kültügramda 10 alan bulunmaktadır. Bunlar; Yeniden yerleştirilme (resettlement) nedenleri, yasal statü, toplumda geçirilen zaman, evde ve toplum içinde konuşulan dil, sağlığa ilişkin inançları, kriz yaşantıları, tatiller ve özel günler, kültürel ve dini kurumlarla ilişkiler, eğitim ve iş yaşamına ilişkin değerler, aile yapısı, güç, mitler ve kurallara ilişkin değerlerdir. Tüm bu faktörlerin hizmet alanının kültürel farklılığını oluşturduğu düşünülmekte ve kültürel yetkinliği olan bir uygulama için bu bilgilerin alınmasının ve değerlendirilmesinin kültürel yetkinliği olan bir uygulama için gerekli olduğu belirtilmektedir (Congress, 2004: 252-253). Pedersen (1986: 80), bu bilgilere ek olarak, azınlık gruplarına hizmet veren sosyal sistemlerin işleyişlerini anlayanın, danışma sürecinin net bilgisinin ve azınlıkların hizmet almasına engel olan nedenlerin

bilinmesinin de kültürel yetkinliğin bilgi çerçevesi içinde olduğunu belirtmiştir. Constantine ve diğerleri (2007: 24), baskı ve ayrımcılığın tarihsel süreci ve farklı gruplara yönelik öznel ve toplumsal yaşantıları etkileyen “kültüre özgü” değerlerin bilgisini de eklemiştir. Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanları; güçsüzlüğe, ayrımcılığa ve baskıya neden olan toplumsal ve bireysel değerleri de bilmek ve bu grupların duyarlılığını harekete geçirerek güçlendirme temelli uygulamaları hayata geçirebilmelidir.

Al-Krenawi ve Graham (2003)'a göre kültürel yetkinlikte, bilgi, beceri ve diğer boyutları birbiriyle yakından ilişkilidir. Tablo 1’de de görülebileceği gibi bilişsel boyutta, duygusal boyutta ve beceri boyutunda kültürel bilgi, ilgi ve becerinin düzeyi kültürel yetkinlik düzeyini belirlemektedir. Her ne kadar kültürel duyarlılık, kültürel konulardaki beceriyi bir düzeyde ifade etse de; kültürel yetkinlik bundan daha da fazlasını içermekte ve daha fazla bilgi ve beceri sahibi kişiyi tanımlamaktadır. Kültürel yetkinliği olmayan bir uygulama hizmet alanlar üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olmaktadır. Dolayısıyla kültürel yetkinliği olan bir uygulamanın ön koşulu her üç boyutta duyarlılıktır:

Tablo 1: Kültürel Bilgi Çerçevesi

Boyutlar	Kültürel Yetkinliği Olmayan	Kültürel Duyarlılığı Olan	Kültürel Yetkinliği Olan
Bilişsel boyut	İlgisiz/habersiz	Farkında/haberdar	Bilgi sahibi
Duygusal Boyut	Kayıtsız/soğuk	Anlayışlı/duygudaş	Değişimi üstlenmiş
Beceri Boyutu	Beceri sahibi değil	Bazı beceri eksiklikleri var	Yüksek derecede beceri sahibi
Genel Etkisi	Yıkıcı	Tarafsız/nötr	Yapıcı

(Este, 1999: 32)

Beceri

Constantine ve diğerleri (2007: 4) beceriyi; kültürel bilgidен yararlanabilme ve farklı gruplara özgü hizmet geliştirebilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Soudowsky ve diğerleri (1994) kültürel beceriler ve diğer iki bileşen (değerler ve bilgi) arasındaki ilişkiye dikkat çekerek; değerlerin ya da öz-farkındalığın hem bilgi hem de beceriyi etkileyebileceğini ancak aynı zamanda hem tutumsal, duygusal bileşenleri hem de anlayışı içermesi nedeniyle onlardan ayrı tutulabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanında, beceriler, bilgi üzerine inşa edilmektedir ve hem çok-kültürlü iletişimde hem de danışma sürecinde davranışsal donanımı ifade etmektedir (Lum, 1986: 138). Kültürel yetkinlikte beceri düzeyini inceleyen Lum (1999), görüşme yapma becerileri ve empati becerilerine dikkat çekmiştir. Görüşme yapma becerisi, hizmet alanın bakış açısını anlamayı ve gerekli/yararlı bilginin hizmet alandan alınabilmesini sağlamaktadır. Weaver (1999: 217-225) da, kültürel yetkinliği olan sosyal hizmet uygulamasındaki iki beceri temelini genel ve önleme becerileri olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. Genel beceriler; iletişim, problem çözme becerileri, uzlaşma becerileri gibi temel becerileri kapsamaktadır. Bu becerilerin kültürel olarak yetkin uygulamadaki en temel özelliği *güçlendirme* ve *empati* konusundaki vurgudur. Güçlendirme bir süreç ve amaç olarak kültürel olarak yetkin sosyal hizmet uygulamasının temel bakışından biridir. Çünkü çok-kültürcü sosyal hizmet uygulamasının nihai hedefi baskı altındaki grupları güçlendirerek sosyal adaleti sağlamaktır. Genel becerilerin yanı sıra önleme becerileri olarak ifade edilen beceriler ise; Dinleme, sessizlik, hoşgörü ve sabırlı olma gibi becerileri kapsamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, dinleyerek, sakin durarak

ve öğrenmeye istekli olarak iletişimi diya-loğa dönüştürebilmektedir.

Beceriler, formal eğitim, informal etkileşim ve çeşitli yaşantısal yollarla kazanılmakta ve kültürel davranış biçimlerini, sözsüz iletişim öğelerini ve iletişim becerilerini içermektedir. Pedersen (1986: 80), sözlü ve sözsüz karşılıkları üretebilme, sözlü ve sözsüz iletişimi gönderebilme ve alma becerisini ve ihtiyaç olduğunda kurumsal müdahaleye başvurabilme becerisini eklemiştir. Kültürel olarak baskı altındaki gruplarla etkili çalışabilmek için de politik ve sosyal koşullar ve baskının tarihsel süreci değerlendirilmelidir. Kültürel olarak farklı biriyle, ya da baskı altında bir grupla çalışırken zorlukların altında yatan baskı koşullarını ortaya çıkarmak veya öğretmek hizmet alanın bağlamsal sosyal, politik ve ekonomik koşulları algılamasını sağlar ve böylece baskı unsurlarına karşı eyleme geçer (Ivey, 1995: 63).

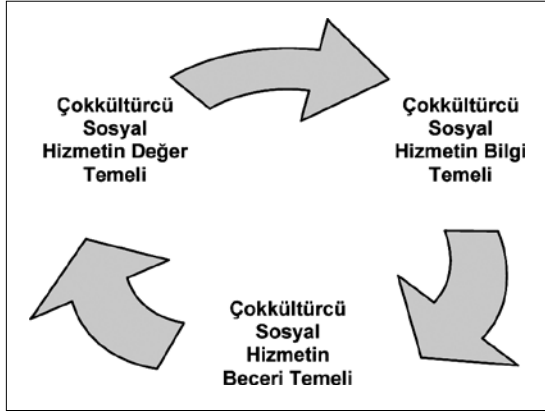
Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesinde kullanılan araçların önemli bir yeri vardır. Al Kranawi ve Graham (2003: 11-20), literatürü inceleyerek uygulayıcıların kültürel olarak yetkin uygulamalarında kullanılmak üzere bazı yardımcı yollar/araçlar belirlemiştir. Bunlardan *çevirmenler*, diller arasında çeviri yaparak uygulayıcı ve hizmet alan arasındaki iletişimi kolaylaştırabilmektedir. Ancak, ortak dili konuşuyor olmak anlamayı garanti etmemektedir. Özellikle çevirmenin, yardım almaya gelen kişinin etnik kültürü ya da geçmişi hakkında çok sınırlı bilgisi varsa, aktarmalar dil açısından doğru gerçekleşse de hizmet alanın tam olarak vermek istediği karşılığı aktarmayabilir ya da eksik bırakabilir. Daha da ötesi, çevirmen sadece söylenen sözcüğün çevirmeye odaklandığında söylenmeyenlerin anlamını, başka bir deyişle sözsüz iletişimin öğelerinin

anlamını keşfetmede yetersiz kalabilir. Dolayısıyla her ne kadar anlaşma aracı olarak ortak dilin konuşulmasında çevirmenler kolaylaştırıcı olsa da, hizmet alanın dünyasını anlamada yeterli değildir. *Kültürel bağlantı kurucular*, çevirmenleri desteklemek ya da onlara alternatif bir uygulayıcı olarak sosyal hizmet sunumunda yer alabilirler. Kültürel bağlantı kurucular hem içinde buldukları kültür hem de belli bir azınlık grubun kültüründe uzmanlaşmış kişilerdir (Paine, 1971; Herzog, 1972. Akt: Al Kranawi ve Graham, 2003: 12). Farklı kültürlerden gelen uygulayıcı ve hizmet alanın beklentileri farklılaşabilmektedir. Bağlantı kurucunun çevirmenden farkı, yalnızca sözel iletişimi kolaylaştırmayıp, aynı zamanda insanlar arasındaki etkileşim ve birbirini anlamayı da kolaylaştırmasıdır. Uygulayıcı ve hizmet alanın dünyasını anlamaya ve taraflara bunu açıklama yeteneği, kültürel bağlantı kurucuyu çevirmenliğin ötesinde önemli bir konuma kavuşturmaktadır.

Kültürel danışmanların görevi ise, kültürel bağlantı kurucudan bir adım öteye giderek, danışmanlık rolünü de içermesidir. Bu süreç, yalnızca kültürel çevirmenlik ve tarafların birbirini anlamasına yardımcı olmak değil, aynı zamanda bütün müdahale süreçlerinde yer almayı da kapsamaktadır. Dolayısıyla, sosyal hizmette kültürel danışman hem kültürel bağlantı kurucu gibi önemli düzeyde kültürel yetkinliğe sahip hem de sosyal hizmet alanında bilgi ve beceriye sahip kişi olarak tanımlanabilir. Hizmet alanının sorunlarının kültürel bağlam içinde tanımlanması da görevleri arasındadır. Son olarak kültürel arabuluculuğun amacı, toplumdaki sosyal refah hizmetlerinin sunumunda farklı kültürler ya da dünya görüşleri arasında (sosyal hizmet uzmanının sahip olduğu

kültür ve uygulayıcının hizmet verdiği etnik-ırksal topluluk) aracılık etmektir. Kültürel araçların "arabuluculuk" yapma işlevi, diğer arabuluculuk rollerindeki gibi "uzlaştırmaya" değil, "işbirliğine" dayanmaktadır. Kültürel arabulucular, sosyal hizmet sisteminin doğal bir parçası olmayıp, farklı gruplarla çalışmada kültürel anlamda duyarlı, güçlendirmeye odaklı ve sosyal adaletin sağlanmasını hedefleyen hizmet sunumunda işbirliği halinde çalışılan kişiler olmaktadır (Al Kranawi ve Graham, 2003: 14).

Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarıyla ilgili düşünömsel bir süreçte olmaları başka bir ifadeyle "sürekli değerlendirme ve değişime hazır olmak için kendi uygulamalarını değerlendirmeleri", beceri boyutunun önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Değerlerin ve bilginin algılanma biçiminin, becerinin yönünü de tayin ettiği; tekkültürcü bilginin ve tekkültürcülüğe önem veren değerlerin uygulamada güçsüzleştirici ve ayrımcı olacağı; çokkültürcü değer ve bilgi temelini güçlendirici ve eşitlikçi olacağı öngörülmektedir. Çokkültürcü becerilerin mikro, mezo ve makro düzeyde geliştirilmesi ve uygulanması sistem ve birey etkileşiminin bir ürünüdür. Sistem ve bireyin birlikte değişme ve gelişmesi sağlandığı ölçüde düşünömsellikten yararlanılabilir. Tüm bunlarla birlikte, değerlerin ve bilginin algılanma biçimi, becerinin yönünü de tayin etmektedir. Değerlerin, bilgiyi ve bilgiye ulaşma yollarını, bilgininse değerlerle birlikte becerileri etkilediği "döngüsel bir süreç" yaşanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uygulamasının değer, bilgi ve beceri boyutu birbiriyle ilişkili olduğu gibi, aynı zamanda birbirini sürekli etkilemekte ve değiştirmektedir. Aşağıda Şekil 1'de de gösterildiği gibi bu etkileme süreci çokkültürcü sosyal hizmet döngüsünü oluşturmaktadır.

Şekil 1: Çokkültürcü Sosyal Hizmet Döngüsü

Çokkültürcü Sosyal Hizmet Yaklaşımlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme

Yukarıda ifade edilen değişim ve dönüşümler eleştirel biçimde değerlendirilmediğinde uygulamanın çokkültürcü olması mümkün olamamaktadır. Eleştirel yaklaşım, 1960'lardan itibaren sosyal bağlamın eleştirisiyle gündeme gelmiş, sosyal bağlam tekrardan bireysel deneyimin sosyo-ekonomik yapıdan ve tarihsel koşullardan nasıl etkilendiğini içerecek biçimde genişletilerek tartışılmıştır. 1960-1980ler arasında sosyal hizmet uygulamasına radikal ve yapısal yaklaşımlar geliştirilmiştir; İngiltere'de Bailey ve Brake (1975, 1980) ve Corrigan ve Leonard (1978), Amerika'da Galper (1980) ve Avustralya'da Throssell (1975), Rees (1991), Fook (1993) ve De Maria (1993) eleştirel yaklaşımların öncüleri olmuştur (Fook, 1993). Eleştirel görüşü savunanlara göre geleneksel sosyal hizmet, refah devletinde hizmet alanların karşılaştığı zorlu bireysel ve sosyal koşulların kaynağını bireysel kusurlar olarak görmektedir. 1960'lar ve 1970'lerde başlayan bu güçlü eleştirilerin oluşturduğu

çeşitli modeller arasında ırkçılık karşıtı ve çokkültürlü sosyal hizmet, baskı karşıtı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, feminist sosyal hizmet, Marksist sosyal hizmet, radikal sosyal hizmet, yapısal sosyal hizmet ve araştırmanın katılımcı ve eylemci biçimleri yer almaktadır (Healy, 2000: 1-10). Bu modeller arasında bazı karşı duruşlar ve farklılıklar olmasına karşın tümü temel olarak geleneksel sosyal hizmetin (casework) yardım sürecinde bireyselliğe yaptığı vurguyu eleştirmiş ve radikal sosyal dönüşümü öngörmüştür. Brechin (2000:26)'in eleştirel uygulama tanımlaması şöyledir: "açık görüşlü, farklı yaklaşımları, deneyimleri ve varsayımları hesaba katan yansıtıcı değerlendirmelerdir". Ona göre eleştirel uygulama, "belirsizliği yönetmenin bir yolu"dur. Yeni düzen daha güvensiz ve belirsiz olduğundan, yeni koşul ve kabulere göre dengeyi yeniden kazanmak, olası riskleri azaltmak için yeni yardımcı mekanizmalar araştırılmak durumunda. Brechin (2000: 31-33) eleştirel uygulamada iki ilke tanımlamaktadır. Birincisi "başkalarına eşit derecede saygı duymak", ikincisi ise "açık ve bilmeyen

(not-knowing) yaklaşımı”nı benimsemektir. Burada dünyayı insanların deneyimlediği bir şey olarak ele almayan eski ya da yetersiz kesinliklere güvenmeyen ve belirsizliği kabul ederek, onunla başa çıkmak için yeni yollar arayan bir yaklaşım söz konusudur. Dolayısıyla, belirsizliğe ve belirsizlikle başa çıkmaya güvenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Adams, Dominelli ve Payne (2002: 2-7) için de açıklık ve belirsizlik yaratıcı uygulama için bir fırsat olarak görülmektedir. Brechin’e göre eleştirel uygulama insanların fırsatlarını sınırlandırma ve sosyal hizmet uzmanının gücünü artırma değil, birlikte çalışılan insanları güçlendirme ve yaşamlarında bir farklılık yaratma amacıyla olmalıdır. Adams, Dominelli ve Payne (2002: 2-7) bu görüşleri paylaşmakla birlikte bu düşünceye ek olarak, kolektif ilişkilere, güçlendirme ve değişimi iyileştirmek için kişilere uygulanan uygulamaları geliştirmeye odaklanmıştır. Onlara göre fark yaratmak yalnızca bireysel değişimler ve kazanımlar değildir, bu değişim ve kazanımlar aynı zamanda toplumdaki dezavantajlı ve baskı altındakileri güçlendirmeye yönelik bir hareketin parçasıdır ve bu değişim ve kazanımlardan yola çıkarak daha geniş sosyal gelişmeyle iyileştirme sağlanmalıdır. Başka bir deyişle, katılımdan dışlanarak değil, doğrudan katılım içinde olarak sosyal gelişme sağlanmalıdır.

Eleştirel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde sosyal hizmetin gerçek anlamda güç ve baskı konularıyla iç içe olduğu ve daha geniş bir özgürleştirici projenin parçası olduğu tartışmaya açıktır. Özellikle hizmetten yararlananlar ve eleştirel sosyal hizmet teorisi bağlamında bu tartışmalar yapılmaktadır. 1970’lerin sonunda ve 1980’lerin başında, örneğin, sosyal hizmetin kapitalist

devletin ideolojik bir aracı olduğuna ilişkin bir dizi radikal metin yayınlanmıştır (Simpkin, 1983; Jones, 1983; Althusser, 1971). Sosyal hizmetin potansiyel olarak liberalist bir etkinlik olduğu düşüncesi şimdilerde özellikle Foucault (1977)’dan etkilenen post-yapısalcılık düşüncesiyle desteklenmektedir. Kısaca bu yaklaşım sosyal hizmeti, Foucault’un “psi-mesleklerin” (psikoloji, psikiyatri, kriminoloji) çıkışı, tedavi ve gözetimle ilişkilendirmesi ile “disipline eden gücün” bir yüzü olarak algılamaktadır. Foucault’un yaklaşımı ve sosyal hizmeti disipline eden güç olarak konumlandırarak eleştirmek şüphesiz sosyal hizmette 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında oldukça etkili olmuştur (Rodger, 1991). Ancak, sosyal hizmetin postmodernist dönüşümü sosyal hizmet alanında beklenen etkiyi yaratamamıştır. Vieux (1994) bunun nedeninin postmodernistlerin yapısal ırkçılığa yeterli önemi vermemeleri olduğunu bildirmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının ayrımcılık karşıtı yolları kullanmaları için yoksullukla yapısal eşitsizliklerin (örneğin ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet) ilişkisini görebilmeleri gerekmektedir. Örneğin Oppenheim (1996), ırk ve yoksulluğun birbiriyle ilişkisini ortaya koymuştur. Tüm bu yaklaşımlar ve çalışmalar temelde sosyal hizmetin “sosyal adaleti” sağlama yönünde nihai hedefinden saptığını, bunun bir söylemden öteye gidemediğini öne sürmekte ve bu hedefi ulaşılabilir kılmak için başta ırkçılık ve yoksulluk olmak üzere eşitsizliği yaratan faktörleri araştırmasını öngörmektedir. Başka bir deyişle sosyal hizmet uzmanları sessizliği bozmalı ve sosyal adalet için sesini yükseltmelidir.

Sosyal hizmette “eleştirel” seslerin yükselmesinden sonra gelişen yaklaşımlar,

sosyal hizmetin “çokkültürcü” olmasına dönük çabalar da aynı zamanda. Ancak, eleştirel yaklaşımın doğası gereği bunları da sürekli eleştiri ve değişime tabi tutmadıkça uygulamanın çokkültürcü olamayacağı açıktır. Örneğin, ayrımcılık karşıtı uygulama, sosyal hizmetin hem kendi içindeki “müracaatçıya zarar veren ayrımcı uygulamaları azaltmayı” hem de “toplumdaki ayrımcılığı” önlemeye dönük çabalarını içermektedir. Ancak, ayrımcılık karşıtı uygulamayı destekleyecek sosyal hizmet bilgisi yetersiz düzeydedir. Hawkins ve diğerleri (2001: 6) Avustralya’da yaptıkları bir araştırmalarında sosyal hizmet uzmanlarının “sosyal adalet terminolojisini” çok nadiren kullandığını bildirmiştir. Graham (1999), ayrımcılık karşıtı uygulamayı bu uygulamanın destek aramayı ve azınlık grupların duygusal, manevi ve gelişimsel ihtiyaçlarını karşılayamayarak onların baskıya karşı kolektif duruşuna etki edememesi bakımından eleştirmektedir. Ona göre, bu uygulama ancak gücü “ödünc” almakta ve azınlık gruplarının içinde saklı “gücü” ortaya çıkaramadığından yaratıcı ve sürekli bir dönüşüme katkı verememektedir.

Farklılıklarla çalışmaya ilişkin bir başka model olan etnik duyarlılık modeli ise, ırksal, kültürel ve sosyal farklılıkları anlamayla birlikte kültürel farklılıklara duyarlı olma gerekliliğini vurgulayan bir modeldir. Etnik duyarlılık modelinde etnik gerçeklik (realite) ve kültürel baskı önemli kavramlardır. Etnik gerçekliğin anlamı baskın grubun kendi yaklaşımıyla gerçekliği tanımlaması ve yapılandırmasıdır. Dolayısıyla insanların sorunları bu bakışla (baskın grubun bakış açısı) çözümlenmeye çalışılmaktadır. Kültürel baskı ise, “baskın

grubun yaşantısının ve kültürünün evrenselleştirilmesi ve bunların norm olarak kabul edilmesi” biçiminde tanımlanmaktadır (Young, 1990: 59). Graham (1999: 108)’a göre sosyal hizmette kültürel baskı, farklı grupların (siyahlar gibi), yeni sosyal hizmet uygulamalarını ya da tarzlarını geliştirmede yeterli ve beceri sahibi olmadığı yönündeki ön kabul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakışa göre sosyal hizmette genel olarak tek bir yaklaşım ve uygulama biçimi başka bir deyişle tekkültürcü yaklaşımlar egemendir. Bu da baskın grubun ürettiklerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet bilinçli ya da bilinçsiz olarak etnik merkezîyetçi dünya görüşünün bir aracı konumuna gelmektedir. Etnik duyarlılık modeli de gerçekliğe ilişkin başlangıçta etnik merkezîyetçi bir başlangıçla bazı varsayımlarda bulunmakta ve “diğerlerinin” buna ulaşabilmesi için neler yapabileceğini öngörmektedir (Turner, 1986: 2). Dolayısıyla, diğer yaklaşımlarda olduğu gibi bu yaklaşımın başlangıç noktası da azınlıkta olanın değerlerini baştan dışlamış olduğundan yeterlikli bir çokkültürcü uygulama temeli sunmamaktadır.

SONUÇ

Farklılıklarla dolu bir dünyada, doğrudan ve dolaylı uygulamalarıyla, bireyle ve toplumlara “dokunarak” gerçekleştirilen sosyal hizmet mesleği, doğasına uygun olarak, öznelliğe saygı duymalı, güçlendirmeli ve sosyal adaleti gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Bütün bunların uygulamada gerçekleşebilmesi için, sınıflayıcı, etiketleyici ve disipline edici bir tutum yerine “çokkültürcü” bir yaklaşım içinde olması beklenmektedir.

1960’lardan sonra sosyal bilimleri simgesel, dilbilimsel ve temsili sistem olarak

derinden etkileyen ve sosyal hizmet uygulamasını da dönüştüren etkilerde bulunan kültür artık hem sosyal bilimlerin hem sosyal hizmet uygulamasının temel odağı haline geldi. Böylece, daha önce “prototip”lerin ve genelgeçer kategorilerin şekillendirdiği sosyal hizmet uygulaması, artık sorunun ve gereksinimin belirlenmesinde ve tüm uygulama sürecinin tasarımı belirleyici unsur olarak kültürü ve bir “özne” olarak hizmet alanları odak olarak almaya başladığından çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması, “özgürleştirici” bir pratik olarak görülmektedir. Ancak bu tür bir “çokkültürcü” yaklaşım ve uygulama eleştirel yaklaşım olmaksızın, kendi kendini yok eden tehlikeli bir kavram halini alabilecektir. Eleştirel yaklaşımın öngördüğü “düşünüm-sellik” ile bilginin iktidarına izin vermeyen bilgi, değer ve beceri temeli olmaksızın, çokkültürcü uygulamanın sosyal hizmetin özgürleştirici, güçlendirici ve sosyal adaleti sağlayıcı amaçlarına hizmet etmesi beklenmemelidir.

Sonuç olarak, genelde ve özel olarak ülkemizde, sosyal hizmet eğitiminin ve sosyal hizmet politikalarının çokkültürcü ve eleştirel bir bakışla yeniden değerlendirilmesine; hizmet alanların ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda sunulan hizmetlerin çokkültürcü anlayışla yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Hizmet alanların “gerçek” ihtiyaçlarından yola çıkmayan; önyargılı, sınıflayıcı ve genelgeçer yaklaşımlarla götürülen hizmetlerin pratikte faydasız ve/veya zarar verici olacağı açıktır. Bu anlamda eleştirel çokkültürcü bir yaklaşım çerçevesinde yeni araştırma ve değerlendirmelerin yapılması, sosyal hizmet eğitimi ve politikalarının yeni araştırmalarla desteklenmesi önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adams, R., Dominelli, P. ve M. Payne (2002). *Critical Practice in Social Work*. Edt. R. Adams, L. Dominelli ve M. Payne. Palgrave Macmillan.
- Al Krenawi, A. ve J.R. Graham (2003). *Multicultural Social Work In Canada*. Oxford University Press.
- Althusser, L. A. (1971) *Lenin and Philosophy and Other Essays*. London: New Left Books.
- Aponte, H.J. (1995). “Political Bias, Moral Values and Spirituality in the Training of Psychotherapists”. *Bulletin of the Menninger Clinic*. 60 (4). 488-502.
- Balı, A. S., (2001). *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet, “Öteki” ile Barış İçinde Birlikte Yaşamak*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bilgin, N. (2005). “Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 80.
- Brechin, A. (2000). “Introducing Critical Practice”. *Critical Practice in Health and Social Care*. Ed. A. Brechin, H. Brown ve M. Eby. London: Open University/Sage.
- Congress, E.P. (2004) “Cultural and Ethical Issues in Working with Culturally Diverse Patients and Their Families: The Use of *Cultogram* to Promote Cultural Competent Practice in Health Settings”. *Social Work Visions from Around The Globe: Citizens, Methods and Approaches*. Ed. A. Metteri, T. Kröger, A. Pohjola, P. Raubala. Haworth Press.
- Constantine, M., S. Hage, M. Kindaichi ve R. Bryant. (2007). “Social Justice and Multicultural Issues: Implications for Practice and Training of Counselors and Counseling Psychologists”. *Journal of Counseling and Development*, 85, 24-29.
- Fook, J. (1993). *Radical Casework: A Theory of Practice*. St. Leonards, NSW: Allen&Unwin.
- Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish*. Harmondsworth: Penguin.

- Graham, M.J. (1999). "The African-Centered Worldview: Toward a Paradigm for Social Work". *Journal of Black Studies*. Sage Pub. 30: 1. s.103-122
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri-Felsefe ve Politika Sorunları- Seçmeler-*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Hawkins, L., Fook, J. ve Ryan, M. (2001) "Social Workers' Use of the Language of Social Justice", *British Journal of Social Work* 31: 1-13.
- Healy, K. (2000). *Social Work Practices: Contemporary Practices on Change*. Sage Publications.
- Lum, D. (1986). *Social Work Practice and People of Color: A Process-stage Approach*. Brooks Cole.
- Lum, D. (1999). *Culturally Competent Practice: A Framework for Growth and Action*. Brooks Cole.
- McCarthy M. (1991). *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miley, K.K., M. O'Melia ve B.L. DuBois (2004). *Generalist Social Work Practice An Empowering Approach*. Boston: Allyn-Bacon.
- National Association of Social Workers (NASW) (2001). *NASW Standards for Cultural Competence in Social Work Practice*.
- Oppenheim, C. (1996) *Poverty: The Facts*. London: Child Poverty Action Group.
- Padilla, Y.C. (1997). Immigrant Policy: Issues for Social Work Practice. *Social Work* 42(6):595-606.
- Pedersen, P. (1986). "Developing Interculturally Skilled Counselors: A Prototype for Training". *Cross-Cultural Training For Mental Health Professionals*. Springfield.
- Rodger, J. J. (1991) "Discourse Analysis and Social Relationships in Social Work", *British Journal of Social Work* 21: 63-79.
- Simpkin, M. (1983) *Trapped Within Welfare: Surviving Social Work*. Basingstoke: Macmillan.
- Sodowsky, G.R.R.C. Taffe, T. Gutkin ve S.L. Wise (1994). "Development and Applications of The Multicultural Counseling Inventory: A self-report Measure of Multicultural Competencies". *Journal of Counseling Psychology*. 41, 137-148.
- Tambiah, S.J. (2001). "Vignettes of Present Day Diaspora", Eliezer Ben-Rafael ve Yitzhak
- Turner, F. J. (1986). "Theory in social work practice', in Turner, F. J. (ed.), *Social Work Treatment*, New York, The Free Press.
- Vieux, S. (1994) "In the Shadow of Neoliberal Racism", *Race and Class* 36(1): 23-33.
- Walzer, M. (1998). *Hoşgörü Üzerine*, Abdullah Yılmaz (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Weaver, H. N. (1999). "Indigenous people and the social work profession: Defining culturally competent Services". *Social Work*; May 1999; 44, 3.
- Wilkinson, D. (1997). "Reappraising the Race, Class, Gender Equation: A Critical Theoretical Perspective". *Smith College Studies in Social Work*, 67, 261-276.
- Williams, F. (1996) "Postmodernism, Feminism and the Question of Difference",. *Social Theory, Social Change and Social Work*. London: Routledge.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Derleme

SOSYAL BİR PROBLEM OLARAK İŞSİZLİK VE SONUÇLARI

Unemployment as a Social Problem and Its Results

Nurşen ADAK*

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, (iletişim için: nadak@akdeniz.edu.tr)

ÖZET

İşsizlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan önemli problemlerden birisi olmaya devam etmektedir. Türkiye’de son 15 yılda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte, işsizliğin boyutları da giderek artmış ve sonuçları bakımından işsizlik sadece ekonomik bir problem olmaktan çıkarak öncelikle sosyal bir problem haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda işsizlik ile ilgili çalışmalar, işsizliğin sebepleri kadar işsizliğin ekonomik ve sosyal hayatta neden olduğu problemleri de ele almaya başlamışlardır. Bu çalışmada, öncelikle sosyal bir problem olarak işsizlik ve işsiz kavramları irdelenecek, resmi kurumlardan elde edilen verilerin ışığında mevcut işsizlik oranları ortaya konulacaktır. Çalışma, daha önce yapılan araştırmalara dayalı olarak işsizliğin toplum üzerindeki etkilerinin ele alınacağı bölümle devam edecek ve değerlendirme kısmıyla sona erecektir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal problem, işsizlik

ABSTRACT

Unemployment, with which developed and developing countries have to fight, is still one of the major problems in Turkey. Together with the economic crisis which Turkey has gone through for the last two decades, the dimensions of unemployment have increased. In this process, unemployment has become not only an economic but also a social problem. As a result of these developments, studies about unemployment have started to deal with the economic and social results of unemployment as well as its reasons. In this study, the concepts of unemployment and unemployed will be investigated initially as a social problem and current unemployment rates will be displayed by means of the data obtained from official institutions. The study will also explore the impact of unemployment on the individual and the population by referring to the preceding studies and the conclusion will contain an evaluation of the topic.

Key Words: Social problem, unemployment

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında sadece ekonomik bir olgu olarak değil aynı zamanda sosyal bir olgu olarak değerlendirilen işsizlik önemli sosyal problemlerinden birisidir. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve toplumsal etkileri iktisatçıların yanı sıra sosyoloji, psikoloji gibi diğer sosyal bilimcilerin de konuya ilgilerini artırmıştır. Çalışmak sadece gelir elde etmek değil, kişinin özgüvenin artırarak kendini gerçekleştirmesini, içinde bulunduğu grupla daha sıkı ilişkiler geliştirerek toplumsal aidiyet hissetmesini sağlayan bir yaşam biçimidir. Tersine işsizlik, bireyin yaşam standardını düşüren, yoksulluk çekmesine neden olan bu nedenle de kendine ve topluma kızgınlık ve öfke duymasına, kendini yalnız ve toplumdan dışlanmış olarak görmesine,

diğer insanlarla ilişkilerinin bozulmasına neden olan bir durumdur.

Çok nedenli olarak ortaya çıkan işsizlik ekonomik sonuçlarının yanında sosyal ve psikolojik sonuçlara sahiptir. Bu çalışmanın amacı işsizliğin sosyal bir problem olduğundan hareketle işsizlik ve işsizliğin yarattığı problemleri tartışmaktır. Çalışmada öncelikle sosyolojik olarak sosyal problem kavramı tartışıldıktan sonra işsizliğin neden sosyal bir problem olduğu sorusuna cevap aranmakta ve işsizlikteki mevcut durum değerlendirilmektedir. Makalede işsizlik diğer sosyal problemlerin kaynağı olabilecek bir problem olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ikinci kısmında işsizlik sonucu ortaya çıkan yoksulluk, aile içi problemler, suç, intihar gibi sosyal problemlerin işsizlikle bağlantısı kurulmaktadır. Makale sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

İşsizlik: Sosyal Bir Problem

İlk bakışta bireysel bir problem olarak algılanan işsizlik, aynı zamanda sosyal bir problemdir. Bu nedenle işsizlik ve yarattığı sosyal problemlere geçmeden önce sosyal problem ve işsizlik kavramları üzerinde durulacaktır.

Pek çok kavram gibi sosyal problem kavramını da tanımlamak oldukça güçtür. Kavramın tanımlamasına öncelikle bireysel ve sosyal problem ayırımını ortaya koyarak başlamak faydalı olacaktır. Mills, (Wallace ve Wolf, 2004: 125) sosyolojik imgelem kavramıyla, bireylerin ilk bakışta özel olarak algılanan problemleri ile tarihsel perspektifte şekillenmiş sosyal ve kültürel yapılar arasında bağlantılar olduğunu savunur. Bireysel yaşamlar, aslında tarihi değişik yapılarla sahip sosyal hayatın bir yansımasıdır.

Giddens (2000: 4-5), bireylerin kendi deneyimlerini, ancak kendi tarihsel dönemleri içerisinde değerlendirebildiklerinde tam olarak anlayabileceklerini ifade etmektedir. Böylece sosyolojik imgelem, problemleri “tarihi ve biyografiyi ve toplum içinde bu ikisi arasındaki ilişkiyi kavramayı” sağlayacaktır. Bireysel problemler; bireyin içinde yaşadığı çevresiyle ve başka insanlarla olan ilişkilerinde yaşadığı sıkıntılardır. Sosyal problemler ise; bir bütün olarak tarihsel, toplumsal ve tarihsel hayatın daha büyük yapılarını oluşturmak üzere iç içe girmiş birbirini etkileyen çeşitli çevreler ile ilgili meselelerdir. Giddens’in yorumuyla sosyolojik imgelem, “kendimizi gündelik yaşantılarımızın bildik sıradanlığından, yeni bir bakış ile uzaklaştırarak düşünmeyi gerektirir. Bizim, yalnızca bireyi ilgilendirir görünen pek çok olayın gerçekte daha geniş problemleri yansıttığını görebilmemizi sağlar”.

Günlük yaşamda insanlar pek çok problemle karşılaşır ancak bunların hepsini sosyolojik açıdan sosyal problem olarak tanımlamak doğru değildir. Poplin (1978: 4) sosyal problemi, **topluma** veya toplumu oluşturan grup ve kurumlara **tehdit** içeren bir **davranış modeli** olarak tanımlar. Bir problemin sosyal problem olabilmesi için insanların müdahil olduğu bir davranış modelini içermesi gerekir.

Manis (1976: 25) sosyal problemi **zarar** bağlamında tanımlamıştır. O’na göre sosyal problem, bilimsel araştırma tarafından ispatlanmış, insan iyiliği için zararlı olan değerler ve sosyal koşullardır. Bu perspektiften sosyal problem, bu koşullar hakkındaki sosyal ilgi ve halk farkındalığından bağımsız olarak var olur. Bunun anlamı halk ya da politikacılar bu koşulları problem olarak

görmeseler bile sosyal bilimciler, sosyal problemleri ölçme ve belirleme gücüne sahiptir. Ancak bu tanımlama-daki “zarar” kavramı çok açık değildir. Çünkü bazı insanların zararlı ve sosyal problem olarak gördüğü koşullar toplumdaki diğerleri için yararlı olabilir

Spector ve Kitsuse'nin (1977: 75) yapı-salcı tanımlamasına göre, sosyal problem, belli varsayılan durumlarla ilgili olarak istek ve şikâyetlerini bildiren birey veya grupların aktiviteleri olarak tanımlanır.

En yaygın kabul edilen tanımlardan birisi de Fuller ve Myers'in (1941: 320) tanımlamalarıdır: Belli bir koşulun, çok sayıda kişi tarafından paylaşılan normlardan bir sapma olarak tanımlanmasıdır. Kelleher (2004: 10) toplumda etkili olan bir grubun, sosyal bir koşulu değerlerine tehdit olarak tanımladığında; çok sayıda kişi bu koşuldan etkilendiğinde ve söz konusu koşul kolektif eylem tarafından düzeltilebileceği zaman sosyal problemin var olduğunu belirtir.

Loseke (1999: 5-7), sosyal problemleri tanımlamak için özet olarak dört temel faktörün etkili olduğunu belirtir.

1. *Sosyal problemler bazı şeylerin **yanlış** olduğunu göstermek için kullanılır.* Sosyal problemler olumsuz sosyal koşulları içeren oldukça kötü problem alanlarının adıdır. Örneğin iyi sağlık koşulları, refah, eşitlik, mutlu aileler popüler anlayışta sosyal problem değildir. Sosyal problem terimi **sorun** (bela) belirtmek için kullanılır.
2. *Bir koşula sosyal problem statüsü verilmiş olması için o koşulun yaygın olması yani birkaç kişiden daha fazla kişiyi etkilemesi, incitmesi gerekir.*

Örneğin bir kişinin toplumda işsiz kalması sosyal bir problem değildir. Bir toplumda çok sayıda işsiz varsa ancak o zaman işsizlik bir sosyal problem haline gelir. Bazı koşulların sosyal problem olması için **anlamli sayıda insanı** etkilemesi gerekir.

3. *Sosyal problemlerin tanımlaması bir miktar **iyimserlik** içerir.* Sosyal problemler olarak adlandırılan koşullar değiştirilmesi mümkün düşünülen özelliklere sahiptir. Bu problemler insanların neden olduğu kabul edilen problemlerdir bu nedenle insanlar tarafından değiştirilebilirler. Ölüm ele alınacak olursa, kesinlikle zor ama değiştirilemez bir durumdur. Bu nedenle ölüm sosyal bir problem değildir. Deprem, fırtına gibi doğal afetler acaba sosyal problem midir? Bunlar insanlar tarafından engellenemeyeceklerine göre sosyal problem değildir. Ancak bu afetler sonucu ortaya çıkabilecek, açlık, yoksulluk, salgın hastalıklar birer sosyal problemdir. Sosyal problemler terimi, güç durumların **insanlar tarafından belirlenmiş** olduğuna inanıldığına kullanılır.
4. *Sosyal problem **değiştirilebileceği**ne inanılan koşulların adıdır.* Bu oldukça mantıklıdır. Eğer bir durum problem ise ve sık olarak ortaya çıkıyorsa yani yaygınsa ve değiştirilebilecek bir durumsa o zaman **değiştirilmelidir.** Bir şeyin sosyal problem olduğunu söylemek onunla ilgili bir şey yapılması gerektiği konusunda duruş almaktır.

Yapılan tanımlardan hareketle sosyal problemi topluma veya onun kurumlarına tehdit ve zarar vereceği düşünülün, objektif bir durum ve subjektif bir

tanımlamaya sahip bir davranış modeli olarak tanımlamak mümkündür.

Makalenin konusunu oluşturan işsizlik ele alındığında, acaba işsizlik sosyal bir problem midir? İşsiz bir kişi bireysel sıkıntılara ve zorluklara sahiptir. Bu kişinin işsizlik probleminin çözümü son durumunu incelemeyi, hünelerini gözden geçirmeyi, iş fırsatlarını değerlendirmeyi ve iş başvurularında bulunmayı içerir. Yeni bir iş bulunduğunda problem ortadan kalkar. Ancak yüksek işsizlik oranlarına sahip devletler ne yapar? Böyle bir durum sadece bir kişiyi ilgilendirmez, binlerce, milyonlarca kişiyi ilgilendirir. Böylece bireysel problemler sosyal problemlere dönüşür. İşsizlik bireysel değil sosyal bir problemdir çünkü ekonomik güven duygumuzu tehdit eder. Herkesin çok çalışarak başarılı olacağı inancına meydan okur. İşsizlik bir işe sahip olmayanlara karşı toplumun yükümlülükleri hakkındaki soruları artırır (Leon-Guerrero, 2005: 2).

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan pek çok ülke için önemli sosyal problemlerden birisi olan işsizliğin herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımını yapmak güçtür. Ancak, işsizlik genel olarak açık ve gizli işsizlik olarak sınıflandırılmaktadır. Açık işsizlik, çalışma isteği ve gücü olduğu halde iş bulamayanların mevcut olmasıdır (Zaim, 1986: 157). Gizli işsizlikte ise iş arama durumu söz konusu olmamasına rağmen işsizlik söz konusudur. İşçilerin bir kısmı işe gelmediği halde üretilen mal miktarında bir değişiklik olmamaktadır. Başka bir deyişle marjinal verimliliği sıfır olan çalışanlar bulunmaktadır (Parasız, 2000: 210-211).

Talas (1997:129) işsizliği kişi ve toplum bakımından olmak üzere iki şekilde

tanımlamaktadır. “Kişi bakımından işsizlik; çalışma yeteneğinde, isteğinde ve çalışmaya hazır bir durumda olup da gelir sağlayan bir işe sahip olamamaktır. Toplum bakımından işsizlik ise; üretici kaynakların başta işgücü olmak üzere bir bölümünün kullanılmaması, boşa harcanmasıdır”.

İşsizlik kavramıyla yakından ilgili olan işsiz kavramı tanımlanacak olursa işsiz, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından “Çalışmaya hazır olan ve herhangi bir işi olmayan ve işe başlama-ya hazır olan kişi” olarak tanımlanmaktadır. Bir kişinin işsiz olarak nitelenebilmesi için “Çalışma irade ve iktidarına sahip olup cari ve geçer bir ücret üzerinden ve ayrıca kanun yahut örf ve adetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan” ve “maruz kaldığı aylıklık durumunun kendi arzu ve isteği dışında meydana gelmiş” olması gerekir (Serter, 1993:6).

İşsizlikte Mevcut Durum

Günümüz toplumlarını tehdit eden işsizlik probleminin boyutunu mevcut veriler tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Dünya yeni bir finansal dönemin içine girmiş bulunmaktadır. Yaşanılan 2008 küresel ekonomik krizi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı yapmaksızın pek çok ülkeyi derinden etkilemiştir. Finans krizi sırasıyla kredi, likidite ve güven krizine dönüşmüş olup, yaşanılan krizin 1929 Büyük Buhran’dan sonra yaşanan en büyük ekonomik kriz olduğu pek çok iktisatçı tarafından dile getirilmektedir. Kriz öncesi ve kriz sonrası işsizlik oranlarını gösteren Tablo 1 incelendiğinde krizin işsizlik üzerindeki etkileri açıkça görülmektedir. İstihdamı koruyucu yasal düzenlemelerin varlığı ya da yokluğu ülkeler arası işsizlik

Tablo 1: Seçilmiş Bazı Ülkelerde İşsizlik Oranı

Ülkeler	İşsizlik Oranı 2007 (Toplam)	İşsizlik Oranı Ocak 2010 (Toplam)
Türkiye	8.9	13.1 (Eylül 2009)
İtalya	6.2	8.6
İngiltere	5.3	7.8 (Kasım 2009)
Amerika	4.6	9.7
Kanada	6.0	8.3
Belçika	7.5	8.0
İspanya	8.3	18.8
Meksika	3.7	5.6
İsveç	6.1	9.1
Fransa	8.3	10.1
Norveç	8.3	9.7 (Eylül 2009)
Avrupa Birliği	7.1	9.5
OECD	7.3	9.7

Kaynak: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?7.3.2010>

artış oranlarına yansımakta bazı ülkelerde işsizlik oranı hızla artarken bazıları daha yavaş artmıştır.

Yaşanan kriz sadece ekonomik bir kriz değil sosyal hayatı da derinden etkileyen, yoksulluk, artan suç oranları, intihar ve dışlanmalara neden olabilen önemli bir sosyal problemdir. ILO tarafından Ocak 2009'da yayınlanan yıllık Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu'nda, yaşanan küresel ekonomik krizin işsizlerin, çalışan yoksulların ve yarını belirsiz işlerde çalışanların sayısında çarpıcı artışlara yol açmasının beklendiği belirtilmektedir. Rapora göre, işgücü piyasasındaki yeni gelişmelere ve durumu düzeltmeye yönelik çabaların zamanı ve etkisine bağlı olmak üzere, küresel işsiz sayısı 2007 yılına göre 2009 yılında 18–30 milyon kadar artabilecek, durumun daha da kötüye gitmesi durumunda ise bu sayı 50 milyona kadar çıkabilecektir (Newsletter, 2009:1).

Türkiye'de işsizliğin, çok temel olarak, ülkenin yapısal durumu, gençlerin iş bulamaması ve işsizlerin eğitim durumu ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir. TÜİK tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen Hane Halkı İşgücü Araştırması verileri Türkiye'de artan işsizlik oranını tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Nisan 2009 Döneminde (Mart Nisan Mayıs 2009) Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 1 milyon 285 bin kişi artarak 3 milyon 618 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise 5 puanlık artış ile %14,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 5,7 puanlık artışla %17,5, kırsal yerlerde ise 3,4 puanlık artışla %9,5 olmuştur. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408725.7.09>)

Türkiye'de tarım dışı işsizlik oranı geçen yılın aynı dönemine göre 5,9 puanlık artışla %18,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Bu oran erkeklerde geçen yılın aynı dönemine göre 5,8 puanlık artışla %17,1, kadınlarda ise 5,4 puanlık artışla %21,6 olmuştur (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4087> 25.7.09). Veriler kır-kent, tarım-tarım dışı, kadın-erkek, tüm değişkenlere göre işsizlik oranının arttığını göstermektedir.

TÜİK verileri ve diğer makro ekonomik verilerin de teyit ettiği üzere Türkiye'de küresel krizin etkileri Eylül ayından itibaren daha şiddetli olarak hissedilmeye başlanmıştır. Ünal ve Kaya'ya (2009: 19) göre ülkemizde yüksek oranda var olan kayıt dışı istihdam nedeniyle krizin iş gücü piyasasında ne ölçüde tahribat yapmış olduğu mevcut ekonomik veriler ile şu anda tam olarak tespit edilememesine rağmen, ihracata dayalı olarak üretim yapan tekstil, beyaz eşya gibi sektörlerde işten çıkarmalar gözlemlenmiş, ayrıca ülkemizin çeşitli illerinde bulunan bazı sanayi tesisleri üretime ara verip bazıları ise kapanmak zorunda kalmıştır. Hızlı bir artış sürecinde olan işsizliğin hangi boyutlara ulaşacağı şu anda tam olarak tahmin edilememesine rağmen, önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin karşılaşacağı en önemli problemlerden bir tanesi olacağı tahmin edilebilmektedir.

Sosyal Sonuçlarıyla İşsizlik

İşsizlik ekonomik anlamda sadece bir gelir kaybı değildir. İşsizliğin neden olduğu gelir kaybı, bireyin toplumsal yaşam biçimini etkileyecek önemli sonuçlarından sadece birisidir. İşsizliğin neden olduğu asıl problem bireyleri toplumsal işbölümü içinde olması gereken konumdan ve toplum ile kuracağı güçlü dayanışmadan yoksun bırakmasıdır. Dolayısıyla sosyolojik açıdan işsizlik her şeyden önce, birey toplum bütünleşmesinde önemli bir bağın, yani "iş" bağının kopması anlamını gelir (Erdoğan, 1991: 22).

Artan işsizlik hem bireysel hem de sosyal düzeyde önemli sonuçlara sahiptir. İşsizlikle birlikte gelirin yitirilmesi psikolojik yıkım sürecini başlatmakta ve zaman içerisinde yoksullaşmayla beraber fiziksel ve ruhsal sağlık bozulmakta ve özgüven yitilmektedir. İşe tekrar yerleşme geciktiğinde kayıplar niteliksel ve niceliksel olarak artmaya başlamaktadır. Güven, ümit, cesaret gibi özsel değerler yanında yetenek, bilgi ve beceri gibi işsel değerlerin de kaybı gündeme gelmekte ve problemler ağırlaşmaktadır. Bu da yeni bir işe girme başarısı ve isteği üzerinde olumsuz etki yaptığı gibi, tekrar çalışmaya başlama durumunda da benzer bir etkinin uzun bir süre daha devam etmesine yol açmaktadır (Yılmaz vd 2004: 170).

İşsizlikten en çok etkilenenlerin alt sosyoekonomik düzeyde bulunanlar oldukları görülmüştür. Çünkü bu bireyler yeterli eğitim ve donanımına sahip olmadıkları için iş bulma konusunda daha az şansa sahiplerdir ve çoğunlukla daha önceleri gelir düzeyi az olan informal işlerde çalıştıkları için işsiz kaldıklarında kullanacakları maddi birikimleri ve geçimlerini sağlayacak sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde işsizlik sonucu ortaya çıkan problemler gözden geçirilecektir.

Aileye İlişkin Sosyal Problemler

İşsizliğin en fazla etkilediği kurumlardan birisi ailedir. Özellikle ailenin gelirinin tek kişi tarafından sağlandığı durumlarda işsizlik aile içi ilişkilerin zedelenmesinden aile bağlarının kopmasına kadar pek çok probleme neden olabilmektedir. İşsizlikle birlikte birey ailesinden ve çevresinden aldığı sosyal ve psikolojik desteği kaybetmektedir. Kendisini yalnız ve dışlanmış hissedebilmektedir. Bu dışlanmışlık

duygusu bireyin diğerlerine kin ve öfke duymasına kadar gidebilmektedir. Yüksel (2003: 35) tarafından Ankara'da gerçekleştirilen çalışmada işsizlerin önemli bir çoğunluğu; işsizlik sürecinde ailesinin ve çevresinin tutumlarının olumsuzlaştığını, toplum baskısını duyumsadığını, aile huzurunun bozulduğunu belirtmiştir. Aile ve çevrenin tutumlarındaki olumsuzlaşma, aile ortamındaki huzurun bozulması, toplum baskısını duyumsamanın erkek işsizlerde daha fazla olduğu saptanmıştır. Toplumda cinsiyete dayalı rol dağılımına bağlı olarak erkeklerin öncelikli görevi ailenin ekmeğini kazanarak aile fertlerine bakmak olarak düşünülmektedir. İşsiz kaldığında bu sorumluluğunu yerine getiremeyen erkek kendini kötü hissetmekte, diğer aile fertlerinden beklediği desteği bulamamaktadır. Bu durum aile içi ilişkileri zedeleyerek çeşitli aile içi problemlere neden olabilmektedir. Benzer bulgulara Yılmaz vd (2004: 172) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da ulaşılmıştır.

Erdoğan (1991:115) kent işsizliği ve anomi konusunda yaptığı araştırmasında işsizlerde boşanma oranının yüksek olduğunu ve işsizlerin önemli bir bölümünün ortalama evlenme yaşının üstünde olmalarına karşın, halen bekar olduklarını saptamıştır. Genç erkekler arasındaki işsizliğin yaygınlığı, evlenebilecek çağıdaki bu insanların evlenmelerini geciktirmektedir. İşsizlik, işsizleri evlenme ve ev kurma olanaklarından yoksun ederek, "aile" kurumunun oluşturulmasına da bir ölçüde engel olabilmektedir.

Hansen (2005:146) tarafından Norveç'te gerçekleştirilen bir araştırmada işsizliğin evliliğin çözülme riskini artırdığı saptanmıştır. Araştırma ayrıca evli kadın ve erkeklerin işsizlikten farklı şekillerde etkilendiğini ortaya koymuştur. Ailede

kocaların işsizliği ekonomik problemlerle ilişkili görünürken, kadınların işsizliği farklı anlamlara sahip bulunmuştur.

Türkiye'yi işsizlik konusunda diğer ülkelerden ayıran başlıca özellik kendine has aile yapısıdır. İşsizlik sigortasının ancak yakın geçmişte faaliyete geçmesi ve kapsamının sınırlı olması, aile kurumunu işsiz insanların başlıca güvencesi haline getirmiştir. Ayrıca büyük şehirlerdeki kayıt dışı istihdam da, işsizler için geçici bir rahatlama yaratmaktadır.

Aile, işsiz kalan birey için en önemli sığınaklardan birisidir. İş piyasasının dışında kalan kişi yaşadığı durumunun üstesinden gelebilmek için en başta ailesinin sosyal destek ve yardımına ihtiyaç duyar. Ancak, aile kurumunun işsiz bireyler üzerindeki olumlu etkisi, özellikle aile reislerinin uzun dönemli işsizliği durumunda, yıkıcı bir hale gelebilir. Bu da sosyal açıdan istenmeyen bir durumdur. Özellikle genç işsizler açısından aile, bir sığınak konumunu almıştır. İşsizliğin yanı sıra sosyal yapıdaki değişimlerden de etkilenerek erozyona uğrayan aile kurumu, gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda bu yararlı özelliğini kaybedecektir.

Yoksulluk

İşsizliğin yarattığı diğer önemli bir problem de yoksulluktur. Her büyük ekonomik kriz beraberinde işsizlik oranının artmasını, işgücüne katılım oranının azalmasını ve yoksullaşmayı getirmiştir. Emek piyasalarında, azalan işgücüne katılım oranı ve artan işsizlik olarak adlandırılacak iki temel eğilim görülmekte ve bu iki eğilim yoksulluk probleminin derinleşmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda, yoksulluk ve işsizlik birbirini besler gözükmektedir. Ayrıca, genç ve eğitilmiş işsiz nüfusun varlığı da bu süreci hızlandırmaktadır (Erdil, 2007: 172).

2006 yılında toplam nüfus içerisinde iş arayan fertlerin yoksulluk oranı %20.05 iken, bu oran 2007 yılında %26.50'ye yükselmiştir. 2006 yılında, kırsal alanda yaşayan işsizlerin toplam nüfus içerisindeki payları kentsel alanda yaşayan işsizlere nazaran daha az olmasına rağmen daha fazla yoksulluk içinde yaşamaktadırlar. Kentsel alandaki işsizlerin toplam nüfus içerisindeki oranı %2.60'dır ve fert yoksulluk oranı %15.60 olmaktadır. Kırsal alanda ise toplam nüfus içerisindeki işsizlerin oranı %1.77'dir ve fert yoksulluk oranı %30.96'ya yükselmektedir (http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2080&tb_id=6, (19.01.2009).

Gallie ve arkadaşları (2003:28) tarafından, Avrupa Topluluğu Hanehalkı Panel Araştırması (European Community Household Panel Survey) verilerine dayanarak, Avrupa Birliği üyesi devletlerinin çoğunu kapsayan boylamsal bir araştırmada işsizliğin yoksulluk riskini artırdığı ve yoksulluğun da insanların işe geri dönmelerini güçleştirerek tam bir kısır döngüye neden olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada bu sürecin baştanbaşa Avrupa Birliği'nin farklı ülkelerinde benzer şekilde işlediği saptanmıştır.

İşsizlik kötü sağlık koşullarının başlıca sebeplerinden biri haline gelen yoksulluğu yaratır. Yoksul insanlar en ucuz yiyecekleri almak zorundadırlar. Ucuz yiyeceklere ulaşmak ise her zaman kolay olmaz. Bu güçlük, zaten kötü olan beslenmeyi olumsuz yönde etkileyerek sağlık koşullarını daha olumsuz bir duruma sokabilir. Görüldüğü üzere işsizlikle gelen yoksulluk ve çaresizlik sağlık ve beslenme başta olmak üzere pek çok sosyal probleme kaynaklık eder.

Suç

Uzun süreli işsizlik, bireyi olumsuz etkileyerek öz güveninin sarsılmasının yanı sıra bireyi suç davranışına sürükleyebilen önemli sosyal olgulardan birisidir. İşsiz birey, yaşadığı gelir kaybına, bireysel özelliklerine ve çevresel etkilere bağlı olarak, suç davranışına yönelebilmektedir (Durusoy vd., 2008: 181).

İşsizliğin suç oluşumunda etkili bir faktör olduğunu iki ayrı şekilde ele alan Kızmaz (2003: 282), ilk olarak işsizliğin bireyin sosyal değer ve normlara olan bağlılığına karşı çözücü bir etkisi olduğunu belirterek, bireylerin sosyal norm ve değerlere olan bağlılığını azaltıcı ve sapkın davranışları sergilemelerinde etkili olabileceğine dikkat çekmektedir. İkinci olarak ise; işsizliğin dışlanmışlık duygusunu da beraberinde getirebileceği ve bireyde bir işe yaramama gibi suçluluk duygusuna neden olarak bireyde belli bir seviyede psikolojik problemlerin oluşmasına katkı sağlayabileceği vurgulanmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda artan işsizlik oranlarıyla beraber ekonomik nitelikli suç türlerinde (mala karşı işlenen suçlar) hatırı sayılır derecede artışlar gözlenmektedir. Bireylerin özellikle mala karşı suç türlerini işlemelerinde ekonomik faktörler önem taşımaktadır. Son on beş yılda yaşanan üç ekonomik kriz beraberinde işsizlik oranlarının artmasını, iş gücüne katılım oranlarının azalmasını ve bireylerin yoksullaşmasını getirmiştir. Mala karşı suç işleyen ve cezaevine giren hükümlülerin toplam hükümlüler içerisindeki payının 1995'de %15,2 iken 2005'de %36,2'ye ulaşması yaşanan ekonomik krizler ve önemli bir ekonomik belirleyici olan işsizlik oranlarının artmasında oldukça etkilidir (Durusoy vd., 2008: 181).

İngiltere ve Galler'de erkek işsizliği ve suç ilişkisini saptamaya yönelik bir

araştırmada, genç ve yetişkin işsizliği ile hırsızlık, dolandırıcılık, kalpazanlık ve toplam suç oranları arasında istatistikî açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Carmichael ve Ward, 2001:115).

Amerika'da devlet verilerinin kullanıldığı, işsizliğin suç üzerindeki etkilerini inceleyen başka bir araştırmada da işsizlik ve suç arasında istatistikî olarak anlamlı pozitif bir ilişki saptanmıştır. İşsizlik oranının azaldığı 1990'larda mala karşı işlenen suçlarda da bir düşüş gözlenmiştir (Raphael ve Winter-Ebmer, 2001:280).

İntiharlar

İşsizlik, bireyin geleceğe ilişkin beklentilerini ve umutlarını yok etmekte, yaşam tarzını değiştirmekte daha doğrusu yaşam kalitesini düşürmekte buna bağlı olarak tüketim alışkanlıkları sınırlanmakta ve bu tür ekonomik ve sosyal kısıtlamalar işsiz bireyin sosyal yaşamdan kendisini koparmasına ve sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Andres, 2005: 440). İntihar ve işsizlik ilişkisini inceleyen çalışmalar, işsiz bireyin intihar eğiliminin artacağı yönündedir. Çünkü ekonomik problemler ve toplumla bütünleşememe intiharlar üzerinde etkili olmaktadır. Durkheim toplumların kriz dönemlerinde intiharların arttığını belirtmiştir. Bu konudaki araştırmalar, çalışma hayatı ile ilgili risklere özel bir ilgi göstermektedir.

2007 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de intihar olayları nedenleri itibariyle incelendiğinde, hastalık nedeniyle intiharlar %22.74 ile ilk sırayı almakta, bunu %21.22 oranıyla aile geçimsizliği takip etmekte, geçim zorluğu nedeniyle intiharlar ise %2.34 olarak istatistiklere yansırken ticari başarısızlık nedeniyle intiharlar %0,20 olarak saptanmıştır. Ancak

ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılı intihar istatistikleri değerlendirildiğinde, hastalık nedeniyle intiharlar %28.75, aile geçimsizliği nedeniyle intiharlar %24.93, geçim zorluğu nedeniyle intiharlar %20.32 ve ticari başarısızlık nedeniyle intiharlar ise %5,73 olarak bulunmuştur (www.tuik.gov.tr 20.08.2009). Ekonomik kaynaklı nedenler bir arada değerlendirildiğinde (geçim zorluğu ve ticari başarısızlık), intihar nedenleri arasında ekonomik nedenlerin oranı ekonomik krizin yaşandığı 2001'de %26,05 iken 2007'de %2,54'tür. Topbaş (2005:170) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da işsizlik ve intihar arasında nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Araştırmaya göre erkek intihar oranından işsizliğe, işsizlikten ekonomik intihar oranına ve yine işsizlikten geçim zorluğu nedeniyle intihar oranına doğru nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Amerika, İsveç, Yeni Zelanda gibi farklı ülkelerde işsizlik ve intihar arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran pek çok çalışmada benzer sonuçlar elde edilmiştir. Amerika'da Ulusal Boylamsal Ölümlülük Araştırması verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada işsizlik ve intihar arasında güçlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. İşsizliği takip eden ilk üç yıl en riskli yıllar olarak bulunurken dördüncü yıldan sonra işsizliğin intihar üzerinde etkisinin kalmadığı anlaşılmıştır (Kposowa, 2001:135). Yeni Zelanda'da, 2.04 milyon kişinin katıldığı bir çalışmada da Amerika'dakine benzer şekilde işsizlerde intihar oranının, çalışanlara kıyasla iki kat daha fazla olduğu görülmüştür (Blakely ve Diğ. 2003:594). İsveç'te basit tesadüfî örneklem tekniğiyle, 20-64 yaş arası bireyler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada işsizliğin intihar riskini artıran önemli bir sosyal değişken olduğu sonucuna varılmıştır (Johansson ve Sundquist, 1997:44).

SONUÇ

İşsizlik salt sosyal bir problem değil, ailenin çözülmesi, yoksulluk, suç, intihar gibi diğer sosyal problemlerin de kaynağı olabilecek bir problemdir. Küresel krizin tüm etkilerinin hissedildiği dünyamızda iş ve sosyal hayatın önemli bir problemi olan işsizliğin neden ve sonuçlarıyla sadece ekonomik bir olgu olarak değil, sosyal-psikolojik bir problem olarak ele alınması oldukça önemlidir. İşsizliğin sosyal ve psikolojik sonuçlarının dikkate alınmaması yoksulluk, suç, intihar gibi pek çok problemin derinleşmesine neden olmaktadır. İşsizlik gibi bir durumun yaratabileceği sosyal çözülme ve bozulmanın öneminin kavranması ve işsizlerin yaşadığı problemlerin daha fazla kronik hale gelmeden çözüm yollarının bulunması gerekmektedir.

Türkiye’de işsizliğin önlenmesinde ekonomik büyümenin istihdam yaratabilecek biçimde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de 1990 sonrası ortaya çıkan ekonomik yapının ve bu yapıda meydana gelen büyümenin işsizliğe çözüm üretemeyeceği görüşü oldukça yaygındır. Büyümenin istihdam artışına yol açabilmesi için hem bu yapıda ciddi değişikliklere gitme ve hem de daha çok istihdam yaratma kapasitesine sahip sektörlerin büyük ölçüde büyümenin gerçekleştirildiği sektörler haline gelmesi gerekmektedir (Özdemir ve Diğ. 2006:115–116).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 49. maddesinde **“Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir”** demektedir ve “Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak

ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.” şeklinde devam etmektedir. Öyleyse çalışma bireylerin sosyal haklarından birisi iken işsizleri korumak ve işsizliği önlemek devletin görevleri arasındadır. İşsiz kalan bireylerin korunması ve insan onuruna yakışır bir biçimde hayatlarını devam ettirebilmeleri için işsizlik sigortaları düşünülmüştür. Ancak yüksek işsizlik oranlarına bağlı olarak artan işsizlik sigortası maliyetleri pek çok ülke için probleme dönüşmüş, Gökbnar ve arkadaşlarının (2008: 171-172) da belirttiği üzere 21. yüzyılda yeni tür bir “Refah Devleti” anlayışının geliştirilmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Refah politikalarının yapılabirliği, devletlerin gelir akışı ve refah harcamaları arasındaki ilişkiye bağlıdır. Dolayısıyla, küreselleşme sürecinin giderek hızlandığı günümüzün “Refah Devleti” belki eskisi kadar cömert olmayacak, fakat “küreselleşme mağdurları” 20.yüzyılın son çeyreği kadar sahipsiz de kalmayacaklardır. Toplumu oluşturan bireyler arasındaki dayanışma dokusunun korunması/geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde sosyal dayanışma duygusunun çözülmesi, sosyal refah hizmetlerinin finansmanında yüksek vergileri/ diğer katkıları ödemek zorunda olan mükelleflerin isteksizliğine neden olabilecek ve bu durum, refah devletinin içinden daha da çıkılmaz bir krize girmesine yol açabilecektir. Sonuç olarak, Türkiye’de işsizlik ve yoksulluğa yönelik önlemler ve yardımları içeren sosyal güvenlik sistemi ve bu sistemin içerisindeki sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin aracılığıyla yapılan yardım ve hizmetlerin daha rasyonel ve etkin bir şekilde işleminin sağlanması gerekmektedir.

Türkiye’de hızlı kentleşme ve göç olgusu, ekonomik krizler sonucu gelir dağılımındaki eşitsizlikler, artan suç oranları ve işsizlik, gibi nedenlerle sosyal hizmet ve yardımlara duyulan gereksinim her geçen gün biraz daha artmaktadır. Sosyal devlet anlayışının gereği olarak vatandaşların çalışma hakkı çerçevesinde çalışacak güç ve yeterlilikte olanlara iş piyasasında yer açılması, istihdamı artırıcı politikalar uygulanmalıdır. İşsizlik probleminin çözümünde kısa süreli ve geçici önlemler yerine, kalıcı ve uzun süreli çözümlerin sunulması, özellikle de iş piyasasından ve toplumdan dışlanmış kesimlere yönelik çabaların artırılması ve yeni iş imkânlarının geliştirilmesi doğrultusunda çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Küreselleşen dünyada ekonomik krizin bir yansıması olarak işten çıkarılmaların arttığı, işsizlik oranlarının yükseldiği bugünlerde işsizlik sonucu ortaya çıkan olumsuz sonuçları ortadan kaldırmada hem devlet adına Türkiye İş Kurumuna hem de özel istihdam bürolarına görevler düşmektedir. İşsizlik deneyimi yaşayanların danışabileceği ve yardım alabileceği danışmanlık veya rehberlik gibi bölümlerin kurulması zorunlu hale gelmektedir. Bugün işsiz olan bireylerin geleceğin çalışanları olacağı ve ülkemizdeki genç işsizliği düşünüldüğünde, bu kişilerin ruhsal iyilik hallerinin en iyi şekilde devam etmesi gerekliliği, istihdamdaki verimlilik ve ulusal kalkınma açısından, daha net şekilde anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Andres, A.R. (2005) “Income Inequality, Unemployment and Suicide: A Panel Data Analysis of 15 European Countries”, *Applied Economics*, 37, 439-451.

Blakely; Collings; Atkinson, (2003), “Unemployment and suicide. Evidence for a causal association?”, *J Epidemiol Community Health*, 57, 594–600

Carmichael, F.; Ward, , R. (2001) “Male unemployment and crime in England and Wales”, *Economics Letters*, 73, 111 –115

Durusoy S., Köse S., Karadeniz O., (2008), Başlıca Sosyo Ekonomik Sorunlar Suçun Belirleyicisi Olabilir mi? Türkiye’de İller Arası Bir Analiz, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (23), 172-203

Erdil, E (2007) “Poverty and Turkish Labor Markets”, *METU Studies in Development* 34 (December), 137-172

Erdoğan, Nihat (1991), *Sosyolojik Açıdan Kent İşsizliği ve Anomi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1991

Fuller, R. ve Myers, R. (1941) “The Natural History of a Social Problems”, *American Sociological Review*, 6, (3) 320-329

Gallie, Duncan; Paugam, Serge; Jacobs, Sheila, “Unemployment, Poverty and Social Isolation”, *European Societies*, 5 (1) 2003, 1-32

Giddens, A. (2000) *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi

Gökbunar, R., Özdemir, H., Uğur, A., (2008), “Küreselleşme Kışkıracısındaki Refah Devletinde Refah Harcamaları”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (2) 158-173

Güler-Kümbül, B. (2005), “İşsizlik ve Yaratıcı Psikososyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası, (Prof. Dr. Toker Derekiye Armağan Özel Sayısı)*, 55 (1), 373-394 İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını

Hansen, Hans-Tore, (2005) “Unemployment and Marital Dissolution A Panel Data

- Study of Norway”, *European Sociological Review*, 21, Number 2, 135-148
- Johansson; Sundquist, (1997), “Unemployment is an important risk factor for suicide in contemporary Sweden: an 11-year follow-up study of a cross-sectional sample of 37 789 people”, *Public Health*, 111, 41-45
- Kelleher, Myles j, (2004) *Social Problems in a Free Society Myth, Absurdities and Realities*, University Press Of America, Oxford
- Kızmaz, Z. (2003), “Ekonomik Yapı Ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2) 279-304
- Kposowa, Augustine, (2001), “Unemployment and suicide : a cohort analysis of social factors predicting suicide in the US National Longitudinal Mortality”, *Study Psychological Medicine*, 31, 127-138
- Leon-Guerrero, A. (2005), *Social Problems: Community, Policy, and Social Action*, Thousand Oaks : Pine Forge Press
- Loseke, Donileen, (1999) *Thinking About Social Problems, An Introduction to Constructionist Perspectives*, New York: Adline de Gruyter
- Manis (1976) Manis, Jerome, *Analyzing Social Problem*, New York, Praeger
- Newsletter*, (2009) Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara, No.1:Nisan
- Özdemir, S., Ersöz, Y., İbrahim Sarıoğlu, İ., (2006), *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2006-45, İstanbul.
- Parasız, İ. (2000), *İktisadın ABC'si*, Bursa, Ezgi Kitabevi
- Poplin, D. (1978) *Social Problems*, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois
- Raphael, S; Winter-Ebmer, R (2001), “Identifying The Effect of Unemployment on Crime” *Journal of Law and Economics*, vol. XLIV, 259-283
- Serter, N. (1993), *Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme*, İ.Ü. Yayınları, No.3697
- Spector, M., Kitsuse,J., (1977) *Constructing Social Problems*, Menlo Park, CA:Cummings
- Talas, C. (1997), *Toplumsal Ekonomi*, Ankara, İmge Kitabevi
- Topbaş, F. (2007), “İşsizlik Ve İntihar İlişkisi: 1975-2005 Var Analizi”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (13), 161-172.
- Ünal, A., Kaya, H., (2009), *Küresel Kriz ve Türkiye*, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
- Wallace, R., ve Wolf, A., (2004) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Leyla Elburuz, M.Ramî Ayas, İzmir, Punto Yayıncılık
- Yılmaz, T., Fidan, F., Karataş, V., (2004), “ İşsizliğin Sosyo-Psikolojik Sonuçları: Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Bireylerin Tutumları Bir Alan Araştırması”, *Sosyal Siyaset Konferansları* 48. Kitap, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Yüksel, İ. (2003), “İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği)”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2) 21-38
- Zaim, Sabahattin, (1986), *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul, Filiz Kitabevi
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=587> 10.4.2008
- http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2080&tb_id=6 (19.01.2009
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4087> 25.7.09
- www.tuik.gov.tr 20.08.2009
- <http://stats.oecd.org/Index.aspx> 7.3.2010

Derleme

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE EVLENME VE BOŞANMA

Marriage and Divorce in the Process of Social Change

Okan AYDIN*
Gülen BARAN**

*Ankara 2. Aile Mahkemesi Sosyal Hizmet
Uzmanı, Çocuk Gelişimi Bilim Uzmanı,
(iletişim için: okanydn@hotmail.com)
** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi
Yüksekokulu Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü

ÖZET

Toplumsal değişme, insanoğlunun ilkel toplum düzeyinden modern toplum aşamasına geçişini sağlayan sürecin sonucudur. Modern yaşamda toplumsal değişme ile birlikte evlenme ve boşanma gibi olgularda feodal döneme göre önemli farklılaşmalar yaşanmış; evlilik ve boşanma tabuların etkisinden kurtulmuş, modern yaşama özgü alternatif yaşam tarzları ortaya çıkmıştır. Toplumsal değişmenin etkisiyle aile yaşamında ortaya çıkabilecek sorunlardan yetişkinler ile birlikte en fazla olumsuz etkilenme riski taşıyan grup çocuklar olduğundan aile kurumunu etkileyen olumsuz durumlara karşı profesyonel çalışmalar interdisipliner yaklaşım ile gerçekleştirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal değişme, evlenme, boşanma.

ABSTRACT

Social change is the result of the process which enabled human beings to reach the level of modern society from the level of primitive society. In modern life, with the effect of social change, the concepts of marriage and divorce have changed considerably; marriage and divorce have been stripped off from the effect of taboos and alternative life styles peculiar to the modern life have emerged. Because of the fact that children and adults are in the risk group in terms of familial problems which may emerge as a result of social change, professional effort must be spent against the negative conditions which affect the fellowship of family in an interdisciplinary approach.

Key Words: Social change, marriage, divorce.

GİRİŞ

Sanayi devrimi sonucu yaşanan toplumsal değişme, feodal döneme özgü tüm yapılarda farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Evlenme ve boşanma olguları da bu değişim sürecinden etkilenmiş, sanayi devrimi sonrası modern topluma özgü yeni durumlar ortaya çıkmıştır.

Modern yaşamda gerçekleşen toplumsal değişme sürecinde dikkat çekici olan nokta tek başına çok olumlu sayılabilecek gelişmelerin aile yapısındaki çözülmeye kolaylaştırıcı bir etken olmasıdır. Kadın haklarının gelişmesi, eğitim düzeyinin yükselmesi ve kadının üretici olarak toplum yaşamına katılması ile evlenme oranının azalması, boşanma oranının artması ve alternatif yaşam tarzlarının ortaya çıkması arasında doğrusal bağlantı vardır. Geleneksel yaşama özgü erkek egemen kültür, kadınlar ile sorumlulukların paylaşılması konusunda esnek davranırken, hakların paylaşılmasında kadınlar

ile çatışmakta, bu durum aile yaşantılarını ve kurallarını etkileyerek, çatışmaların çözülemediği noktada yeni durumları gündeme getirmektedir.

Geniş aile yapısının egemen olduğu feodal dönemde evlilik esnek olmayan kurallara bağlı iken, boşanma genel olarak dini ve örfi kuralların baskısıyla tabu olarak görülmüştür. Ancak sanayi devrimi sonrası yaşanan modernleşme ile birlikte evlilik katı kurallara bağlı olmaktan kurtulmuş, evlenilecek kişinin seçiminde bireysel tercih ön plana çıkmış ve evlilikten beklentiler de yükselmiştir. Geleneksel yaşamda birçok soruna rağmen; çocuğun varlığı, dini ve örfi kuralların etkisiyle sürdürülen evliliklerin yerini modern yaşamda psikososyal doyumun her an yaşanmak istendiği evlilikler almaya başlamaktadır. Beklentilerin karşılanmadığı noktada ise boşanma artan oranları sonucunda daha fazla kişiyi ve çocuğu etkilemesiyle toplumsal boyutları aşip evrensel bir sorun haline gelmektedir. Ayrıca refah toplumu olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerde, evliliğe alternatif olarak yalnız yaşama ve nikahsız beraberlikler yeni hayat tarzları olarak sıkça karşılaşılan durumlar olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkemizde ise evlenme ve boşanma odağında aile kurumu çok çeşitli sorunlar ile karşı karşıyadır. Bununla birlikte toplumsal değişimin aile kurumu üzerindeki etkisinin, ülkemizin her kesiminde aynı şekilde yaşandığını söylemek mümkün değildir. Feodal kültürün belli oranda varlığını sürdürdüğü bazı bölgelerde evlenme ve boşanma olgularında geleneksel kuralların etkisi halen devam etmekte, kimi kesimlerde ise modern yaşama özgü yeni durumlar ortaya çıkmaktadır.

Evlenme ve boşanma ile ilgili değişimlerde önemli olan bu süreçte yetişkinler

ve çocuklar açısından ortaya çıkabilecek riskleri en aza indirmeye çalışarak değişimin sağlıklı olmasını sağlayabilecek unsurları hayata geçirmektedir. Bu nedenle hukuksal açıdan aile kurumunun korunması yasalar ile desteklenmeli, kitle iletişim araçları aile ile ilgili yayınlar yaparken daha özenli olmalı, aile danışmanlık hizmetleri sosyal güvence kapsamına alınarak toplumun tüm kesimlerine devlet eliyle sunulan ücretsiz bir hizmet olabilmelidir. Alınacak bu önlemlerin amacı; bireylerin mutluluğunu sağlayarak, güçlü aile yapıları ortaya çıkarmak ve sonuçta toplumsal boyutta değişimin olumsuz etkilerini en aza indirerek boşanma gibi sosyal sorunların daha az yaşandığı bir toplum yaratabilmektir.

TOPLUMSAL DEĞİŞME

Toplum, başta kendi korumak ve sürdürmek gibi birçok temel çıkarını gerçekleştirmek üzere işbirliği yapan insanlardan oluşan, görelî bir sürekliliği olan, genellikle belli bir coğrafi yeri, ortak kültürü ve tarihi paylaşan topluluktur. Toplum bu özellikleri ile gelişigüzel bir şekilde bir araya gelmiş ya da geçici insan yığınlardan ayrılır (Ozankaya, 1986: 3).

İlkel ya da gelişmiş hiçbir toplum durgun veya hareketsiz olarak nitelendirilemez. Her toplumda niteliği ve niceliği farklı olmakla beraber sürekli bir değişme görülür. Toplumsal değişme olarak adlandırılan bu durum; toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların zaman ve mekan içinde farklılaşmasıdır. Toplumsal değişme kapsamında yer alan bazı değişmeler; toplumsal rol ve statülerdeki değişmeler, ekonomik yapıdaki değişmeler, nüfus artış hızındaki değişmeler, üretim ilişkilerindeki değişmeler, dinsel yapıdaki değişmeler, aile ve

akrabalık ilişkilerindeki değişimler, gelenek ve göreneklerdeki değişimler, çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişimler olarak ifade edilebilir. Örneklerin çeşitliliği toplumsal değişimin kapsamının genişliğini göstermektedir (Tezcan, 1995: 178).

Toplumsal değişimde maddi ve manevi kültür öğeleri değişim yapısı içerisinde yer alan temel kavramlardır (Ergil, 1994: 216). Toplumsal değişimin sağlıklı olabilmesi için maddi ve manevi kültür öğelerinin birlikte, paralel biçimde değişmesi gerekir. Maddi kültür değişimleri (icatlar, buluşlar), manevi kültür değişimlerine göre (gelenek, görenek, felsefe, hukuk v.s.) özellikle sanayi toplumlarında daha hızlı olmuştur (Doğan, 1998: 287). Toplumsal değişimin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Maddi kültürdeki farklılaşmalar sonucunda manevi kültür öğelerini değiştirmeye başlayan insanoğlu feodal toplumdaki modern topluma geçişi sağlamıştır. Bu bakış açısıyla toplumsal değişim sürecinin maddi ve manevi boyutları ile yaşanmamış olması durumunda, insanoğlunun ilkel toplum düzeyinde kalmasının kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür (Güvenç, 1999: 103).

Toplumsal Değişme Sürecinin Temel Dinamiği: Kadın

Sanayi devrimi ve bundan kaynaklanan toplumsal değişme süreci, kadının sosyal yapı içindeki durumunda önemli gelişmelere sebep olmuştur (Dallos, 1990: 385). Sanayileşme öncesi feodal toplumda kadının evdeki üretici rolü ön planda olmuş, evin idaresine ek olarak kimi ihtiyaçları karşılamış ve sonuçta üretim ilişkilerindeki edilgen rolü nedeniyle feodal sistem içinde erkeğin yardımcısı olarak değerlendirilmiştir. Fakat sanayileşme

ve tarımdaki makineleşmenin getirdiği yeni olanaklar ile birlikte kadınlar eğitim fırsatlarından daha fazla ve erkeklerle eşit düzeyde yararlanma şansını elde ederek kişisel gelişimlerine zaman ayırabilme olanağına kavuşmuşlardır. Bu durum kadınların sosyal statülerini ve yaşamı algılayışlarını etkilemiş, kadınlar ikinci planda oldukları, erkekler tarafından kontrol altında tutularak, yönlendirildikleri tek yanlı ilişki biçimini sorgulamaya başlamışlardır (Ergil, 1994: 222).

Ekonomik, sosyal ve teknolojik alanda meydana gelen değişimler toplumların düşünsel anlamda gelişmesini de beraberinde getirmiş ve sonuçta kişisel haklar ile cinsiyetler arası eşitsizlik sorgulanmaya başlanmıştır (Hall and Scraton, 1990: 472; Greenstein and Davis, 2006: 33). Ortaya çıkan düşünsel çatışma ortamı bazı akımların kuvvetlenmesine olanak sağlamıştır. Bu alandaki en önemli akımlardan birisi feminizmdir (Celkan, 1991: 31-32). 1850'lerde güçlenen feminizm ile o dönemdeki feminist önderler erkeklerin ekonomik ve toplumsal gücüne karşı çıkmaya cesaret edemedikleri için, kadınlara yönelik siyasal alandaki baskıcı rejimi eleştirmeyi yeğlemişlerdir. Gerçekleştirilen mücadeleler sonucunda batı toplumlarında genel olarak kadınlara çeşitli siyasal haklar tanınmıştır (Liu and Vikat, 2004: 23). Ancak kadının sosyo-ekonomik sorunları ve var olan eşitsizlikler tam olarak çözümlenememiştir. Bununla birlikte feminizm akımının kendini güçlü bir şekilde göstermesi önce 1920'lerde, daha sonra II. Dünya Savaşı'nda, ardından da 1960'larda göç hareketlerinin yoğunlaşması ve kadınların daha fazla iş yaşamı içerisinde yer almaları ile olmuştur. Cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan mücadeleler sonucunda batı toplumlarında cinsiyetler arasında büyük oranda siyasal,

ekonomik ve toplumsal eşitlik sağlanmıştır. Bu süreç sonunda kadının toplumsal yapı içerisinde edilgen bir yapıdan etkin bir konuma geçmesiyle; evlenme ve boşanma gibi sosyal olgularda modern yaşama özgü yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Aile yapısal olarak küçülmüş, aile içi ilişkilerde cinsiyet eşitliği ön plana çıkmış, evlenmede eş seçimi aile büyüklerinin etkisinden kurtularak kişisel tercih olarak değerlendirilmiş, geleceksel ve dini kuralların etkisinin azalmasıyla boşanma oranları artmaya başlamıştır (Abadan, 1982: 28-29).

Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar varlığını yoğun biçimde sürdüren geniş ailede ilişkiler güçlü bir biçimde dikey özellikte iken, otorite çizgisi açık bir biçimde yukarıdan aşağıya doğru olmuştur. Bu aile yapısındaki kurallardan birisi de kimin kiminle evleneceği konusunda olup, bu kararı aile büyüklerinin kesin ve tartışmasız bir şekilde alması durumudur (Rothrauff, 2005: 63). Fakat sanayi devrimi sonrası modern toplum yaşamında, feodal toplum yapısındaki durumun aksine genel olarak insanlar artık komşu kızıyla ya da oğluyla, hatta çoğunlukla dinlerini ve ortak kültürel özelliklerini paylaştıkları kızlarla ve oğlanlarla evlenmemektedirler. Erkekler açısından iyi bir eşin; iyi bir aşçı veya temizlik yapmasını bilen birisi olması o kadar önemli değildir. Her iki cins açısından da hayat arkadaşı olarak tercih edilecek kişide aranan niteliklerin başında psikolojik doyum ön planda tutulmaktadır. Eşlerin birbirlerini romantik olarak sevmeleri, ortak, dost, sırdaş olmaları, bu evliliğin kişisel beklentileri karşılıklı uyum içinde karşılaması beklenmektedir (Sprecher *et al.*, 1998: 33).

Goode 1890'dan 1960'lara kadar Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinde nüfusa göre evlilik oranlarının önemli ölçüde değişmediğini, ancak 1960'lı yıllar ile birlikte evlenme oranlarının düştüğünü ve boşanma oranlarının yükseldiğini belirtmiştir. İstatistiksel değişimlerle beraber evlilik kurumu, gelişmiş batı ülkelerinde geçerliliğini yüksek oranda sürdürmektedir. Sanayileşme sonrası hızlı toplumsal değişim sürecini yaşamayan Kıta Avrupalı ve Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ülkelerde; coğrafi, kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlere bağlı olarak yerel yapıda kabul edilen biçimleri ile evlilik kurumunun varlığını sürdürdüğü düşünülebilir (Yazan, 1991: 473).

Özellikle yasal dayanaklar ve bu dayanaklardan doğan haklar açısından Türkiye'de kendisini "evli" olarak gören kişiler arasında, evlilik aktinin niteliği açısından önemli bir fark vardır. Buna göre Türkiye'de bazı istisnalar dışında evlilik, resmi nikah temel olmak üzere imam nikahı ile birlikte gerçekleştirilmektedir. Sadece imam nikahına göre evlenmek Medeni Kanun ile yasaklanmıştır (Akyüz, 1991: 308).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2003) tarafından gerçekleştirilen bir çalışma tüm Türkiye'yi kapsayan bir örneklem grubu üzerinde yapılmıştır. Türkiye nüfusunu temsil niteliği olduğu belirtilen örneklem grubunda 10836 haneye ulaşılmış, bu hanelerde yaşayan ve başından en az bir evlilik geçirmiş olan 15-49 yaş grubundaki toplam 8075 kadın ile görüşülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre; Türkiye'de sadece imam nikahına göre yapılan evliliklerde büyük düşüş yaşanmıştır. 1968'de sadece imam nikahı ile evlenenlerin oranı %15'tir. 2003 yılında ise bu oran %5.8'e

gerilemiştir. Türkiye’de evliliklerin büyük çoğunluğu (%91) hem resmi hem de imam nikahı ile gerçekleşmektedir. Sadece resmi nikah ile yapılan evliliklerin oranı %3’tür. Yerleşim yerine göre bakıldığında ise genel olarak kırsal yerleşim yerlerinden kentsel alanlara gidildiğinde; sadece imam nikahı ile yapılan evliliklerin oranında büyük bir azalma, sadece resmi nikah ile gerçekleştirilen evliliklerde oransal olarak artış görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan bir başka araştırmaya göre; ülkemizde kişilerin %95.7’si bir defa evlilik yapmıştır, erkek ve kadınların %58’i 18-24 yaş arasında evlenmektedir. İlk evlenme yaşı kırsal bölgelerde düşmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde evliliklerin %30’u 18 yaşından önce gerçekleşirken, İstanbul’da bu oran %10’dur. Evlilikte başlık parası uygulaması özellikle kırsal bölgelerde oran olarak önceki yıllara göre azalmakla birlikte, devam etmektedir. Türkiye genelinde, akraba evliliği oranı %21’dir. Buna karşın toplumsal değişimin etkisinin yoğun olarak yaşanmadığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bu oran %41’e çıkmaktadır (TÜİK 2007).

Baran ve diğ. (2005: 148) tarafından Ankara ilinde yaşayan alt-orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlılar üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada; araştırma kapsamındaki yaşlıların %49.4’ ünün 18 yaşından önce evlendiği tespit edilmiştir. Yaşanan toplumsal değişimin en önemli etkilerinden birisi geçmişte genel olarak çocuk yaşta yapılan evliliklerin günümüzde genel nüfus içerisinde marjinal duruma gelmesidir.

İstatistiksel verilerden de anlaşılacağı üzere toplumsal değişimin etkileri evlilik kurumu üzerinde de görülmüş, fakat bu durum değişimin yoğun yaşandığı batı bölgelerinde daha fazla ortaya çıkmıştır. Ülkemizin batı bölgelerinde evlilik

yaşının yükselmesi, flört sonucu evlenmeler artarken, feodal kültürün egemen olduğu doğu bölgelerinde imam nikahı, görücü usulü evlenmeler ve akraba evlilikleri evlilik durumu ile ilgili yaygın kültürel tercihler olarak varlıklarını sürdürmektedir (Kongar, 2000: 599).

Boşanma Oranlarındaki Artışın Nedenleri

Günümüzde gelişmiş batılı ülkelerde, evliliklerin hemen hemen yarısı boşanma riski altındadır. Boşanma evliliklerini iyi olarak değerlendirenler için bir kriz, evliliklerini kötü olarak görenler için ise yeni bir yaşam düzeni kurma fırsatıdır (Kalmijn and Monden, 2006: 1197).

Gelişmekte olan ülkelerde ise kadının işgücüne aktif katılımının artmasıyla, gelişmiş batılı ülkelerdeki kadar ciddi boyutlara ulaşmasa bile çok sayıda evliliğin boşanma riski altına girdiği kabul edilmektedir (Benedek and Brown, 1997: 2). Evrensel olarak boşanmanın yaygınlaşmasının ve boşanma oranlarının artmasının toplumsal değişimle bağlantılı olarak çok çeşitli sebepleri vardır. Düşük orandaki varlıklı insanların dışında, artık evlilik ile mülkiyetin ve statünün kuşaktan kuşağa aktarılması isteği daha azdır (Katz, 1994: 51). Evlilik giderek eskisine oranla daha az zorunlu bir ekonomik ortaklık olarak görülmektedir. Genel refahtaki artış, evlilikle ilgili bir sorun olduğunda ayrı bir evde yaşamının eskisine oranla daha kolaylaşmasına neden olmaktadır (Lyngstad, 2004: 133). Boşanma ile ilgili tabuların yıkılması kısmen bu gelişmelerin bir sonucu olup, boşanmaların artmasında kolaylaştırıcı bir etken olarak rol oynamaktadır (Giddens, 2000: 157).

Üretim araçlarındaki değişikliklerin yol açtığı kentleşme ve dolayısıyla yeni

yaşam tarzları toplumsal hayatta giderek artan oranda bir hareketliliğe yol açmıştır. Bu durum zamanla bireyselleşmeye, kadının özgürleşmesine ve dolayısıyla kurulan ailelerin geçmişte olduğu gibi kadınların ikinci planda olduğu değil de, sevgi ve saygının karşılıklı yaşandığı bir yapıya dönüşmüştür. Bu temelde kurulan evliliklerde, kadının erkeğe “bağımlılığı” yerine “karşılıklı bağıllık” ilişkisi ön plana çıkmış, evliliğe yüklenen anlamlar değişmiş; evlilikten daha fazla dayanışma, dostluk, sevgi paylaşımı ve duygusal yakınlık beklenilmeye başlanmış, ilişkinin niteliği eşlerin beklentilerini karşılamadığı noktada boşanmalar daha fazla gündeme gelmiştir. Ayrıca çocukların varlığının da tek başına bir evliliği sürdürmek için yeterli olmadığı kabul edilmeye başlanmıştır (Karney and Bradbury, 1995: 121; Furstenberg, 1996: 38). A.B.D’de her iki evlilikten birisi boşanmayla sonuçlanmaktadır. Katolik kiliselerinin kurallarının egemen olduğu İrlanda’da boşanma yasaktır. Buna karşın diğer batı ülkelerinde boşanma oranları yüksektir. Artma eğilimi içinde olan boşanma oranı batı ülkelerinde binde 2-4 arasındadır (Giddens, 2000: 157).

Benedek and Brown (1997: 3) Amerika Birleşik Devletleri’nde 1975 yılından sonra her yıl yarım milyondan fazla çocuğun anne ve babasının boşandığını, 1950’lerde düşük olan boşanma oranlarının 1960 ve 1970’ler ile birlikte hızlı bir şekilde artmasının tesadüf olmadığını belirtmiş, değişen, hatta evrim geçiren ve giderek daha özgür olan bir ortamda, toplumun değil, bireyin mutluluğunu önemseyen bir anlayış içinde, hem kadının hem de erkeğin evliliğin kalıcılığı ile ilgili toplumsal ve dini sınırları sorgulamaya başladıklarını, eşlerin birbirlerine karşı duygusal boyutta soğumaya

başlamalarını boşanma için yeterli görebildiklerini, ayrıca hükümetlerin de boşanmayı kolaylaştıran yasalar çıkararak boşanma oranlarının artmasında etken olduklarını belirtmişlerdir.

Günümüzde evrensel olarak boşanma oranlarının artması, insanların evliliğe daha az istekli olmalarına değil, evlilik anlayışındaki değişimle birlikte, mutlu bir evlilik kurma ve mutlu olmanın, gelecekteki değerler ve çocuğun varlığı için evlilikte mutsuzluğa katlanılmasına tercih edilmesine bağlanmaktadır. Daha fazla evliliğin boşanma ile sonuçlanması; evlilikten kaynaklanan derin bir doyumsuzluğun göstergesi olmaktan çok, evliliği ödüllendirici ve doyum sağlayıcı ilişki haline getirme kararlılığındaki artışın bir göstergesi olarak görülmektedir (Yörükoğlu, 2000: 104).

Aile Kurumuna Yönelik Riskler

İleri endüstri ülkelerinde evliliğin özellikle gençler arasında sorgulanmaya başlaması, yeni yaşam biçimlerinin doğmasına yol açmıştır. Bir çiftin evli olmadan cinsel bir ilişki içinde birlikte yaşaması, batı ülkelerinin çoğunda evliliğe alternatif yaygın bir kültür olmaktadır (Sprecher *et al.*, 1998: 31). Gerçekleştirilen çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri’nde her dört öğrenciden birisinin, üniversite yaşamlarının bir döneminde, cinsel ilişki içinde buldukları partnerleriyle yaşadıklarını, yine 1995 yılında İngiltere’deki çiftlerin %10’unun nikahsız birliktelik içinde bulduklarını göstermektedir (Giddens, 2000: 175-176). Ayrıca Batı Avrupa’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde eşcinsel birliktelikleri, izin verilen ülkelerde eşcinsel evlilikleri ve evlenmeden yalnız yaşayan insanların sayısında da artış görülmektedir. Diğer yandan resmi nikah yaparak evlenmenin cazibesini yitirmesinin

yanında, birlikte yaşamanın da uzun süreli olmadığını düşünenler arasında yalnız yaşama alternatif bir hayat tarzı olarak görülmeye başlanmaktadır (Amato, 1994: 78-79).

Ülkemizde de aile kurumu çok çeşitli riskler ile karşı karşıyadır. Aile kurumunun karşı karşıya olduğu en önemli problemlerden birisi boşanma oranlarındaki hızlı artıştır. Arıkan (1996: 21) "Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması" adlı çalışmasında evrensel olarak diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında, ülkemizde boşanma oranlarının binde 1'den az olduğunu, bu nedenle toplumsal boyutta boşanmanın sosyal bir sorun olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak aradan geçen zamanda boşanma oranlarının hızla yükselmesi dikkat çekici olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de boşanma oranı 2007 yılında binde 1.34'de ulaşmıştır. 2001 yılında 91.994 çift boşanırken, 2007 yılında bu sayı 94.219 olmuştur. İller bazında bakıldığında; en yüksek boşanma oranı binde 2.39 ile İzmir iline aittir. Bu oran İzmir'in boşanma oranlarında Batı Avrupa ülkelerine paralel değerler içinde olduğunu göstermektedir. En düşük boşanma oranı ise binde 0.11 ile Hakkari ve Siirt illerine aittir. Bölgesel duruma bakıldığında en yüksek oran binde 1.85 ile Ege Bölgesine aitken, binde 0.5 ortalamasındaki oranları ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi boşanmanın en az yaşandığı yerlerdir (TÜİK 2008).

İstatistiksel veriler değerlendirildiğinde; son yıllarda boşanma oranlarının artma eğilimi göstererek belli bir ortalamada yoğunlaştığı, bölgeler arasındaki önemli oransal farkların toplumun değişim etkilerini yansıttığı anlaşılmaktadır. Modern toplumun sosyal sorunu olarak görülen boşanma oranlarının,

ülkemizde toplumsal değişimin etkilerinin çok olduğu batı bölgelerinde yüksek, buna karşın değişimin etkisinin daha az görüldüğü, feodal değerlerin yaşanmaya devam ettiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu durum, bölgelerdeki aile kurumunun yapı ve işleyiş bakımından güçlü olmasından çok, geleneksel kuralların etkisiyle boşanmanın "tabu" olarak görülmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Doğan'a (1998: 238) göre "severek" ya da "flört" yoluyla yapılan evliliklerde boşanma oranları, görücü usulü olarak bilinen geleneksel evliliklerden daha yüksektir. Bununla birlikte evlenmenin türü ne olursa olsun, boşanma artan oranı ile aile kurumunu tehdit etmekte ve toplumsal boyutta sosyal sorun niteliğine bürünmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan hızlı toplumsal değişimin etkilerinin en fazla görüldüğü alanlardan birisi, işlevleri ve yapısı ile farklılaşan ailedir. Girişimciliği ve bireyselliği ön plana alan yeni dünya düzeninde, feodal kültüre özgü katı kurallar değişime direnememiş ve modern toplumda yeni durumlar ortaya çıkmıştır.

Modern toplumda yaşanan değişimin etkisiyle, refah toplumu olarak adlandırılan sanayileşmiş ülkelerde evlenme oranları düşerken, boşanma oranları artmakta, aynı zamanda yalnız yaşama veya nikahsız beraberlikleri kapsayan alternatif hayat tarzları ortaya çıkmaktadır. Evliliğe, paylaşımdan çok kişisel doyumu vurgulayan anlamlar yüklenmesi, boşanmanın evlilik gibi bir tercih meselesi olarak algılanmaya başlanması,

evlilikten beklentilerin karşılanamadığı noktada daha fazla çifti boşanma durumuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Refah toplumlarında kişi başına düşen yüksek gelir ve sosyal güvenlik sistemlerinin sağlamlığı sebebiyle boşanmış kişiler ve çocukları maddi sorunlar ile daha az karşılaşma riski taşımaktadır. Buna karşın asgari yaşam standartları sanayileşmiş toplumların gerisinde olan gelişmekte olan ülkelerde ise ailenin parçalanması durumunda özellikle kadınlar ve çocuklar manevi problemlerin yanı sıra, maddi sorunlar ile de karşı karşıya kalabilmektedirler.

Toplumsal değişme ve kitle iletişim araçlarının da etkisiyle ülkemizde son yıllarda aile, evlilik ve boşanma konularında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmakta ve boşanma oranları yükselmektedir. Farklı örnekleri olmakla birlikte genel olarak mutlu bireylerin sağlıklı ailelerde yetiştiği, bundan dolayı aile kurumuna önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle:

- Özellikle yeni yetişen nesiller için evliliğin sadece bir sözleşme olarak görülmesinin doğru olmadığı, hayatın en önemli amaçlarından birisinin; sağlıklı evlilikler sonucu düzenli aile yaşamı kurarak mutlu çocuklar yetiştirmek olduğu yaygın kültür ögesi haline getirilmelidir.
- Çocuk sahibi olmak için evlenmeyi gerekli görmediğini, evlenmeden de çocuk sahibi olunabileceğini belirten, sürekli farklı birliktelikler yaşayıp mutlu olduğunu söyleyen, evliliği flört gibi algılayıp evlenme ve boşanmayı sıradan hale getiren magazin unsurları, kitle iletişim araçları tarafından topluma ve özellikle de gençliğe rol modeli olarak sunulmamalıdır.

- Evlenmeden önce, evlilik danışma hizmeti, devlet eliyle tüm çiftlere zorunlu ve ücretsiz olarak verilmelidir. Bu hizmeti verecek profesyonel meslek elemanı sayısının artırılabilmesi için evlilik danışmanlığı, üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarında ele alınmalıdır.
- Ebeveynler, çocukları için en önemli rol modellerinden birisidir. Bu nedenle yetişkinler çocukları için evlilik ve uyumlu eş ilişkisi sürdürme odağında örnek davranışları göstermelidirler.
- Boşanma sonrasında yetişkinler ile çocuklara destekleyici ve eğitici hizmetler verilmelidir. Özellikle velayet konusunda yaşadıkları uzlaşmazlık nedeniyle çocuklarının sağlıklı gelişimine zarar veren ebeveynler eğitim programlarına dahil edilmelidir.
- Aile kurumunun yaşadığı sorunlar bilimsel çalışmalar ile ele alınmalı, bu yolla yasa yapıcılar ve kamuoyu odağında farkındalık geliştirilmelidir.
- Yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal sorunların eş ilişkilerini ve ailenin işlevlerini olumsuz biçimde etkileyerek boşanma oranlarının artmasında etken olabildiği düşüncesinden hareketle bu sorunlara karşı kesin çözümler üretilmelidir.
- Alınacak tüm önlemler ile sağlıklı evlilikler yapan kişilerin mutlu olup, gelişimin tüm yönlerini sağlıklı olarak yaşayabilecek çocuklar yetiştirebilecekleri, aynı şekilde aile parçalanması yaşamalarına rağmen sorunları çözülen yetişkinlerin ve çocukların uyum düzeylerinin artacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Abadan, N. (1982) "Toplumsal değişme ve Türk kadını", Türk Toplumunda Kadın, Ekin Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, E. (1991) "Evlilik dışı çocukların korunması", Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara.
- Amato, P. R. (1994) "Life-span adjustment of children to their parents divorce", *Children and Divorce*, 4 (1) 72-88.
- Arkan, Ç. (1992) Yoksulluk, evlilikte geçimsizlik ve boşanma, Şafak Matbaası, Ankara.
- Baran, A.G., Kalinkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G. ve Özkan, Y. (2005) "Yaşlı ve aile ilişkileri-Ankara Örneği". T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Benedek, E.P. and Brown, C.F. (1997) Boşanma ve çocuğunuz, çocuğunuzun boşanmanızla başetmesine nasıl yardımcı olursunuz (Çeviren: S. Katlan), HYB Yayıncılık, Ankara.
- Celkan, H.Y. (1991) "Aile kurumunda süreklilik ve değişme", Türk ailesi ansiklopedisi, 4, 31-32, Ankara.
- Dallos, R. (1990) "Moral development and the family: The genesis of crime", *Journal of Crime and Society*, 2 (4) 371-402.
- Doğan, İ. (1998) Sosyoloji: Kavramlar ve sorunlar, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Ergil, D. (1994) Toplum ve insan. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Furstenberg, F. F. (1996) The future of marriage. *American Demographics*, 18 (6) 35-40.
- Giddens, A. (2000) Sosyoloji (Çeviren: K. Özel, O. Turhan ve B. Bayar). Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Greenstein, N. T. and Davis, S. N. (2006) "Cross national variations in divorce: Effects of womens' power, prestige and dependence", *Journal of Comparative Family Studies*, 25 (2) 1-35.
- Güvenç, B. (1999) İnsan ve kültür. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2003) "Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması", Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Birliği Ortak Yayını, Ankara.
- Hall, S. and Scraton, P. (1990) "Low, class and control", *Crime and Society*. 5 (3) 460-498.
- Kalmijn, M. and Monden, C. (2006) "Are the negative effects of divorce on well-being dependent on marital quality", *Journal of Marriage and Family*, 68 (1) 1197-1213.
- Karney, B. R. and Bradbury T. N. (1995) "The longitudinal course of marital quality and stability", *Psychological Bulletin*, 3 (4) 118-125.
- Kongar, E. (2000) 21.yy'da Türkiye. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Liu, G. and Vikat, A. (2004) "Does divorce risk depend on spouses' relative income", MPIDR Working Paper: 24 p.
- Lyngstad, T. H. (2004) "The impact of parents' and spouses education on divorce rates in Norway", *Demographic Research Article*, 10 (5) 121-142.
- Ozankaya, Ö. (1986) Toplum bilim. Tekin Yayınevi, Ankara.
- Rothrauff, T. C. (2005) "Beliefs about intergenerational assistance following matters", Master thesis. University of Missouri, Columbia.
- Sprecher, S., Cate, R. and Levin, I. (1998) "Parental divorce and young adults beliefs about love", *Journal of Divorce and Marriage*, 28 (4) 21-35.
- Tezcan, M. (1995) Sosyolojiye giriş: Temel kavramlar. Gelişim Yayınları, Ankara.
- TÜİK, (2007) Evlenme istatistikleri 2006, T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜİK, (2008) Boşanma istatistikleri 2007, T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.

Yazan, Ü. M. (1991) "İleri endüstri toplumlarında aile kurumu üzerine bir araştırma". Aile Yazıları II (Derleyen: B. Dikeçligil ve A. Çiğdem), T.C Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 457-475, Ankara.

Yörükoğlu, A. (2000) Değişen toplumda aile ve çocuk, Özgür Yayınları, İstanbul.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.

Yazım ve Sunum Kuralları

- Makaleler özeti, anahtar sözcükleri ve kaynakçayı içerecek şekilde 5000 ile 8000 sözcük arasında olmalıdır.
- İki tip yazı şablonu (araştırma ve derleme) derginin web sitesinde mevcuttur: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, 1,5 aralıkla bilgisayarla arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin, tsh@hacettepe.edu.tr adresine e-posta ile gönderilmelidir (bir isimli -yazar bilgisi içeren- ve bir isimli ayrı adlarla Word formatında kaydedilmiş iki dosya).
- Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren **ayrı bir başlık sayfası** ile gönderilmelidir.
- Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlar kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 150'şer sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22)
- İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar **Kaynakça** bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklerle göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Payne, M. (2005). Modern social work theory (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

Kitap Bölümü

- Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), Handbook of clinical child psychology (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996). "Children and Literature", British Journal of Social Work, 26 (1), 17-36.

İki Yazarlı Makale

- Wilson, K. ve Ridler A. (1998). "Children and Internet", British Journal of Social Work, 28 (1), 13-35.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998). "Social Work and Mental Health", Social Work, 28 (1), 13-35.

Kaynak kullanımıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için derginin web sitesinde (<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>) yayınlanan APA 5 rehberini inceleyiniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK

General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink

on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither color nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.

- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

- Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

- Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

- Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

An Article by Two Authors

- Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35.

An Article by Three or More Authors

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information on reference management at <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>